

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

BURAK ÇALIŞKAN

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUSYA’NIN SURİYE POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

BURAK ÇALIŞKAN

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Selin Muzaffer Bölme

Ekim, 2018

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508315001 no'lu Burak ÇALIŞKAN'nın hazırladığı "Vladimir Putin Dönemi Rusya' nın Suriye Politikası" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 01.10.2018 tarihinde saat 11: 00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin *Gaymurti* ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr.Öğr.Üyesi Selin M.BÖLME	Bosonlu	<i>S. Bölme</i>
Prof.Dr.Mitat ÇELİKPALA	Bosonlu	<i>M. Çelikpala</i>
Doç.Dr.Jülide KARAKOÇ BAKIŞ	Bosonlu	<i>J. Karakoç Bakış</i>

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 04./10./2018 tarih ve 2018/21-02. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. JEOPOLİTİK TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ.....	4
1.1. Klasik Jeopolitik.....	6
1.1.1. <i>Deniz Hâkimiyet Teorisi</i>	6
1.1.2. <i>Kara Hâkimiyet Teorisi</i>	7
1.1.3. <i>Hava Hâkimiyet Teorisi</i>	9
1.2. Eleştirel Jeopolitik	11
1.3. Rus Jeopolitiği	12
1.3.1. Atlantikçi Akım	15
1.3.2. Avrasyacılık Akımı.....	16
2. TARİHSEL ARKA PLAN	20
2.1. Çarlık Dönemi Rusya'nın Suriye Politikası.....	20
2.2. Sovyetler Birliği'nin Suriye Politikası.....	28
2.3. 1990'larda Rusya Federasyonu'nun Kimlik Arayışı	41
2.3.1. Boris Yeltsin Dönemi Suriye Politikası	43
3. VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI .	47

3.1. Putin'in İktidara Gelişi.....	47
3.2. Putin'in Dış Politika Felsefesi.....	49
3.3. Putin Dış Politikasında Suriye	55
3.3.1. Dondurulmuş Müttefiklik (1999-2005).....	56
3.3.2. Suriye'nin Önem Kazanması (2005-2011)	62
3.3.3. Rus Dış Politikasında Suriye'nin Merkeze Oturması (2011-2014) 70	
3.3.4. Suriye Politikalarında 2014 Sonrası	77
3.3.4.1. Rusya'nın Jeopolitik Çözümü: Ukrayna.....	77
3.3.4.2. Suriye'ye Askeri Müdahale	79
5. SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Burak Çalışkan

Anabilim Dalı: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri

Programı: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Selin M. Bölme

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- Ekim 2018

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Rusya, Suriye, Arap İsyanları, Çevreleme Politikası.

ÖZET

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI

Bu çalışma Vladimir Putin dönemi Rusya'nın Suriye politikasını jeopolitik perspektif açısından ele almaktadır. Rusya'nın bölgeye yönelik ilgisinin yüzyıllara dayanan bir tarihi vardır. Bu ilgi uzun süre boyunca dinsel ve kültürel alandaki politikalar üzerinden yürütülürken, Rus modernleşmesinin öncüsü Çar I. Petro'nun iktidarı ile birlikte Rusya, güneye açılmayı yani Akdeniz'e ulaşmayı Rusya'nın güvenliği ve çıkarları adına temel bir hedef olarak görmüştür. I. Petro'nun ardılları da bu konuda benzer bir siyaset izlemiş ve Sovyetler Birliği'nin ardından Vladimir Putin de Ortadoğu ve Akdeniz'de etkinlik kurmaya çalışmıştır. Bu konuda Suriye, Rusya'nın Ortadoğu politikalarındaki temel müttefikidir. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi Suriye, Vladimir Putin döneminde de Rusya'nın jeopolitik olarak çevrelenmişlik düşüncesini kıran ülke konumundadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Burak Çalışkan

Field: Middle East Political History and International Relations

Programme: Middle East History and International Relations

Supervisor: Assistant Professor Selin M. Bölme

Degree Awarded and Date: Master- October 2018

Keywords: Geopolitics, Russia, Syria, Arab Spring, Containment Policy.

ABSTRACT

SYRIA POLITICS OF RUSSIA IN THE TERMS OF VLADIMIR PUTIN

This study explores Syria politics of Russia in the terms of Vladimir Putin from the perspective of geopolitic. The aspirations of Russia about the region dates back to centuries ago. While Russia sustained its aspirations through religious and cultural politics for long times, with Tsar I.Petro coming to power, pioneer of modernization of Russia, Russia have set the extending to the South, notably reaching Mediterrenian Sea, as a main target for its security and interests. The successors of I.Petro pursued also a similar policy regarding the issue and, after the collapse of Soviet Union, Vladimir Putin tried to display activity in the Middle East and Mediterrenian as well. Syria has been the main ally of Russia in this regard. Just as Syria was the country that broke the thought of surroundedness of Russia in Soviet Union era, so is it in the term of Vladimir Putin.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans sürecinin en önemli aşaması tez yazacağınız konuyu ve tez danışmanınızı seçmektir. Bu noktada Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü Ortadoğu Siyasi tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Sayın Öğretim Görevlisi Dr. Selin M. Bölme'ye Rusya'nın Suriye politikası üzerine bir tez yazmak istediğimi söylediğimde, konuyu daraltmamı tavsiye eden de, Vladimir Putin dönemini seçmemi öneren de kendisi oldu. Sorduğum sorulara bıkmadan verdiği cevapları ve titiz eleştirileri ile yön göstermeyi hiçbir zaman ihmal etmedi. Çalışmanın tıkandığı süreçlerde verdiği sonsuz destekten dolayı danışmanım Sayın Bölme'ye minnettarlığımı sözcüklerle ifade etmem çok zor olsa da kendisine sonsuz teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans eğitimim sırasında tanıştığım, kendisinden ders alma fırsatı bulduğum, Ortadoğu coğrafyasına dair sahip olduğu deneyimden oldukça yararlandığım Sayın Dr. Ahmet Emin Dağ'a: gerek iş hayatımda, gerek ise çalışmamın yazım aşamasında gösterdiği sabır, anlayış ve değerli katkılarından dolayı ne kadar teşekkür etsem borçlu kalacağımı biliyorum.

Hayatımın her anında olduğu gibi akademik çalışmalarım sırasında da sonsuz desteklerini esirgemeyen sevgili annem ve babama duyduğum minneti anlatmam çok zor. Küçük bir çocukken bana kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmek için elinden gelen her şeyi yapan annem Mualla Çalışkan'a ve eğitim hayatım boyunca her zaman en büyük destekçim olan babam Mehmet Ali Çalışkan'a şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak her konuda olduğu gibi çalışmam boyunca da bana duyduğu inanç, verdiği destek ve gösterdiği sabırla hayattaki en büyük şansım olan sevgili eşim Zeynep Çalışkan'a sonsuz teşekkür ediyorum.

24 Eylül 2018, İstanbul

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
çev.	Çeviren
DAEŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam
Ed.	Editör
FRUS	Foreign Relations of the United States
IMF	International Monetary Fund
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NSC	National Security Council
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
s.	Sayfa
SALT	The Strategic Arms Limitation Talks
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TSK Türk Silahlı Kuvvetleri

yy. Yüzyıl

GİRİŞ

Rusya'nın Suriye'ye olan ilgisi, Rus Çarlığı'ndan bu yana devam etmektedir. Bu ilgi uzun süre boyunca dinsel ve kültürel alandaki politikalar üzerinden yürütülmüştür. Rus modernleşmesinin öncüsü Çar I. Petro'nun iktidarı ile birlikte, Rusya Suriye'ye daha büyük bir önem atfetmeye başlamıştır. Özellikle Akdeniz'e ulaşmak ve diğer büyük güçler gibi bu bölgedeki zenginliklerin Rus şehirlerine aktarılması temel bir hedef haline gelmiştir. I. Petro'nun ardılları da bu konuda benzer bir siyaset izlemiştir. 19. Yüzyıldaki gelişmelerle hızlanan Rus Çarlığı'nın Akdeniz ve Ortadoğu'da etkin olma politikası, Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere ile ciddi bir jeopolitik mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur.

Çarlık dönemi sona erip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulurken, Suriye de Osmanlı hakimiyetinden çıkarak Fransız Mandası altına girmiştir. Sovyetler Birliği bu süreçte Suriye'ye yönelik politikalarını sosyalist ideolojiler üzerinden yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'nin bağımsızlığını kazanması ile birlikte Sovyetler Birliği'nin Suriye politikası da yerel aktörler üzerinden devam etmiştir. Sosyalist ideoloji üzerinden yaşanan yakınlık Moskova için zamanla yerini jeopolitik beklentilere bırakmıştır. Suriye'nin Akdeniz'deki konumu bu ülkeyi Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki temel müttefiki haline getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun Suriye'ye olan ilgisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Ancak Vladimir Putin'in iktidarı ile birlikte Rusya'nın Suriye politikası tekrardan hareketlilik kazanmıştır. Özellikle Arap isyanlarının Suriye'ye sığması ve ülkeyi bir iç savaşa sürüklemesi sonrasında Suriye, Rusya'nın küresel siyasetinde daha önemli bir yere oturmuştur.

Bu çalışmanın amacı Vladimir Putin dönemi Rusya'nın Suriye politikasını inceleyerek, bu politikaya yön veren faktörleri analiz etmek ve geleneksel Rus dış politikasını temel alarak dönemin benzerliklerini ve farklılıklarını sorgulamaktır.

Bu amaçla yapılan çalışmanın temel iddiası, geleneksel olarak Rus dış politikasını belirleyen en önemli faktörlerden birinin jeopolitik konumu ile hedefleri olduğu,

Vladimir Putin döneminde izlenen Suriye politikasının bu geleneksel yaklaşımdan etkilendiği ve Suriye'nin Rus dış politikasında Putin döneminde önemli hale gelmesinin bu çerçevede açıklanabileceği yönündedir. Bu nedenle çalışma için jeopolitik teori kuramsal çerçeve olarak seçilmiştir.

Çalışma hem incelediği konu hem de teorik yaklaşımı ile literatüre katkı sağlayacak niteliktedir. Rusya'nın Suriye politikasına dair literatürde pek çok çalışma bulunmakla birlikte Türkçe'de bu konuda yapılan çalışmalar hala kısıtlıdır. Suriye iç savaşının ardından konuya duyulan ilgi artmıştır ancak yapılan çalışmaların çoğu araştırma merkezleri raporları, popüler dergi makaleleri niteliğinde olup akademik yönleri zayıf çalışmalardır. Bunun yanı sıra bu çalışmaların odak noktaları Rusya'nın izlediği politikadan ziyade Rusya-Suriye ilişkileridir. Konuyu jeopolitik teori çerçevesinde alan çalışmaların ise yabancı dildeki literatürde dahi eksikliği hissedilmektedir. İngilizce literatür de dahil, jeopolitik perspektif diğer teorilere göre Putin dönemini ele almada geri planda kalmıştır. Jeopolitik teori araştırmacılar tarafından daha çok Soğuk Savaş dönemine yönelik çalışmalarda kullanılmış, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu teori gözden düşerken jeopolitik temelli çalışmalarda azalmıştır. Bu nedenle, bu çalışma ile hem Rus dış politikasına dair literatüre hem de jeopolitik kuramın kullanıldığı çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışma, üç ana bölüm olarak tasarlanmıştır.

Birinci bölümde çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesi ele alınmıştır. Klasik jeopolitik, eleştirel jeopolitik ve Rus jeopolitiği başlığı altında Atlantikçilik ve Avrasyacılık perspektifleri üzerinde durulmuştur. Halford J. Mackinder, Alfred Thayer Mahan, Karl Haushofer gibi çalışmayı etkileyen, jeopolitik kuramının temel düşünürlerine yer verilmiştir.

'Tarihsel Arka Plan' başlığını taşıyan ikinci bölümde ise Rus Çarlığı'ndan Rusya Federasyonu'na kadar uzanan dönemde, Rusya'nın Suriye'ye yönelik politikaları jeopolitik perspektif çerçevesinde ele alınmıştır. Bu noktada 19. yüzyılda Rus Çarlığı ile İngiliz İmparatorluğu arasında 'Büyük Oyun' olarak adlandırılan Suriye'nin de dahil olduğu jeopolitik mücadeleye yer verilmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Suriye'de etkin olma çabası üzerinde durulmuştur. Suriye'nin

bu dönemde Rusya için neden önemli olduğu sorusu jeopolitik kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Sovyet dönemi sonrası Rusya Federasyonu'nun yaşadığı sorunlar ve kimlik arayışının Rus dış politikasında jeopolitikçi anlayışı nasıl etkilediği analiz edilmiştir.

Üçüncü bölüm Vladimir Putin'in Suriye politikasının ele alındığı bölüm olması nedeniyle çalışmanın ana bölümü niteliğindedir. Putin'in iktidara gelişi ve Putin'in dış politika felsefesinin de ele alındığı bu bölümde, Suriye politikası dört dönem halinde incelenmiştir. Putin'in Başbakan olduğu 1999 yılından daha çok iç problemlerle uğraştığı 2005 yılına kadar olan süreç ilk dönem olarak ele alınmıştır. 2005'ten 2011'de Suriye'deki olayların başlangıcına kadar olan süreç ikinci dönem olarak belirtilmiştir. 2011'den 2014 yılına kadar olan süreç Suriye'nin Rus dış politikasında merkeze oturduğu dönem olarak tasvir edilmiştir. Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye asker göndermesi ile başlayan dönem ise Rusya'nın askeri güce başvurduğu süreç olarak kaleme alınmıştır.

1. JEOPOLİTİK TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Mekân faktörü devletlerin siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve düşünsel gelişiminde oldukça etkilidir. Bundan dolayı devletlerin mekânla olan ilişkisi tarihten günümüze kadar sürekli olarak araştırılmış konulardandır. Devletlerarası ilişkilerde de her zaman coğrafi özellikler dikkate alınarak hareket edilmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte dünya coğrafyasının kesinlik kazanması ise küresel çapta politikalar üretilmesini sağlamıştır. Özellikle 19. yüzyıl ile birlikte yeni sömürgecilik anlayışı ile yürütülen dünya hâkimiyeti mücadelesi, devletleri daha önce var olan bölgesel hedefler yerine küresel stratejik hedeflere yönlendirmiştir. Uluslararası politikada yaşanan bu değişim, dünya coğrafyasının da siyasi açıdan yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. 19. yüzyılda devletlerin politikaları ile coğrafi unsurları arasındaki ilişkileri araştıran bağımsız bir bilim dalı olarak siyasi coğrafyanın doğmasıyla birlikte jeopolitiğin de dolaylı olarak temelleri atılmıştır.

İsveçli siyaset bilimci ve coğrafyacı Rudolf Kjellen, 1899'da İsveç coğrafya dergisi *Ymer*'e yazdığı makale ile jeopolitik terimini ilk kez kullanan isim olmuştur. Kjellen 1905 yılında *Geographische Zeitschrift* isimli Alman dergisinde jeopolitik terimini bir kez daha kullanmış ve bu sayede 1. Dünya Savaşı öncesi Alman düşünürleri açısından coğrafya çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır.¹ Alman düşünürleri arasında yaygınlaşıp gelişen jeopolitik çalışmaları, savaşa giden süreçte etkin bir rol oynamıştır.

Türkiye'deki jeopolitik çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş olan Suat İlhan, jeopolitiği şu şekilde tanımlamıştır;

“Jeopolitik, dünya coğrafyasını, fiziki yapı ve evrensel değerleri ile inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, siyasetin belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölge jeopolitiğinin değişmeyen ve değişen faktörlerini dikkate alarak güç değerlendirmesi

¹ Bert Chapman, **Geopolitics: A Guide to the Issues**, California: Praeger, 2011, s. 7.

yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir."²

Suat İlhan'ın tanımına göre jeopolitik, coğrafyadan yararlanarak çeşitli veriler oluşturur. Burada bahsedilen coğrafya, bütün coğrafya türlerini kapsamaktadır. Siyasi coğrafya ise jeopolitik ile coğrafya arasındaki bağı kurmuştur. Başka bir deyişle Coğrafyadan jeopolitiğe geçiş siyasi coğrafya üzerinden sağlanmıştır.³ Bundan dolayı jeopolitik ile siyasi coğrafya birbirlerine yakın anlamlar içerir. Bu iki bilim dalı da yeryüzü şekillerini değerlendirir. Ancak jeopolitik, siyasi coğrafyaya göre aktif bir değerlendirme biçimidir. Devlet, siyaset ve coğrafya jeopolitiğin üç temel dinamiğini oluşturur. Jeopolitik, devletin siyasi faaliyetleri için coğrafyayı araştırır ve geleceğe yönelik veriler sunar. Siyasi coğrafya ise durum tespiti yapar ve objektiftir, kesin değerlendirmeler içerir. Jeopolitik tezler ise sübjektiftir, bilimsel bir kesinliği yoktur. Jeopolitik tezler zaman, tezi ortaya çıkarmanın dünyaya bakışı, etnisitesi, içinde bulunulan uluslararası ilişkiler ortamının yapısı gibi faktörlere göre değişkenlik gösterebilir.⁴

Küresel güçlerin dünya hâkimiyeti mücadelesinde bir araç olarak kullanılan jeopolitik çalışmalar, stratejiyle de benzer özellikler taşır. Stratejinin üç unsuru olan 'mekân', 'güç' ve 'zaman' jeopolitiğin de temel öğeleridir. Stratejide 'mekân' jeopolitiğin coğrafi unsurlarına, 'güç' ise beşeri unsurlarına karşılık gelir. Her ikisini de aktif hale getiren zamandır. Bir devletin özünü oluşturan jeopolitiğin temel ve beşeri unsurları, birbirlerine etki ederek şekillenir ve bir bütünlük oluşturur. Ortaya çıkan bu bütün, ilgili devletin politikasını yönlendiren 'ulusal güç'tür. Kısacası devletler politikalarını kendi coğrafyaları üzerinden oluştururlar. Bu nedenle, bazı ülkelerin yönetim şekilleri önemli değişikliklere uğramasına rağmen, dış politikaları aynı şekilde değişime uğramaz. Coğrafyanın değişmemesi bunun en önemli sebebidir.⁵

² Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 3.

³ İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, s. 3-4.

⁴ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2005, s. 17-18.

⁵ Suat İlhan, **Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999, s. 19.

19. yüzyıldan itibaren siyasi coğrafyadan ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak gelişim gösteren jeopolitik teoriler, klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik olarak iki akıma ayrılmıştır.

1.1. Klasik Jeopolitik

Uluslararası ilişkilerdeki realist disiplinin devlet merkezli ve güç politikalarına dayanan paradigmasını benimseyen klasik jeopolitik teoriler, Deniz Hâkimiyet Teorisi, Kara Hâkimiyet Teorisi ve Hava Hâkimiyet Teorisi gibi alt dallara sahiptir.

1.1.1. Deniz Hâkimiyet Teorisi

Jeopolitik çalışmalar arasında ABD’li Amiral Alfred Thayer Mahan’ın görüşleri, ilk jeopolitik teori olarak kabul edilmektedir. 1890’da yayımladığı “Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, 1660-1783” (*The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*) adlı eserinde bir devletin dünya gücü olabilmesi için denizlere hâkim olması gerektiğini savunan Mahan, ABD, Japonya, Rusya ve Almanya gibi devletlerin politikalarına etkide bulunmuştur. Mahan, küresel mücadelede dünya hâkimiyetinin anahtarı olarak deniz hâkimiyetini ileri sürmüştü⁶ ve deniz gücünün gelişimi için 6 faktörün etkili olduğunu savunmuştur. Bunlar coğrafi konum, ülkenin fiziki yapısı, topraklarının genişliği, nüfus gücü, milli karakter ve yönetim şeklidir.⁷

Daha sonraları ‘Deniz Hâkimiyet Teorisi’ olarak adlandırılacak Mahan’ın ana düşüncesi şöyledir: Bir ülkenin denizden kuşatılması, o ülkeye karşı güçlü bir kara kuvveti ile saldırmaktan her zaman daha etkili olmuştur. Bu durum deniz gücü ile kara gücü arasındaki mücadelenin özetidir. Bir diğer ifadeyle Mihver Bölgesi’nde (Mackinder’in Kara Hâkimiyet Teorisinde belirtilen) egemen olan devletin genişleme politikası çevre denizlerde gerçekleştirilecek bir kuşatma ile durdurulabilir.⁸

⁶ Ilias Iliopoulos, “Strategy and Geopolitics of Sea Power through History”, Baltic Security & Defence Review, Cilt 11, Bölüm 2, 2009, s. 5-6.

⁷ İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 64-66.

⁸ Alfred Thayer Mahan, **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1763**, çev. A. Tunçer Büyükonat, İstanbul: Karadeniz Kitap, 2011, s. 49-61.

Mahan'ın özellikle donanmaların önemine dair yaptığı güçlü vurgular, ABD içinde çok tartışılmış ve onun çalışmalarını meşhur hale getirmiştir. ABD Başkanı Theodore Roosevelt gibi Amerikalı karar vericiler, Mahan'ın fikirlerinden etkilenerek ABD'nin daha güçlü bir donanmaya sahip olması gerektiğini ve deniz aşırı üslerin tesisine ihtiyaç duyulduğu düşüncesini dış politikalarında uygulamaya çalışmışlardır. Panama Kanalı'nın açılması, Karayipler'in kontrol edilmesi, Hawaii Adaları'nın işgali gibi Amerikan dış politikasındaki pek çok önemli olayda Mahan'ın fikirlerinden esinlenilmiştir. ABD'nin deniz aşırı stratejilerinde bugün de Mahan'ın formüle ettiği esasların etkin olduğu görülmektedir.⁹ Bunların yanında George Modelski'nin ünlü 'Başat Güç'¹⁰ kavramı da Mahan'ın fikirlerinden oldukça etkilenmiştir.¹¹

1.1.2. Kara Hâkimiyet Teorisi

Jeopolitik çalışmalarına çok önemli katkılarda bulunan Halford J. Mackinder, ilk fikirlerini 1904 yılında yazdığı "Tarihin Coğrafi Mihveri" (*The Geographical Pivot of History*) adlı eserinde dile getirmiştir. Tarihi olayları ormanlar, stepler, nehirler gibi coğrafi unsurlar üzerinden değerlendirerek bir jeopolitik perspektif oluşturmuştur. Deniz gücü ve kara gücünü tarihi gelişmeler eşliğinde yorumlayarak belli kıstaslar ortaya koymuştur. Dünyayı Mihver Bölgesi (*Pivot Area*), İç Hilal (*Inner Crescent*) ve Dış Hilal (*Outer Crescent*) olmak üzere jeopolitik alanlara ayırmıştır. Mackinder batıda Volga, doğuda Sibiryaya, güneyde Himalayalar ve kuzeyde Buz Denizi arasında kalan bölgeyi Mihver olarak nitelemiştir. Ayrıca Mackinder tarif ettiği Mihver Bölgesi çevresinde Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'in dâhil olduğu bir İç Hilal; Birleşik Krallık, Güney Afrika, Avustralya, Kanada, Japonya ve ABD'nin dâhil olduğu bir Dış

⁹ David C. Gombert, **Sea Power and American Interests in the Western Pacific**, RAND, 2013, s. 25-32.

¹⁰ George Modelski'nin geliştirdiği kurama göre, 15. yüzyıla birlikte dünya tarihi özellikle okyanuslara egemen olan belirli devletlerin dünyada 'başat güç' (*dominant power*) konumuna gelmeleri ve belirli bir sürenin ardından bu konumdan düşmeleri şeklinde günümüze kadar gelmiştir. Modelski'ye göre dünya denizlerine hakim olmak zorunda olan başat güç, bu egemenliği yükseliş ve düşüşle birlikte yüz yıl kadar sürdürmektedir. Bu süre zarfında, başat güce meydan okuyan başka bir devlet (*challenger*) ortaya çıkmakta ve bu iki güç arasında gerçekleşen büyük bir savaş yeni başat gücün belirlenmesine neden olmaktadır. Modelski'ye göre bu büyük savaştan genellikle başat güç yahut meydan okuyan güç değil, üçüncü bir taraf yararlanır ve dünya egemenliğini kurar.

¹¹ George Modelski, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus-Devlet", çev. Burcu Yavuz, Uluslararası İlişkiler, Cilt 2, Sayı 7 (Güz 2005), s.8-15.

Hilal oluşturmuştur. Demir yolu taşımacılığında yaşanan gelişmelere dikkat çekerek, bu teknolojinin kara gücünü deniz gücü karşısında avantajlı kılacağını iddia etmiştir.¹²

Mackinder 1919 yılında “Demokratik İdealler ve Gerçekler” (*Democratic Ideals and Reality*) adlı eserini yayınlarak jeopolitik tartışmalarını hızlandırmış ve konuların somutlaşmasını sağlamıştır. Mackinder birleşik bir okyanuslar sistemi içinde Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarından oluşan geniş kara parçasını ‘Dünya Adası’ olarak nitelmiştir. Dünya adasının merkez bölgesi ise (Mihver yerine) ‘Kalpgah’ (*Heartland*) olarak isimlendirilmiştir. Mackinder, Kalpgah’ı Avrasya’nın iç bölgeleri olarak sunmuş ancak daha sonra tezinde değişiklikler yaparak, Karadeniz ve Baltık Denizi ekseninde Doğu Avrupa’yı da bu alana dâhil etmiştir. Mackinder, Kalpgah bölgesini sahip olduğu potansiyel dolayısıyla kendi kendine yeterli olabilecek bir güç merkezi olarak tanımlamıştır. Daha sonraları ‘Kara Hakimiyet Teorisi’ olarak adlandırılacak Mackinder’in ünlü teorisi şu şekilde özetlenebilir: Doğu Avrupa’ya hâkim olan, Kalpgah’a hükmeder; Kalpgah’a hükmeden, Dünya Adası’na hâkim olur; Dünya Adası’na hakim olan, Dünya’ya hükmeder.¹³

Mackinder’in düşünceleri kara hâkimiyetine dayalı jeopolitik çalışmalara olan ilgiyi artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman düşünür Friedrich Ratzel devlet ile üzerinde yaşadığı mekân arasındaki araştırmalarıyla ‘Hayat Alanı’ (*Lebensraum*) tezini geliştiren Karl Haushofer’ın çalışmalarına temel oluşturmuştur. Haushofer’e göre dünya politikası coğrafi unsurlara dayanmaktadır. Bu coğrafi unsurlardan yararlanarak dış politikada uygulanabilecek bir doktrin oluşturmak jeopolitiği bilim haline getirir. Almanların coğrafi bakış açısı jeopolitik ilmi ile genişletilmeli ve daha küresel bir düşünüş sağlanmalıdır. Bir Alman jeopolitik tezi ortaya koyan Haushofer’ın çalışmaları Adolf Hitler’i derinden etkilemiş ve Hitler’in İkinci Dünya Savaşı sırasında uyguladığı politikalarda bu görüşlerin önemli etkileri olmuştur.¹⁴

¹² Halford J. Mackinder, “**The Geographical Pivot of History**”, *The Geographical Journal*, Cilt XXIII, Nisan 1904, s. 421-444.

¹³ Halford J. Mackinder, **Democratic Ideals and Reality: a Study in the Politics of Reconstruction**, Washington DC: National Defense University Press Publications, 1942, s. 53-77.

¹⁴ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2007, s. 26-27.

İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel siyasette söz sahibi haline gelen ABD'nin dış politikasına, Nicholas J. Spykman'ın "Barışın Coğrafyası" (*Geography of Peace*) adlı eserinde savunduğu 'Kenar Kuşak Tezi' etkide bulunmuştur. Spykman için uluslararası ilişkilerde güç kullanımı ve güç dengesi büyük önem arz etmektedir. Spykman, Mackinder'in Avrasya için geliştirdiği jeopolitik görüşlerin incelenmesi gerektiğini söyler ve Avrasya'daki merkezi kıtasal düzlüğün Kalpgah (*Heartland*) olarak adlandırılmasına devam edilebileceğini ancak Mackinder'in İç Hilal diye adlandırdığı bölgeye 'Kenar Kuşak' (*Rimland*) denmesinin daha uygun olabileceğini ileri sürmüştür. Rus ekonomisinin verileri ve iklim şartları göz önüne alındığında Mackinder'in Kalpgah'a verdiği aşırı önem Spykman tarafından eleştirilmiş ve Kalpgah'ı düşük potansiyele sahip bir bölge olarak nitelemiştir.¹⁵

Spykman, Avrasya'nın Kenar Kuşağını Kalpgah ile denizler arasında kalan bir tampon bölge olarak tarif etmiştir. Deniz gücü ile kara gücü arasında bir tampon bölge işlevi gören Kenar Kuşağın kendisini hem denizde hem de karada savunma zorunluluğu vardır. Spykman, bütün teorisini kara gücü-deniz gücü çatışması üzerine temellendiren Mackinder'e karşı çıkmıştır. Ayrıca Mackinder'in siyasi tarihteki gelişmelerde göçebe halklara verdiği önemli rolün abartılı olduğunu dile getirmiştir. Mackinder'in ünlü söylemin de yanlış olduğunu iddia ederek, güç siyaseti için kendi tezini oluşturmuştur; "Kenar Kuşağa hâkim olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hâkim olan dünyanın kaderini kontrol eder".¹⁶

1.1.3. Hava Hâkimiyet Teorisi

Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Kara Hâkimiyet Teorisi gibi klasik jeopolitik içinde sınıflandırılan hava jeopolitiği, teknolojinin gelişimiyle birlikte etkisini ve önemini artırmıştır. 1911 yılında İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan Trablusgarp'ı işgal girişiminde ilk kez saldırı amacıyla kullanılan hava kuvvetleri, Birinci

¹⁵ Ali Hasanov, **Jeopolitik**, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2012, s. 74-75.

¹⁶ Hasanov, s. 76.

Dünya Savaşı'nda daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İngiltere ise 1917 yılında dünyanın ilk hava kuvvetlerini kurmuştur.¹⁷

İtalyan General Giulio Douhet ise 1921 yılında kaleme aldığı “Hava Hâkimiyeti” (*The Command of the Air*) isimli çalışmasında hava kuvvetlerinin, kara orduları ve deniz kuvvetlerinden ayrı olarak güçlendirilmesi gerektiğini savunarak, hava hâkimiyetinin önemini ortaya koymuştur.¹⁸ Ancak hava kuvvetlerinin jeopolitik çalışmalara asıl etkisi, İkinci Dünya Savaşı'nda savaşın sonucunu değiştiren önemli bir güç olarak ortaya çıkmasının ardından gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan hava gücüne dayalı gelişmeler ve alınan sonuçlar hava hâkimiyetinin önemini ortaya koymuştur. Bu noktada Alexander P. de Seversky, kara ve deniz kuvvetlerinin, hava kuvvetlerinin üst düzey hâkimiyet potansiyeli karşısında önemlerini kaybettiklerini iddia ederek Hava Hakimiyeti Teorisi'nin temellerini oluşturmuştur. Seversky, ABD'ye dünyadaki gelişmeler eşliğinde stratejik değişiklik tavsiyesinde bulunmuştur. ABD ve SSCB'nin etki alanları dışında kalan bölgelerde kurulabilecek jeopolitik hava üstünlüğünün gerçek hâkimiyeti getireceğini iddia etmiştir.¹⁹ Albay Harry Sachaklian ise Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB çevresindeki ülkelerde stratejik hava gücü konuşlandırması gerektiğini savunmuştur. Sachalian'a göre Mackinder'in teorisi “Eğer hava üstünlüğü varsa” koşulunun eklenmesi şartıyla geçerli olabilir. Seversky ve Sachaklian gibi jeopolitikçilerin düşünceleri Eisenhower döneminde ABD dış politikasında etkili olmuş, Amerikan hükümeti iç hilal olarak tarif edilen bölgedeki ABD yanlısı ülkelere hava üsleri kurmaya başlamıştır. Böylece SSCB'nin çevrelenmesi anlamına gelen Kuzey Kuşağı (*Northern Tier*) oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁰

¹⁷ Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 37-38.

¹⁸ Giulio Douhet, **The Command of the Air**, çev. Dino Ferrari, Washington DC: Coward-McCann, 1998, s. 3-8.

¹⁹ James K. Libbey, **Alexander P. De Seversky and The Quest For Air Power**, Washington DC: Potomac Books, 2013, s. 193-212.

²⁰ Çağrı Erhan, “Jeopolitik Kuramlar”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (der.), Cilt I, İstanbul, İletişim, s. 562.

Jeopolitik çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş olan Colin Gray de hava kuvvetlerinin en az kara ve deniz kuvvetleri kadar önemli olduğunu dile getirmiştir. Özellikle uzay gücü teorileri ve siber güç teorilerinin de hava jeopolitiğinin içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan Gray, bu teorilerin daha fazla gelişmesiyle birlikte Hava Hâkimiyet Teorisi'nin en önemli jeopolitik teori haline geleceğini iddia etmiştir.²¹

1.2. Eleştirel Jeopolitik

20. yüzyılın ilk döneminde, jeopolitiğin klasik metinleri olan Mackinder'in 'Kara Hâkimiyet Teorisi' İngiltere'nin emperyal hedeflerine gerekçe sunarken, Haushofer'in 'Hayat Alanı Tezi' ise Alman istilası için dayanak oluşturmuştur. Bundan dolayı İkinci Dünya Savaşı sonrası artan şekilde jeopolitiğe ilgi duyanlar kadar medeniyete zararlı bir bilim dalı olarak algılayanlar da olmuştur. Bu tartışmalardan Eleştirel Jeopolitik doğmuştur. Frantz Fanon, Edward Said, Vaclav Havel, Edward Palmer Thompson, George Konrad, Gearoid O. Tuathail, Simon Dalby gibi bilim adamı ve siyasetçiler jeopolitiğe eleştirel yönden yaklaşmışlardır. Bu isimler jeopolitikçilerin politik bakışlarını sorunlu görmüşlerdir.²²

Eleştirel jeopolitiğin önemli isimlerinden biri olan Simon Dalby, 'emperyalist jeopolitik' olarak adlandırdığı klasik jeopolitiğin insanlığa ve doğal çevreye büyük zarar verdiğini dile getirmiştir. Aşırı silahlanma ve nükleer testler gibi ekolojik sisteme zarar veren durumlar zamanla çevreci örgütlerin sayısında artış yaratmıştır. Endüstriyel faaliyetlerden zarar gören vatandaşlar ve eylemciler bu tarzdaki devlet politikalarını eleştirmişlerdir. Savaş, güvenlik (*high politics*) gibi politikalar yerine ekonomik, sosyal ve çevre sorunları (*low politics*) gibi vatandaşları daha fazla ilgilendiren politikaların ön plana çıkması talep edilmiştir.²³

Gearoid O Tuathail ise demokratik politikaları artırmak adına güç politikası olarak tarif ettiği klasik jeopolitiğin kamuoyunda tartışılması ve eleştirilmesi gerektiğini

²¹ Colin S. Gray, **Airpower for Strategic Effect**, Alabama: Air Univesity Press, 2012, s. 35-36.

²² Gearoid O Tuathail, Simon Dalby ve Paul Routledge, **The Geopolitics Reader**, London: Routledge, 1998, s. 245-272.

²³ Tuathail, Dalby ve Routledge, s. 179-184.

dile getirmiştir. Eleştirel jeopolitikteki ‘biz’ kavramının ulus ötesi bir topluluğa işaret ettiğini belirten Tuathail, klasik jeopolitiğin güvenlik anlayışının sivilleri önemsemediğini savunmuştur. Küresel silahlanmaya karşı çıkan Tuathail, 1950’lerden sonra klasik teorilerin geçerliliğini yitirdiği iddiasını ileri sürmüştür. Ancak Soğuk Savaş döneminde her iki süper gücün de Ortadoğu ve Güney Asya’da uyguladığı politikalar incelendiğinde bu iddia gerçekçi görünmemektedir. Bu dönemden itibaren askeri stratejiler ve dış politikaya bakıldığında bütün bu eski ve yeni faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Ancak yukarıda ileri sürülen iddiaların genel kabul görmesi nedeniyle bu dönemde özellikle klasik jeopolitik popüleritesini kaybetmiş ve bu alanda çalışmalar azalmıştır.²⁴

Oysa teknolojinin gelişmesiyle yeryüzü şekillerinin jeopolitik ve jeostratejik öneminin azaldığı iddiası Soğuk Savaş döneminde pek çok kez yanlışlanmıştır. Nasıl ki İkinci Dünya Savaşı’nda Rus ordularının Polonya’yı işgalini Polonya’nın düz olan yeryüzü şekilleri kolaylaştırmışsa benzer şekilde Afgan mücahitlerin yanı sıra Afganistan’ın mağaralarla dolu dağları da, Sovyetler Birliği’ni Afganistan işgaline son vermek zorunda bırakmıştır.²⁵

1.3. Rus Jeopolitiği

Özellikle klasik jeopolitik teorilerden etkilenen birçok devlet kendi jeopolitik tezini oluşturmaya çalışırken, Sovyetler Birliği döneminde bu yaklaşımlara mesafeli bakan Rusya da zamanla kendi jeopolitik tezlerini ortaya koyma uğraşı vermiştir. Sahip olduğu konum dolayısıyla farklı jeopolitik teorilerin merkezinde yer alan Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu teorileri kendi lehine kullanmaya çalışmıştır.

Mackinder’in 1904 yılında kaleme aldığı teorisinde jeopolitik merkezi bir güç olabilmek için Rusya’nın hâkim olduğu topraklar önemli bir yer tutmasına rağmen bu teori Rusya’da çok az kişi tarafından duyulmuştur. Bolşevikler iktidarı ele geçirdiğinde

²⁴ Gearoid O Tuathail, “Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu”, Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (der.), Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, çev. Tuğrul Karabacak, Ankara: ASAM Yayınları, 2003, s. 143-146.

²⁵ Ramazan Özey, **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998, s. 14.

ise bu isim ve onun teorisi daha da gizli bir hal almıştır. Çünkü Sovyetler Birliği yönetimince Mackinder'in teorisi ve jeopolitik Rusya için zararlı kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda ise Househofer'ın jeopolitik teorileriyle hareket eden Adolf Hitler'in Alman ordusu Sovyet etkisindeki bölgelere saldırdığında, resmi Sovyet terminolojisinde jeopolitik daha "kirli" bir hale gelmiştir. Sovyet yönetiminde yaklaşık 70 yıl boyunca jeopolitik terimi nadiren kullanılmıştır.²⁶ Sovyet dış politikasında sık sık jeopolitik yönelimler görülse de (Brejnev Doktrini gibi) bunlar asla jeopolitik olarak isimlendirilmemiştir. Jeopolitik kavramlaştırmaya karşı Sovyet yönetiminin bu hassasiyetinin nedeni mevcut yaklaşımlarda Sovyet coğrafyasının hedef haline gelmesidir. Yoksa bu mesafeli söyleme rağmen, Sovyetler Birliği eylemde jeopolitik mücadeleden uzak durmamıştır.

Bunda ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı izlediği politika da etkili olmuştur. Temmuz 1947 gibi Soğuk Savaş'ın başlangıç yılları olarak kabul edilebilecek bir dönemde ABD'nin Moskova Büyükelçisi Yardımcısı olarak görev yapmış olan diplomat George F. Kennan tarafından kaleme alınan imzasız makalede, Rusların yayılmacı eğilimlerinin uzun dönemli, sabırlı ve ihtiyatlı bir politikayla çevrelenerek denetim altına alınması önerilmektedir.²⁷ Öncelikle ABD Başkanı Harry S. Truman'ı ve dönemin Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ı etkileyen bu görüşler, 14 Nisan 1950'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Konseyi 68 nolu rapor (NSC 68)²⁸ ile birlikte bir devlet politikası haline getirilmiştir. SSCB ise Suriye gibi jeopolitik öneme sahip ülkeler vasıtasıyla bu çevreleme stratejisini kırmaya çalışmıştır. Bir anlamda Soğuk Savaş boyunca jeopolitik bir mücadele yaşanmıştır.

Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin ABD'nin izlediği jeopolitik yaklaşım nedeniyle karşı karşıya kaldığı tehditler, Soğuk Savaş'ın ardından Rusya'nın jeopolitiğe bakışında önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Marksist-Leninist ideolojisi, jeopolitik kuramını reddeden bir yapıya sahiptir. Mihail Gorbaçov'un reformist tavrı ise

²⁶ Emre Erşen, "The Rise of Geopolitics in Russia in the Post-Cold War Period", Turkish Review of Eurasian Studies, Cilt 5, 2005, s. 27-28.

²⁷ George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", Foreign Affairs, 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>.

²⁸ FRUS, Cilt I, 14 Nisan 1950, s. 235.

Sovyetler Birliği'ndeki jeopolitik anlayışı da etkilemiş, jeopolitiğin emperyalist dış politikanın bir aracı olarak sunulması yumuşatılarak daha ılımlı bir noktaya getirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya'da yeni bir misyon arayışı başlamış, kısa süre içerisinde devletçi Marksist-Leninist Rus stratejik düşünce sistemi yerini yine devletçi fakat geleneksel jeopolitik anlayışa bırakmıştır.²⁹

'Mackinder', 'Kalpgah', 'Atlantikçilik' gibi Rusya'da çok az bilinen isim ve kavramlar kısa süre içinde Rus bilim adamları ve politikacılarının söylemlerinde merkez konuma yükselmişlerdir. Rusya'nın Liberal-Demokrat Parti lideri Vladimir Jirinovski'nin "Güneye Son Hücum" (*The Last Rush to the South*), Rus siyasetçi Aleksey Mitrofanov'un "Yeni Jeopolitiğin Basamakları" (*Steps of New Geopolitics*) kitapları tamamen jeopolitik argümanlardan oluşurken, Rusya Federasyonu Komünist Parti Başkanı Gennadiy Zyuganov ve bir başka Rus siyasetçi Sergey Baburin'in Avrasya birliğinin restorasyonu üzerine kaleme aldıkları kitaplar da jeopolitikle ilgili bölümler içermiştir. Jeopolitiğe olan bu ilgi, bir süre sonra kamuoyuna da sirayet etmiştir.³⁰

Önce güçlü bir imparatorluğa sonra da bir süper güce sahip olan Rusların, Sovyetler Birliği sonrası normal bir güç olarak tarif edilmeleriyle yaşadıkları ulusal aidiyet krizi sosyolog Vladimir Shlapentokh tarafından 'büyüklük sendromu' (*greatness syndrome*) ile açıklanmıştır. İçine düşülen bu toplumsal psikolojik kriz içinde Rusların jeopolitiği algılayışları da başta Mackinder'in teorisi olmak üzere klasik jeopolitik üzerinden gerçekleşmiştir. Reel politiği daha çok yansıtmaları ve Rus halkını Sovyetler Birliği yerine "Avrasya Medeniyeti"ne hazırlaması klasik jeopolitiği öncelikli kılmıştır.³¹

Bu süreçte Rus siyasal düşüncesinde farklı arayışlar gelişmiş, bu arayışlar içerisinde iki yaklaşım ön plana çıkmıştır. Dış politika alanında kendisini daha fazla gösteren bu eğilimler, ilk kez 28 Mart 1992'de dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris

²⁹ Dmitri Trenin, "Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri", çev. Nazim Cafersoy, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 288-289.

³⁰ Vladimir Kolossov ve Rostislav Turovsky, "Russian Geopolitics at the Fin-de-siecle, Geopolitics, Cilt 6, Sayı 1, 2001, s. 143-144.

³¹ Erşen, "The Rise of Geopolitics in Russia in the Post-Cold War Period", s. 30-31.

Yeltsin'in danışmanı Sergey Stankeviç'in *Nezavisimaya Gazete* gazetesinde yayınladığı makalesinde Atlantikçilik ve Avrasyacılık olarak tasnif edilmiştir.³²

1.3.1. Atlantikçi Akım

Kendilerini Batılı değerler sisteminin bir parçası olarak tanımlayan Atlantikçiler, birey öncelikli toplumu, piyasa ekonomisini ve Batıyla birlikteliği sağlayacak bütün değerlerin kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ağustos 1991'den 1992 yılı sonuna kadar Rusya'nın iç ve dış politikasına egemen olan Atlantikçilik, Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in liderliğinde yürütülmüştür. Kozirev'in amacı Rusya'nın Batı'ya siyasal ve ekonomik entegrasyonunu gerçekleştirmek olmuştur. ABD, Almanya ve Fransa ile işbirliği yapmanın ve demokratik değerleri savunmanın Rusya'yı tekrardan eski güçlü konumuna getireceğini savunan Kozirev, bu doğrultuda politikalar izlemiştir.³³

Atlantikçilerin en önem verdikleri konulardan biri de Rusya'nın dünya ekonomisine entegrasyonu olmuştur. Nitekim Kozirev'in ilk dış politika açıklamalarından birinde *International Monetary Fund (IMF)* benzeri uluslararası kuruluşlarla Rusya'nın ekonomik dönüşümünün sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Batılı güçler arasında Rusya'nın eşit statüde bir partner olarak kabul edilmesini isteyen Atlantikçiler, güvenlik alanında ise ortak Avrupa güvenlik sisteminin kurulmasından yana bir tavır izlemişlerdir.³⁴

Şubat 1992'den itibaren Kozirev'e muhafazakarlardan, Komünistlerden ve milliyetçilerden gelen Amerikan yanlısı olma eleştirisi, ona Batıcı konumundan taviz verdirtmiştir. Ocak 1993'te Kozirev'in, kaleme aldığı bir makede eski Sovyet coğrafyasını "yakın çevre" olarak tanımlayarak Rusya'nın bu alandaki özel çıkarlarından bahsetmesi yeni bir süreci başlatmıştır. Şubat 1993'te Boris Yeltsin'in kabul ettiği 'Yakın Çevre Doktrini' ise Rus dış politikasında Atlantikçiliğin sonu anlamına gelmiştir.

³² Bobo Lo, **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, Palgrave Macmillan, 2002, s. 12-16.

³³ Lo, s. 19-20.

³⁴ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 3, 2010, s. 209.

Rusya’da 1994 ve 1995 yıllarında Atlantikçilik temsil edilmeye devam etmişse de etkisi oldukça azalmıştır.³⁵

1.3.2. Avrasyacılık Akımı

Jeopolitik görüşlerini genel olarak kara gücünün üstünlüğüne dayandıran Avrasyacılar, Avrupa merkezli bakış açısını reddetmişlerdir. Bütün uygarlıkların eşit olduğunu kabul eden Avrasyacılar, diğer kültürleri Batılılaştırmaya çalıştıklarını iddia ettikleri Germen-Roman kültürünün karşısında olmuşlardır. Rusya’nın kültürel, coğrafi dünyasını Avrupa ve Asya’dan farklı ancak Asya’ya daha yakın özel bir kıta olarak tanımlayan Avrasyacılar, Rus halkının sadece Slav olarak tanımlanamayacağını içindeki “Turan unsuru” nedeniyle Avrasya kıtasının bütünlüğünü Rusların sağlayabileceğini savunmuşlardır. Rusların kıtayı tek bir devlet halinde birleştirme fikrini Moğol egemenliğinden aldığını ve Rusya’daki Moğol egemenliğinin yararlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Avrasyacılar tarafından Rusya’daki Avrupalılaştırma sürecinin ölümü olarak değerlendirilen Komünist devrim, “Doğuya dönüş” için iyi bir başlangıç olarak yorumlanmıştır.³⁶

Stankeviç’in 1992’de yaptığı Atlantikçi-Avrasyacı tasnifindeki Avrasyacılık, Klasik Avrasyacılık akımından ciddi farklar içerdiğinden dolayı kavram ‘Yeni Avrasyacılık’ olarak isimlendirilmiştir. Tarihsel çıkış noktası itibariyle Klasik Avrasyacılık akımına dayanan Yeni Avrasyacılık akımı, üç açıdan tarihsel kökeninden ayrılır. Yeni Avrasyacılığın hedef alanı Avrupa değil ABD’dir. İkinci yeni unsur ise başta Rusya Komünist Partisi olmak üzere çeşitli sol partilerde bu akıma destek vermişlerdir.³⁷ Son olarak tarihi Avrasyacılık Rusya’nın Avrasya olmasında Türk-Moğol işgalinin esas

³⁵ Nazım Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, Avrasya Dosyası, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, s. 78-79.

³⁶ Meşdi İsmayılov, **Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 40-56.

³⁷ Cafersoy, s. 81-82.

rol oynadığı tezini savunacak kadar “Türk sempaticanı” iken, Yeni Avrasyacılıkta bunun tersi olarak Türk unsuruna özellikle Türkiye bağlamında olumsuz bir değer yüklemiştir.³⁸

Yeni Avrasyacılık akımı realist bir bakış açısıyla güç unsuruna önem vermiş, Batının karşısında durabilmek için büyük bir güç olunması gerektiğini ileri sürmüştür. Başta Karl Haushofer ve Karl Schmitt olmak üzere Alman jeopolitik okulu, bu akımın önemli ilham kaynaklarından olmuştur.³⁹ Rusya içindeki düşünsel kaynaklarını ise 1920-1930’lardaki tarihsel Avrasyacılık ve Sovyet Avrasyacısı Lev N. Gumilev’in çalışmaları oluşturmuştur. Rusya’nın kendine özgü jeopolitik bir konumu olduğunu ve çeşitli etnik grupların özgün karışımından meydana geldiğini iddia eden bu düşünce, bu durumun çevresindeki sorunlara müdahale hakkı verdiği inancını taşıyan Rus dinsel felsefesinden almıştır.⁴⁰

28 Mart 1992’de Stankeviç’in Kozirev’in dış politikasını Amerikan merkezli olmakla suçladığı makalesi Rusya’da yeni bir tartışma başlatmış, yakın çevreye öncelik verme ve ABD hegemonyasından rahatsızlık 1993’de ilan edilen dış politika doktrininde yer almıştır. 1993’den itibaren Rusya’nın yakın çevrede etkisini koruma çabaları, NATO’nun genişlemesine yönelik artan tepkisi, Çin, Hindistan ve İran ile geliştirilen ilişkiler Avrasyacı yaklaşımın resmi politikaya ilk yansımaları olarak yorumlanmıştır.⁴¹ Ancak Avrasyacı yaklaşımın resmi politikalara tam olarak yansımaya başlaması Yevgeni Primakov’un önce Dışişleri Bakanı ardından Başbakan olduğu Ocak 1996-Mayıs 1999 dönemi olmuştur. Primakov Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin Rusya’ya entegre olmasını, Beyaz Rusya ile ittifakı desteklemiş ve Rusya’nın gerektiği takdirde eski Sovyet coğrafyasında güç kullanması gerektiğini savunmuştur.⁴²

³⁸ Salih Yılmaz, “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 34, Bahar 2015, s. 114.

³⁹ Eduard G. Solovyev, “Geopolitics in Russia – Science or Vocation”, Communist and Post-Communist Studies, Cilt 37, 2004, s. 87.

⁴⁰ Valerii Senderov, “Neo-Eurasianism: Realities, Dangers, Prospects”, Russian Politics & Law, Cilt 47, Sayı 1, 2009, s. 30-33.

⁴¹ Cafersoy, s. 83.

⁴² Ray Silvius, “The Russian State, Eurasianism, and Civilisations in the Contemporary Global Political Economy”, Journal of Global Faultlines, Cilt 2, Sayı 1, 2014, s. 49-55.

1993 yılında Rusya Federasyonu Komünist Parti Başkanlığına seçilen Gennadiy Zyuganov da Rusya'daki jeopolitik düşüncenin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Rusya için çözüm ve stratejik öncelikleri ele alan eserlerinde tek ve çift kutuplu sisteme karşı çıkmış, uluslararası sistemin çok aktörlü olması gerektiğini savunmuştur. Rusya'nın köklü tarihine atıfta bulunan Zyuganov, öncelikle iç uzlaşmayı sağlamanın önemini belirtmiştir. Sovyetler Birliği'nin tekrardan canlandırılması gerektiğini söyleyen Zyuganov öncülüğündeki Komünistler, ilk adım olarak Ukrayna ve Belarus ile birleşmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Zyuganov, Rusya'nın ABD ve NATO'ya karşı mücadele etmesi gerektiğini ve bu süreçte eski Sovyet ülkeleriyle birleşmenin önemini sıkça dile getirmiştir.⁴³ Özellikle 1996'da Rusya Başkanlık seçimlerinde yürüttüğü kampanya söyleminin yayılmasını ve taraftar bulmasını sağlamıştır.

Bununla birlikte Rusya'da Komünist ideolojinin etkisini kaybetmesi askeri ve sivil bürokrasi içinde Avrasyacı anlayışı güçlendirmiştir. Lev N. Gumilev'in çalışmalarıyla birlikte Aleksandr Panarin ve Aleksandr Dugin gibi aydınlar Yeni Avrasyacılık akımına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu üç isim Yeni Avrasyacılık akımı içerisinde üç temel görüşü temsil etmektedir. Lev N. Gumilev, A.P. Novoselçev ve B.N. Zahoder gibi aydınlarla 'Etnolojik Görüşü' temsil ederken, Aleksandr Panarin ve Boris Erasov 'Kültürel Görüşün' öncü isimleridir. Aleksandr Dugin ise Aleksandr Prokhanov, Vadim Kojinov, Anatoli Glavikovski gibi aydınlarla Yeni Avrasyacılık'taki 'Jeopolitik Görüşü' temsil etmektedir. Bu üç görüş de klasik Avrasyacı geleneğe sadık kalarak Rusya'nın özgün bir kimlik ve jeopolitik konuma sahip olduğunu kabul etmektedir. Çok kutuplu bir uluslararası sistemi tavsiye ederlerken, dünyadaki ABD hegemonyasına karşı çıkmışlardır. Rusya'nın önceliğini ise 'yakın çevre' olarak belirlemişlerdir.⁴⁴

Yeni Avrasyacılığın en önemli düşünürlerinden biri olan Aleksandr Panarin globalizm, yeni dünya düzeni ve küresel liberalizm gibi kavramları eleştirirken, Avrupa-merkezciliği ve evrenselcilik anlayışını tamamen reddetmiştir. Rus kültüründe Batı

⁴³ Solovyev, s. 89.

⁴⁴ İsmayılov, s. 132-149.

etkisini inkar eden ve Rusya'nın kültürel özgünlüğünü savunan Klasik Avrasyacılar ile Panarin'in fikirleri de oldukça benzeşmektedir. Klasik Avrasyacılığın önemli isimlerinden Trubetskoy gibi Panarin de Avrupa'nın kültürel hegemonyasını ön plana çıkartmıştır. Avrupa'nın diğer uygarlıkları içeriden sömürgeleştirdiğini belirten Panarin, Avrupamerkezciliğin halkların moral değerleri için sağlıksız olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵

Yeni Avrasyacılığın jeopolitiği en fazla ön plana alan temsilcisi ise Aleksandr Dugin olarak kabul edilmektedir. Sibiry'a'nın fethi ve entegrasyonunun ardından Rusya'nın Mackinder'in Kalpgah (*Heartland*) kavramı ile aynı anlama geldiğini iddia eden Dugin, Rusya'yı Avrasyacı Doğu ve Avrasyacı Batı'nın harmanlanmış birleşimi olarak tarif etmiştir. Rusya'nın ne Doğu ne de Batı olduğunu belirten Dugin, Rusya'yı bağımsız ve özel üçüncü bir taraf olarak nitelemiştir. Stratejik açıdan ele alındığında Rusya'nın Avrasya'ya eş değer olduğunu iddia eden Dugin, Rusya'nın temel jeopolitik ihtiyacını "*İmparatorluğun toparlanması*" olarak tarif etmiştir. Tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olduğunu belirten Dugin, jeopolitikteki "*kutsal yerler boş kalmaz*" yasasını dile getirmiştir. Dugin'e göre güce dayalı mekânsal sebepler ve bölgesel üstünlükler halen devam etmektedir.⁴⁶

Dugin Avrasyacılığı, Rusya'daki halkların, kültürlerin ve etnisitelerin çıkarlarına karşılık gelen ulusal bir ülkü olarak tarif etmiştir. Rusya'nın dış politikada Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) ekseninde Avrupa Birliği (AB) benzeri stratejik bir entegrasyonu amaçlaması gerektiğini öneren Dugin, bu entegrasyonun Moskova-Tahran-Berlin-Tokyo ekseninde geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Rusya'nın jeopolitik bütünlük sağlamasının yolunu Batı ve Güney denizlerine açılmakla mümkün gören Dugin, bu durumun başarıya ulaşması için stratejik değişiklikler önermiştir. Tarihte pek çok defa savaşlar ve ilhaklar yoluyla bölgede etkin olmaya çalışan Rus stratejisi başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın en son örneği Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle yaşanmıştır. Dugin *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* isimli eserinde tarihten

⁴⁵ İsmayılov, s. 175.

⁴⁶ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2015, s. 3-11.

ders çıkarılması gerektiğini ve bölgeye güvenilir bir müttefik, koruyucu ve dost olarak dönmenin öneminden bahsetmiştir.⁴⁷

Rusya'nın kıtasal oluşumunu tamamlayabilmesi için Güney ve Batı sınırlarının güvence altına alınması gerektiğini belirten Dugin, bunun gerçekleşebilmesi için Rusya'nın mutlaka Güneye yönelmesi gerektiğini iddia etmiştir. Burada önerilenin fetihler, ilhaklar ya da yayılmalar olmadığını belirten Dugin, Avrupa ve Asya devletleri ile eşitliği dayalı anti-Atlantikçi sağlam bir stratejik ittifakın oluşturulmasının bu hedefi gerçekleştirebileceğini iddia etmiştir.⁴⁸

Dugin ve Yeni Avrasyacıların fikirleri özellikle 2000 yılında Vladimir Putin'in Devlet Başkanı seçilmesinin ardından Rus dış politikasında kendisine yer bulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kısa süren Atlantikçilik dönemi sayılmaz ise Rus dış politikasında artan bir Yeni Avrasyacılık etkisi söz konusudur. Özellikle Rusya ile Batı arasında rekabetin yeniden başlamasını temsil eden Putin'in 2007 Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasını izleyen dönem içinde bu etkinin çok daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Bu etki, zaman zaman resmi politikaya yansıdığı gibi üst düzey yetkililerin karar alma süreçlerinde ve fikir dünyalarında da kendini göstermektedir. Bu yönüyle küresel düzeyde Rus dış politikasını anlamada açıklayıcı bir perspektif sağlayan Yeni Avrasyacılık, Rusya'nın 2000 sonrası Ortadoğu politikasını ve bu politikanın dayanak noktası olan Suriye'ye yönelik geliştirdiği politikayı da açıklamada kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

2. TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. Çarlık Dönemi Rusya'nın Suriye Politikası

Rus tarihinde, 1547-1721 yılları arası Çarlık dönemi ve 1721-1917 yılları arası ise Rusya İmparatorluğu dönemi olarak tarif edilmektedir. İki dönem de bu bölümde

⁴⁷ Dugin, s. 51-75.

⁴⁸ Dugin, s. 13-14.

Çarlık dönemi başlığı içerisinde ele alınacaktır. IV. Ivan'ın 1547 yılında Kremlin'deki Uspenski Katedrali'ndeki taç giyme töreninde 'Çar' unvanını almasıyla Çarlık dönemi olarak isimlendirilen Rus Çarlığı dönemi başlamıştır. 1721 yılında Rusya İmparatorluğu'nun kurulması ile son bulan Rus Çarlığı döneminde, Suriye'ye yönelik politikalar asgari düzeyde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye başta olmak üzere Orta Doğu'nun büyük bir kısmına egemen olması, bu durumun en önemli nedeni olarak gösterilmiştir. Rus Çarlığı döneminde bölgeye giderek artan bir ilgi oluşmuşsa da bu süreç Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler üzerinden değerlendirilmiştir.⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin ve Suriye'yi topraklarına katmasının ardından bölgede bulunan yerleşik Ortodoks nüfus da imparatorluk içerisindeki Ortodoks Milletinin üyesi haline gelmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi ise Suriye ve çevresinde bulunan Ortodoks nüfus üzerinden Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini geliştirerek bölgede etkili olmaya çalışmıştır.⁵⁰ Ayrıca Ortodokslar için kutsal sayılan bir çok yerin Filistin ve Suriye'nin çevresinde bulunması da Rus Çarlığı'nın bu bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Özellikle Rus hacıların bölgeyi sıkça ziyaret etmesi Orta Doğu'yu daha değerli bir hale getirmiştir.⁵¹

Rus Çarlığı'nın Suriye başta olmak üzere Orta Doğu'ya olan ilgisi bu dinsel ve kültürel alanlar üzerinden yürütülürken, Rus modernleşmesinin öncüsü Çar I. Petro'nun iktidara gelmesiyle bölgeye çok daha büyük bir önem atfedilmiştir. Medeniyetin ve ilerlemenin kaynağını denizlerde arayan I. Petro, Rusya'nın güçlü bir donanmaya sahip olması için önemli bir çaba göstermiştir. Güçlü bir donanmayla İstanbul'u ele geçirmeyi ve Kuzey'den deniz yoluyla Güney'e Akdeniz'e inerek diğer Batılı güçler gibi bu bölgedeki zenginliklerin Rus şehirlerine aktarılması, I. Petro'nun iktidarı döneminde en

⁴⁹ Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 158.

⁵⁰ Vügar İmanov, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası: Putin Dönemi", Kemal İNAT, Muhittin ATAMAN ve Murat YEŞİLTAAŞ (Ed.), **Orta Doğu Yıllığı 2007** içinde (377-400), İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 382.

⁵¹ Trevor Royle, **Crimea: The Great Crimean War 1854-1856**, Great Britain: Little, Brown and Company, 1999, s. 17.

önemli hedeflerinden biri olmuştur.⁵² Modernist özellikleriyle tanınan I. Petro, Akdeniz üzerinde kurduğu hedeflerini gerçekleştirebilmek için Rus diplomatlara Arapça öğretilmesini istemiştir. Ayrıca 19. yy. ile birlikte Moskova, Saint Petersburg ve Kazan üniversitelerinde Şarkiyat enstitüleri kurulmuş ve bu bölümlerde Arapça, Farsça ve Osmanlıca başta olmak üzere Ortadoğu dilleri öğretilmiştir. Bölge kültürü ve tarihine dair yapılan akademik çalışmalarla Orta Doğu ile ilgili olarak bilgi toplamaya çalışılmıştır.⁵³

Ancak bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz, Boğazlar ve Balkanlar'daki varlığıyla birlikte Kafkas sorunu, İsveç sorunu ve Rusya'daki reformların yarattığı etkiler Rusya açısından bu stratejinin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Özellikle 1711 yılında Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na mağlup olması Rusya için güney yollarına çıkışın zorluğunu ortaya koymuştur.⁵⁴ Buna rağmen I. Petro'nun ortaya koyduğu hedefler kendisinden sonra gelen pek çok Rus lider için yol gösterici olmuştur.

Nitekim 34 yıllık iktidarı döneminde Çariçe II. Katherine da güneye açılmayı, Akdeniz'de önemli bir güç haline gelebilmeyi ana hedef olarak belirlemiştir. Aydınlanma felsefesini Rusya'ya taşıyan Çariçe, I. Petro gibi donanmaya ayrı bir önem vermiştir. Bu dönemde Karadeniz ve Ege başta olmak üzere birçok bölgede Osmanlı İmparatorluğu ile rekabet edilmiş ve üstünlük sağlanmıştır. Nitekim Rusya, oldukça stratejik bir konumda bulunan Kırım'ı 1783 yılında topraklarına katmıştır.⁵⁵ II. Katherine'nın oğlu I. Pavel döneminde de Akdeniz'e olan ilgi devam etmiş ve çok stratejik bir noktada bulunan Malta ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Fransa'dan sonra İngiliz baskısından da çekinen Maltalılar, ülke için I. Pavel'i söz sahibi haline getirmiş ve Rus Çarlığı hem Katolik dünyası hem de Akdeniz stratejisinde değerli bir konum elde etmiştir. Bu gelişmeler Rus Çarlık Donanmasının Akdeniz'de etkinlik kazanmasını sağlamıştır.⁵⁶

⁵² Mustafa Öztürk, “Çarlık'tan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirilmesi”, Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı 60, Aralık 2013, s. 53.

⁵³ İmanov, s. 381-382.

⁵⁴ Paul Bushkovitch, **Büyük Petro**, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim, 2012, s. 123-124.

⁵⁵ Paul Bushkovitch, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s. 135-142.

⁵⁶ Öztürk, s. 54.

Rus Çarlık Donanmasının Akdeniz’de etkisini artırması İngiltere’yi oldukça endişelendirmiştir. Ancak Napolyon Bonapart’ın 1798 yılında Mısır’ı işgal ederek Suriye’ye bir hareket düzenlemesi İngiltere çıkarlarına adına daha sakıncalı bulunmuştur. Suriye üzerinden Irak’a oradan da Hindistan’a ulaşmayı amaçlayan Napolyon, başarısız olmuşsa da bu strateji daha sonradan Ruslar için bir ilham kaynağına dönüşmüştür.⁵⁷

19. yüzyılda dönemin iki büyük gücü haline gelen Rus Çarlığı ve İngiliz İmparatorluğu arasında Orta Asya, Afganistan ve Güney Asya gibi stratejik bölgeler üzerinde bir jeopolitik mücadele yaşanmıştır. Rus Çarlığı İngiltere’nin ticari ve askeri yollarla Orta Asya’da etkisini artırmasından çekinirken, İngiltere de Rus Çarlığı’nın Hindistan’ı kendi topraklarına katmasından endişe duymuştur. Ciddi bir güvensizlik ortamında gerçekleşen bu egemenlik mücadelesini tanımlamak için daha sonradan ‘Büyük Oyun’ (*Great Game*) kavramı kullanılmıştır. İlk kez İngiliz romancı Rudyard Kipling’in 1901 yılında yazdığı *Kim* romanında ismi konan bu mücadele, dönemin iki büyük gücünü Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinde de jeopolitik bir mücadelenin içerisine sürüklemiştir.⁵⁸

Ünlü bir seyyah olmasının yanında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin (*East India Company*) görevli bir subayı olan John Macdonald Kinneir, 1813 yılında kaleme aldığı *A Geographical Memoir of the Persian Empire* isimli eserinde İngiltere’nin Doğu’daki çıkarlarına karşı potansiyel Rus tehdidini ele almıştır. İngiltere’nin Hindistan’ı herhangi bir işgalden koruması için Kraliyet Donanmasının denizlere hakim olması gerektiğini belirten Kinneir, Rusya’nın Hindistan’a ulaşabileceği birkaç güzergah sıralamıştır. Kinneir’e göre Rusya, İstanbul’u işgal edip Türkiye ve İran toprakları üzerinden Hindistan’a gelebilir ya da Karadeniz’den Akdeniz’deki Suriye’ye oradan da İran üzerinden Hindistan’a ulaşabilirdi. İkinci seçeneğin daha olası olduğunu dile getiren Kinneir, Rusya’nın Suriye içinden veya Akdeniz kıyılarından taşınan malzemelerle bir filo inşa etmeyi başarabileceği konusunda İngiltere’ye uyarılarda bulunmuştur. Rus Çarlığı’nın Akdeniz’de korunaklı bir limanı olmadığını belirten Kinneir, mevcut durumda

⁵⁷ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2013, s. 28-29.

⁵⁸ Eric Walberg, **Postmodern Imperialism: Geopolitics and The Great Games**, Atlanta: Clarity Press, 2011, s. 17-23.

İngiltere'nin Akdeniz Filosunun bu tehlikeyi engelleyebileceğini iddia etse de İngiltere'nin dikkatli politikalar izlemesini önermiştir.⁵⁹

19. yüzyıl boyunca Rus Çarlığı ve İngiliz İmparatorluğu arasında yaşanan bu jeopolitik mücadele, Orta Doğu'daki diplomasiyi de doğrudan etkilemiştir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri Mısır'ın Osmanlı Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattığı isyanda görülmüştür. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, günümüzdeki Suriye, Ürdün, İsrail ve Lübnan devletlerini kapsayan Büyük Suriye'yi işgal edip Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiştir. İsyanı bastırmak için Rusya'dan yardım isteyen Osmanlı İmparatorluğu, 8 Temmuz 1833'de Hünkar İskelesi Anlaşması'nı imzalamıştır. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının yabancı savaş gemilerine kapatılmasını da içeren 7 maddelik bu stratejik anlaşma, Rusya'nın Akdeniz'e müdahalesini açık hale getirirken İngiltere'yi teyakkuza geçirmiştir.⁶⁰ Rusya'nın İstanbul üzerinde artan etkisinden rahatsız olan İngiltere ve Fransa'nın girişimleri ile 1832'de II. Mahmut tarafından İbrahim Paşa, Büyük Suriye'nin tamamı ve Adana bölgesi valiliğine atanmıştır.⁶¹

Kısa vadeli bu çözüme rağmen İngiltere, Mehmet Ali Paşa'nın askeri ve ticari gücünden rahatsız olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak adına Suriye'nin tekrardan Osmanlı'ya iade edilmesi gerektiğini ilan eden İngiltere, 1840 yılında Rusya ve Avusturya ile Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'den çekilmesi konusunda anlaşmıştır.⁶² Ayrıca bu devletler arasında boğazlardan geçişi düzenleyen yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre barış zamanında Çanakkale ve İstanbul

⁵⁹ Peter Hopkirk, **The Great Game: On Secret Service in High Asia**, London: John Murray, 2006, s. 32-58.

⁶⁰ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: İmge Yayınları, 2012, s. 189-194.

⁶¹ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 83.

⁶² Ira M. Lapidus, **İslam Toplamları Tarihi Cilt 2: 19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul**, çev. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 66-67.

Boğazlarından savaş gemilerinin geçmemesi konusunda mutabakata varılmış, böylelikle hem Rusya hem de İngiltere kendi nüfuz alanlarında korunmuştur.⁶³

Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Suriye'yi geri alsa da İbrahim Paşa'nın 1831-1840 yıllarını kapsayan bölgedeki yönetimi Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri ve mezhep dengelerini bozmuştur. Maruniler ve diğer Hıristiyanlar Lübnan'da güç elde etmiş ve yeni özgürlüklere sahip olmuşlardır. Osmanlı ise imparatorluğun Hıristiyan tebaasının sadakatini kazanmak amacıyla 1839 yılında Tanzimat Fermanı ve 1856 yılında Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır. Ülkedeki reformların dinleri ne olursa olsun bütün Osmanlı tebaasını kapsayacağını bildiren bu fermanlar, milletlerin dini ve kültürel özelliklerini geri plana iterek Osmanlı vatandaşlığı fikri yaratmaya çalışmıştır.⁶⁴

Maruniler ve diğer Hıristiyanlar ise Osmanlı vatandaşlığından ziyade 1839 ve 1856 fermanlarından cesaret alarak Avrupalı devletlerle hem ticari hem kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte Fransızlar Katolik Marunileri, İngilizler Şii Dürzileri, ABD Protestanları desteklerken, Rusya bölgedeki Ortodokslar üzerindeki etkisini artırmıştır. Bölgede yaşanan bu değişime Dürziler başta olmak üzere Müslümanlar tepki göstermiş ve iç savaş meydana gelmiştir. Dürzilerin Lübnan Dağı'nda Hıristiyanlara karşı başlattığı savaş, Şam'ın mahallerine kadar yayılmış ve binlerce insan ölürken bölgedeki Avrupa konsoloslukları da zarar görmüştür. Düzeni sağlamak ve krizde Avrupa'nın doğrudan müdahalesini önlemek amacıyla Şam'a bir askeri birlik gönderen Osmanlı İmparatorluğu ise sorumluların cezalandırılacağını ilan etmiştir.⁶⁵

Bu gelişmeleri yeterli bulmayan Avrupa devletleri, 1861 yılında Hıristiyan nüfusun güvenliğini sağlayacak bir formül bulmak amacıyla İstanbul'da toplanmış ve Lübnan Dağı için özerk bir idari statü oluşturulmuştur. Bölge valisinin Lübnanlı olmayan Osmanlı vatandaşı Katolik bir Hıristiyan olması ve Avrupa devletlerinin garantisıyla

⁶³ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire: 1801-1917**, Oxford: Oxford University Press, 1967, s. 308-311.

⁶⁴ Cleveland, s. 94-97.

⁶⁵ Cleveland, s. 103.

korunacağı kararlaştırılmıştır. 9 Haziran 1861’de imzalanan “Cebel-i Lübnan Nizamnamesi” ile Lübnan ayrıcalıklı bir yapıya kavuşmuştur.⁶⁶

Rus Çarlığı’nın mezhep politikası Lübnan’da belli ölçüde başarılı olurken, Kırım’da istediğini elde edememiştir. Lübnan’daki gelişmeler yaşanmadan Tanzimat Fermanı ile Osmanlı toprakları içerisindeki Ortodokslar üzerindeki etkisini artıran Rus Çarlığı, Ortodoksların hamisi olduğunu ileri sürerek Osmanlı İmparatorluğu ile gerginlik yaratmış ve 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı’nı başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkarak topraklarını güneye doğru genişletme amacı taşıyan Rus Çarlığı, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Rusların ilerleyişinden rahatsızlık duyan Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğunun yanında yer almasıyla savaşı kaybetmiştir. Akdeniz ve Avrupa’dan bir süre uzaklaşan Rus Çarlığı, saldırgan tutumunu bırakarak savunmasına önem vermiştir.⁶⁷

Ancak Çar II. Aleksandr ile birlikte Rusya içinde güçlenen muhafazakar Rus milliyetçileri olan Slavyanofiller, Fyodor Dostoyevski gibi birçok ünlü yazarın da desteğini alarak ilgi çekici hedefler ortaya koymuşlardır. İstanbul’u ele geçirip, Marmara’dan Ege’ye oradan Akdeniz ve okyanuslara açılmak Rusya içinde ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bütün bu hedeflerin gerçekleşmesi için ilk adımın Karadeniz’de tam hakimiyet olduğunu savunan Slavyanofiller, Kırım Savaşı’nda Boğazlar ve Karadeniz üzerinden alınan tehdidi öne sürmüşlerdir⁶⁸

Bu düşüncelere rağmen Rus Çarlığı, Ortadoğu politikasından belli ölçüde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Özellikle 1905 yılında Japonya tarafından ağır bir yenilgiye uğrayan Rusya’da iç isyanlar görülmeye başlanmıştır. Rusya bu problemlerle uğraşırken 1907 yılında İngiltere ile Rusya arasında Asya’ya dair bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Tibet tarafsızlaştırılırken, Rusya Afganistan’daki çıkarlarından vazgeçerek

⁶⁶ Cleveland, s. 104.

⁶⁷ Royle, s. 487-490.

⁶⁸ Öztürk, s. 55.

bu ülkenin dış politika denetimini İngiltere'ye bırakmıştır. İran ise biri Rus diğeri İngiliz denetiminde ve öteki de tarafsız olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır.⁶⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Rusya ve İngiltere, Fransa ile birlikte İtilaf devletlerinin içerisinde yer almasına rağmen bir asırdır devam Büyük Oyun düşüncesi, bu devletlerin politikalarında kendisini göstermiştir. Rus Çarlığı, müttefiki olsa da İngilizlerin Çanakkale Savaşı'nda başarılı olup İstanbul'u ele geçirmesinden endişe duymuştur. Nitekim Rus Dışişleri Bakanı Sergei Sazanov, 4 Mart 1915'te İngiltere ve Fransa'ya Çar II. Nikola'nın İstanbul ile Boğazların Rusya'ya bırakılması isteğini dile getirmiştir. Çar ve Sazanov, buna karşılık olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde İngiliz ve Fransız isteklerine anlayışla bakacaklarını bildirmişlerdir. Rusları İstanbul'dan uzak tutmanın artık İngiltere için hayati olmadığını düşünen dönemin İngiliz hükümeti ve önemli çekincelere sahip olmasına rağmen Fransa, Sazanov'un gizli teklifini kabul etmişlerdir. İngiltere ilk olarak Doğu'daki hedeflerini tam olarak belirlememişse de Rusya'dan 1907 İngiliz-Rus Anlaşması'nı değiştirerek, sahip olduğu üçte birden ayrı olarak İran'ın o tarihe kadar tarafsız olan bölgesini de istemiştir. Rusya bu isteği kabul ederken İstanbul Anlaşması imzalanmış ve gizli tutulmuştur.⁷⁰

Rusya'nın İstanbul'u talep etmesi, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumayı hedefleyen yüzyıllık dış politikasını da değiştirmiştir. Bu noktada İngiltere, artık imparatorluk parçalanırken kendi çıkarları adına planlar yapmaya başlamıştır. Rusya ile anlaşma sağlanınca İngiltere ve Fransa arasında da görüşmeler gerçekleşmiştir. İngiltere Fransa'nın etki alanının Akdeniz kıyılarından içeriye Musul'u da içine alan doğuya, Rusların elinde olan bölgelere kadar uzanmasını planlamıştır. Bu noktada İngiltere, Fransız bölgesinin Rusya'ya karşı bir kalkan olabileceğini hesaplamıştır. Fransa ise Hıristiyanların da yaşadığı Suriye ve Lübnan'a hakim olmayı düşünmüştür. İngiliz görevli Mark Sykes ve Fransız görevli Georges Picot'un yürüttüğü müzakereler sonucu Fransa'nın Büyük Lübnan'ı yönetmesi ve Suriye'nin geri kalan bölgelerinde ayrıcalıklı bir konum elde etmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca anlaşmaya Musul'a kadar uzanan bir Fransız bölgesinin oluşturulması da dahil edilmiştir. Basra,

⁶⁹ Fromkin, s. 32.

⁷⁰ Fromkin, s. 116-117.

Bağdat ve Filistin'in bazı limanları ise İngiltere'ye bırakılmıştır. Geri kalan bölgelerde ise uluslararası bir yönetimin kurulması planlanmıştır. 3 Ocak 1916'da Sykes-Picot Anlaşması tamamlanırken, 1916 Şubatında İngiliz ve Fransız kabineleri bu anlaşmayı onaylamıştır.⁷¹

Sykes-Picot Antlaşması'nın ardından da Şam, Hama, Halep ve Humus yani Suriye yönetiminin, Fransa'ya yahut Araplara bırakılmasına dair tartışmalar sürse de Rusya Suriye üzerinde hak iddiasında bulunmamıştır. Bu süreçte Rusya, jeopolitik anlamda Suriye'yi İstanbul yahut İran'a göre daha geri planda görmüştür. Rusya, Suriye'yi bırakma konusunda herhangi bir çekince duymamış hatta İran'dan dahi vazgeçebilmiştir. Rusya'nın bu süreçte Akdeniz ve Ortadoğu jeopolitiğinden geri çekilmesinin temel nedeni ise kendi içinde karşılaştığı büyük değişim olmuştur.

I. Petro ile başlayan 19. yüzyıldaki gelişmelerle hızlanan Rus Çarlığı'nın Akdeniz ve Orta Doğu'da etkin olma çabası Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa ile ciddi bir mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan milliyetçi ve devrimci hareketler ise farklı bir süreci başlatmıştır. Asırlardır Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Orta Doğu'daki Arap toplulukları bağımsızlık taleplerinde bulunurken, Birinci Dünya Savaşı sonunda imparatorluk dağılmıştır. Rusya ise 1917'de Petrograd'da başlayan ve 1922 yılına kadar süren bir iç savaşla karşılaşmıştır. Kızılların 1922 yılında kontrolü tamamen ele geçirmesinin ardından Moskova başkent olmak üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur.

2.2. Sovyetler Birliği'nin Suriye Politikası

1917-1939 arası dönem Sovyetler Birliği'nin hem kendi içerisinde hem de dış politikasında yapılanma sürecidir. Özellikle Vladimir Lenin döneminde, devrim ülke içerisinde oturtulmaya çalışılırken, dış politikada saldırgan bir tutum izlenmekten

⁷¹ Fromkin, s. 157.

kaçınılmıştır.⁷² Buna rağmen iktidara gelmesinin ardından Çarlık döneminden kalan anlaşmaları fesheden Lenin, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere sömürgeci güçlerin Ortadoğu'yu terk etmesini istemiş ve ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi gerektiğini savunmuştur.⁷³

Rusya, Ekim Devrimi ile birlikte köklü değişiklikler yaşarken Ortadoğu'daki birçok devlet gibi Suriye de önemli kırılmalarla karşılaşmıştır. 1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye'den çekilmesiyle birlikte İngiltere'nin de desteğini alan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, bağımsız bir devlet kurma girişiminde bulunmuş ancak kısa bir süre sonra Fransa tarafından durdurulmuştur.⁷⁴ 1920 yılında Faysal'ı Şam'dan çıkartarak bölgeyi işgal eden Fransa, 1922 yılında manda yönetimini ilan etmiştir. Fransa Suriye'yi bağımsızlığa hazırlayacak yerli idari kurumlar oluşturmak yerine Suriye içinde var olan dini, etnik ve bölgesel farklılıkları teşvik ederek bölgesel ve etnik parçalanmaya neden olmuştur.⁷⁵

İki savaş arası dönem olarak adlandırılan süreçte tüm dünyada çeşitli belirsizlikler ve belli arayışlar yaşanırken bu dönem zarfında Arap milliyetçiliği de Suriye başta olmak üzere tüm Ortadoğu'da yükselişe geçmiştir. Avrupalı güçler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Arap milliyetçiliğini Osmanlı İmparatorluğu'na karşı desteklemişlerse de savaş sonrası bu hareket kendisine daha fazla alan bulmuştur. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın Arap topraklarında manda yönetimleri kurmasıyla birlikte daha önce destekledikleri Arap milliyetçiliği hareketi kendilerine yönelmiştir.⁷⁶

Suriye Ortodoksları, Hıristiyan Araplar arasında Arap milliyetçiliğini en fazla benimseyen grup olmuştur. Özellikle Ekim Devrimi sonrasında kurulan Sovyetler Birliği'nin Hıristiyan Arap topluluklarına ilgi göstermemesi, Suriye Ortodokslarının

⁷² Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara: İmge Yayınları, 2010, s. 39

⁷³ Mehmet Tepeyurt ve Bezen Balamir Coşkun, "Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Varlığı", Sezgin KAYA (Ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası** içinde (205-248), Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s. 229.

⁷⁴ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 374.

⁷⁵ Cleveland, s. 243-245.

⁷⁶ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 71.

Rusya ile olan ortak tarihi bağlarını sarsmıştır. Güçlü destekçisini kaybeden Suriye Ortodokslarının büyük kısmı da Arap milliyetçiliği hareketine katılmıştır.⁷⁷

Arnold Horelick'e göre Ekim Devrimi, Rusya'nın geleneksel Ortadoğu politikasını değiştirmiş ancak coğrafi ilgisini sabit bırakmıştır.⁷⁸ Nitekim Sovyetler Birliği, Rus Çarlığı'nın stratejisini devam ettirmeyip Suriye Ortodokslarına ilgi göstermemiş ancak kurucu ideolojisine uygun bir şekilde Suriye'deki ilk Sosyalist hareketlere destek vermiştir. Bu desteğin ilk sonuçlarından biri 1925 yılında Suriye Komünist Partisi'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.⁷⁹

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki sosyalist hareketleri desteklemesinden daha da önemlisi, ilk dönemden itibaren Doğu halklarının self-destermasyon hakkı olduğunu deklare etmesi olmuştur. Doğu halklarını Avrupalı güçlere karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri için motive eden Sovyetler Birliği özellikle iki savaş arası dönemde Ortadoğu'daki milli kurtuluş hareketlerini dolaylı olarak desteklemiştir. Bu şekilde Avrupalı güçlerin bölgedeki hakimiyetlerinin biteceği düşünülmüştür. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonucunda Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumları zayıflamıştır.⁸⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinlikleri kısıtlanırken, Sovyetler Birliği savaşın hemen ardından bölgede etkisini artırmak amacıyla Türkiye ve Yunanistan'a baskı yapmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Boğazları ele geçirmesi halinde Akdeniz ve Ortadoğu'yu kontrol edebilecek hale gelmesi İngiltere'yi rahatsız ederken, ABD bu konuda uyarılmıştır. Batı Avrupa'nın tekrardan eski ekonomik ve siyasi gücüne kavuşmasını ana hedefi olarak belirleyen ABD ise İngiltere'nin uyarısı ile bu bölgeye komşu Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet tehditleri ile karşılaşmasına tepki göstermiştir. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ve

⁷⁷ Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 45.

⁷⁸ Irena Rajchinovska Pandeva, **"The Soviet-Middle East Nexus: Foreign Policy of the Soviet Union Towards the Middle East"**, *Iustinianus Primus Law Review*, Cilt 6, Sayı 1, 2014, s. 8.

⁷⁹ Andrej Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, London: Praeger Security International, 2007, s. 13.

⁸⁰ İmanov, s. 382-383.

Sovyetler Birliği arasında oluşan işbirliği, 1947 yılının başından itibaren ortadan kalkmaya başlamıştır. Başkan Harry Truman 12 Mart 1947’de Sovyetler Birliği karşıtı bir doktrin ilan etmiş ve daha sonradan bu doktrin Soğuk Savaş’ın resmi başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Amerikan dış politikasını şekillendiren Truman Doktrini, kısa vadede Tırkiye ve Yunanistan’ı Sovyet tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak gşlendirmeyi, uzun vadede ise Sovyet genişlemesini, dđnyanın neresinde olursa olsun engellemeyi amaçlamıştır.⁸¹

Tırkiye ve Yunanistan gibi Filistin’de de etkinlik kurmaya çalışan Sovyetler Birliği, bu bđlgede bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı hedefleyen Siyonist hareketi desteklemiştir. İsrail’in 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardında da bu tđlkeye destek veren Sovyetler Birliği, İsrail’in Sosyalist kampta yer alacağını ve Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’daki ana müttefiki olacağını dđřunmüřtür.⁸² Ancak özellikle Josef Stalin’in olđmünün ardından 1953 yılında Sovyetler Birliği Başkanı olan Nikita Kruşçev, bu politikanın Sovyetler Birliği’ne zarar verdiğini dđřünerek Arap dđnyası ile ilişkilere öncelik vermiştir. Bu tarihe kadar nispeten zayıf olan ilişkiler, Arapların Sovyetler Birliği’ni bđlgede bir denge unsuru olarak gđrmeye başlamasıyla gelişim gđstermiřtir.⁸³

Sovyetler Birliği’nin Arap dđnyası ile geliştirdiği ilişkilerde ise Suriye önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Ortodoks Hıristiyan Mişel Eflak ve Sđnni Mđslđman Salah Bitar tarafından 1943 yılında daha bağımsızlık kazanılmadan kurulan Baas Partisi,⁸⁴ ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Avrupa’daki öğrencilik dđnemlerinde Sosyalizm’den etkilenen Eflak ve Bitar, Baas ideolojisini Sosyalizm ve Arap milliyetçiliğini birleştirerek formüle etmişlerdir. Eflak’ın kendisi Hıristiyan olsa da İslamiyet’i de Baas ideolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak gđrmüřtür. Bir anlamda Baas Partisi’nin içinde İslamcılık, Milliyetçilik ve Sosyalizm bir arada yer almıştır.⁸⁵ 1954

⁸¹ Çağrı Erhan, “**Truman Doktrini**”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 528-531.

⁸² Yevgeny Primakov’a göre Stalin, İsrail’in Sosyalist kampta yer alacağını dđřünmüř ve bundan dolayı İsrail’in kuruluşunu zaman geçirmeden tanımıştır.

⁸³ Tepeyurt ve Coşkun, s. 231-233.

⁸⁴ Bu iki ismin yanında Alevi olan Zeki el-Arsuzi de Baas ideolojisinin özellikle milliyetçi söylemlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

⁸⁵ Cleveland, s. 361-362.

yılında Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşen Baas Partisi, daha Sosyalist bir yapıya kavuşmuş ve Arap Sosyalizmi kavramı ortaya çıkmıştır.⁸⁶

Ayrıca 1950'li yıllardan itibaren Suriye'de Baas Partisi'nin de etkisiyle milliyetçi ve Batı karşıtı düşüncenin yükselişe geçmesi, Sovyetler Birliği'nin ülke üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu süreçte Sovyetler Birliği ile Baas Partisi Sosyalizm üzerinden ideolojik bir yakınlık kurarken, Baas Partisi'nin milliyetçi görüşleri iki taraf açısından da ayrıştırıcı bir nitelik taşımıştır. Yine de bu dönemde Sovyetler Birliği için Suriye'yi diğer Arap devletlerinden daha önemli kılan iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki Moskova'ya göre Batı kampında bulunan Türkiye ve Irak'la komşu olmasından dolayı Suriye'nin bölgede kendi adına denge sağlayabilecek bir konumda yer almasıdır. İkincisi ise Suriye Komünist Partisi ve onun Sovyetler Birliği'ne karşı duyduğu ilgidir.⁸⁷

Daha bağımsızlığını kazanmadan Sosyalist hareketlerin kendisine alan bulduğu Suriye ile Sovyetler Birliği, 1 Şubat 1946'da gizli bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Suriye'ye uluslararası alanda diplomatik ve siyasi destek sağlamanın yanında Suriye ulusal ordusunun kurulması için askeri yardımlarda bulunmuştur.⁸⁸ 1946 Nisanında Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin Suriye politikası da yerel aktörler üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. 10 Nisan 1950 tarihinde Sovyetler Birliği ve Suriye arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı ise ikili ilişkilerdeki ilk ciddi adım olarak nitelendirilebilir.⁸⁹

Aynı dönemde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler Suriye'nin güvenlik kaygılarını artırırken, ABD'nin ekonomik ve askeri yardım tekliflerini İsrail ile anlaşma şartı

⁸⁶ Nuri Salık, "Modern Suriye'de Toplum ve Siyaset: 1946-2000", Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde (31-67), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s. 35-40.

⁸⁷ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 13.

⁸⁸ Bilal Karabulut, "**Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri**", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 15, Güz 2007, s. 69.

⁸⁹ Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde (291-313), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s. 293.

üzerinden gerçekleştirmesi Şam'ı Moskova'ya daha fazla yakınlaştırmıştır.⁹⁰ Özellikle Kruşçev'in küresel bir dış politika izleyerek Rus dış politikasının geleneksel Avrasya rotasını yakın çevresinin ötesine taşıma düşüncesi, Sovyetler Birliği-Üçüncü dünya ülkeleri ilişkilerini başka bir boyuta getirirken, Suriye bu noktada çok önemli bir yer edinmiştir.⁹¹ 1950'li yıllarla birlikte ABD, çevreleme stratejisini dış politikasının önemli bir parçası haline getirirken, Sovyetler Birliği de Suriye gibi jeopolitik öneme sahip ülkelerle bu çevrelemeyi kırmaya çalışmıştır. Özellikle Suriye'nin Sovyet sınırlarına komşu olmaması ve Doğu Akdeniz gibi önemli bir merkezde bulunması Sovyetler Birliği için bu ülkenin değerini artırmıştır.

1954 yılında Çekoslovakya ile askeri bir anlaşma imzalayan Suriye, Doğu Bloğu ile askeri anlaşma yapan ilk Ortadoğu ülkesidir. 1955 Kasımında ise Sovyetler Birliği-Suriye Ticaret Anlaşması gerçekleşmiştir. Aynı süreç içerisinde Şam'daki Sovyet diplomatik temsilcisi ve Moskova'daki Suriye temsilcisi Büyükelçilik seviyesine yükseltilirken, Sovyetler Birliği Ortadoğu'daki kültür ve propaganda merkezini de Beyrut'tan Şam'a taşımıştır. Galia Golan'a göre stratejik açıdan Mısır Suriye'den daha önemli olmasına rağmen, Moskova ilk dönemden itibaren Ortadoğu politikasında Suriye'yi köşe taşı olarak görmüştür.⁹²

Özellikle Suriye'de Albay Edip Çiçekli'nin iktidardan uzaklaştırılmasının ardından gerçekleştirilen 1954 seçimleri sonrası Suriye siyasetinde, Eflak-Bitar-Hurani öncülüğündeki Baas Partisi ve Suriye Komünist Partisi dönemin en etkili siyasi güçleri olarak belirmişlerdir.⁹³ Ülke içinde Batı yanlısı politikacıların etkisi azalırken, 1954-1955 yılları arasında Sovyetler Birliği ve onun Doğu Avrupa'daki uydularının Suriye'ye verdikleri krediler 363 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca Suriye'nin ihracatı içindeki Doğu Bloğu ülkelerinin payı yüzde 0,5'ten yüzde 7,8'e yükselmiştir. 1955'ten 1958'e

⁹⁰ Kiraz, s. 294.

⁹¹ Tepeyurt ve Coşkun, s. 233.

⁹² Galia Golan, **Soviet Policies in the Middle East: from World War Two to Gorbachev**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 140-141.

⁹³ Salık, s. 41.

kadar Moskova, Suriye'ye 294 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardımda bulunacaktır.⁹⁴

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikalarında Suriye'ye bakışını ülkenin sahip olduğu jeopolitik konum da oldukça etkilemiştir. İngiliz gazeteci Patrick Seale, 1945-1958 arası Arap siyasetini ele aldığı "Suriye için Mücadele" (*The Struggle for Syria*) isimli eserinde Ortadoğu'ya egemen olmak isteyen yerel veya yabancı herhangi bir gücün merkez konumdaki Suriye'yi kontrol altına alması gerektiğini iddia etmiştir. Nitekim iki dünya savaşı arasında Fransa ve İngiltere Suriye üzerinde rekabet ederken, Soğuk Savaş döneminde bu devletlerin yerini ABD ve SSCB almıştır.⁹⁵

1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi'nin ardından Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliği oldukça artarken, bu dönemden itibaren Suriye kapsamlı yardımlar almıştır. Sovyetler Birliği Suriye'ye hem geniş askeri yardımlarda bulunmuş⁹⁶ hem de büyükşehirlerde hidroelektrik santraller ve sulama projeleri inşa etmiştir. Kasım 1956'da Suriye Devlet Başkanı Şükrü el-Kuvvetli'nin Moskova ziyareti sırasında, Sovyet liderleri Suriye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmak için destek vereceklerini belirtmişlerdir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'daki etkinliğinin artması ABD'yi kaygılandırmaya başlamıştır.⁹⁷

ABD'nin artan kaygıları sonucu Başkan Dwight D. Eisenhower, Ocak 1957'de bir doktrin ilan ederek Ortadoğu'da artan Sovyet varlığını kırmaya çalışmıştır. İlan edilen Eisenhower Doktrini ile birlikte Amerikan politikası, Suriye hükümetini Batı yanlısı unsurlarca devirmeye çalışıyor izlenimi oluşturmuştur.⁹⁸ Şam yönetimi ise Eisenhower Doktrini'ni kınayarak Amerikan saldırganlığının ulusal bağımsızlığını tehdit ettiğini açıklamıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle Sovyetler Birliği ve Suriye arasında Ağustos

⁹⁴ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 13.

⁹⁵ Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev. Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayınları, 2011, s. 416.

⁹⁶ Oksana Antonenko, "Russia's Military Involvement in the Middle East", Middle East Review of International Affairs Journal, Cilt 5, Sayı 1, Mart 2001, s. 2-3.

⁹⁷ Brandon Friedman, "Putin's Russia in the Middle East", The Middle East Book Review, Cilt 6, Sayı 1-2, 2015, s. 95-96.

⁹⁸ Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, s. 308-309.

1957'de ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzalanmış ve Suriye daha yoğun bir şekilde silahlandırılmaya başlanmıştır.⁹⁹

ABD'de ise hem Başkan Eisenhower hem de Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Suriye'deki gelişmeleri kabul edilemez olarak görmüş ve hassas dengelere sahip Ortadoğu'da ABD'nin Sovyet sınırlarına bitişik olmayan bir Sovyet uydusuna izin vermemesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Amerikalı liderler en başta Arap devletlerini özellikle de Suudi Arabistan, Irak yahut Ürdün'ü kullanarak Şam rejimini değiştirebileceklerini planlamışlardır.¹⁰⁰ Ancak Suriye'nin Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılması Türkiye'nin de güvenlik kaygılarını artacaktır. ABD'nin Türkiye'yi Suriye'ye karşı tek taraflı harekete geçmemesi konusunda uyarmasına rağmen 1957 Eylül'ünden itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Suriye sınırına 37.000 asker konuşlandırarak askeri müdahale mesajı vermiştir. Türkiye'nin sınıra asker yığmasına ilk tepki ise Sovyetler Birliği'nden gelmiş ve gerçekleşecek bir müdahalenin büyük bir felakete yol açacağı konusunda Türkiye uyarılmıştır. Bu gergin ortam yaşanırken Kruşçev, ABD'nin Suriye'ye karşı savaş hazırlığı içerisinde olduğunu dile getirmiş ve bu konuda Suriye'yi savunmaya hazır olduklarını ilan etmiştir. Nitekim bu gelişmelerin ardından iki Sovyet savaş gemisi Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret ederken, Sovyetler Birliği de Türkiye sınırına asker yığmaya başlamıştır. Sorunun uluslararası bir boyut kazanması üzerine önce Birleşmiş Milletler (BM) daha sonra ikili görüşmeler çerçevesinde tansiyon düşürülmüştür. 1958 yılına gelindiğinde ise ilişkiler yumuşamaya başlamıştır.¹⁰¹ Ancak Soğuk Savaş atmosferinde yaşanan bu gerilim, Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye verdiği önemi güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.

1957 Suriye Bunalımı sonrası ABD, Sovyet etkisinin Suriye ve diğer Araplar arasında daha fazla yayılmasını engelleyebilmek amacıyla Cemal Abdünnasır liderliğindeki Mısır'la yakınlaşmaya çalışmıştır. Özellikle Şubat 1958'de Suriye ve

⁹⁹ Tayyar Arı, **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s. 29.

¹⁰⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2: 1914-1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005, s. 507-509.

¹⁰¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 629-631.

Mısır'ın siyasi birleşmesi sonucu kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne Washington destek vermiştir. Suriye içindeki Sovyet nüfuzunun kırılacağı düşünülürken tam tersine Sovyet propagandası olmadan yeni devlet, Moskova ile çok daha yakın bir hale gelmiştir. Ayrıca Suriye'deki iç çatışmalar da son bulmuştur. Sovyetler Birliği Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşunu samimi ve pozitif olarak tanımlamış, Arap halklarının birliğini daha fazla güçlendirmek için atılmış bir adım olarak nitelemiştir.¹⁰²

Kuruluş amacından farklı olarak Nasır'ın yönetimde Suriyeli liderleri dışlaması 29 Eylül 1961'de Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını doğurmuştur. Suriye devletinin yeniden kurulmasını tanıyan ilk büyük güç ise Sovyetler Birliği olmuştur. 7 Ekim 1961'de Rus gazetesi *Pravda* da yayınlanan Suriye Komünist Partisi bildirgesinde, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması Suriye halkının kazandığı tarihi bir zafer olarak tanımlanmıştır. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin desteği ön plana çıkarılmıştır.¹⁰³

Mısır ile olan birlikteliğini sona erdirmesinin ardından, Suriye iç siyasetinde yeni bir hareketlilik yaşanmıştır. 8 Mart 1963'te gerçekleştirilen bir darbe ile Salah Bitar Başbakan olurken, Baas Partisi'nin askeri kanadında Nusayriler etkinlik kazanmaya başlamıştır. Nitekim 23 Şubat 1966'da Salah Cedid liderliğinde Nusayri subaylar darbesi gerçekleşmiştir. Darbe sonrası Mişel Eflak sürülürken, Salah Bitar kaçmış ve Ekrem Hurani tutuklanmıştır. İktidarı tam anlamıyla ele geçiren Baasçılar Sosyalizmi ana hedef olarak ilan ederken, ekonomiyi modernize etmeyi ve Batılı güçlerin desteğini alan İsrail'e karşı güçlü bir ordu kurmayı amaçlamışlardır. Sovyetler Birliği ise 1966 darbesi ile Baas Partisi'nin milliyetçi söylemleri bir tarafa bırakarak Sosyalizmi ana hedef olarak belirlemesinden memnuniyet duymuş ve kısa sürede Suriye'ye yapılan yardımlarda ciddi bir artış gerçekleşmiştir.¹⁰⁴

Suriye'de bu süreç yaşanırken, 1967 Haziranında gerçekleşen 6 Gün Savaşı'nın hemen ardından uluslararası ilişkilerde kamplaşmalar belirginleşmiştir. Sovyetler Birliği

¹⁰² Golan, s. 142.

¹⁰³ Karol Sorby, "The Separatist Period in Syria: 1961-1963", *Asian and African Studies*, Cilt 18, Sayı 2, 2009, s. 153-154.

¹⁰⁴ Adel Reda, *A Reading in Assad Thinking*, Kahire: Akhbar El-Yom, 1994, s. 16.

genelde Arap devletlerini özelde ise Suriye'yi desteklemiştir. Moskova, 6 Gün Savaşı'ndan ağır bir yenilgi alan Suriye'ye yardımlarını artırarak Şam'ın kendisine daha bağımlı hale gelmesini sağlamıştır. Sovyetler Birliği, kısa süre içerisinde Suriye ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerine 1 milyar dolar ekonomik, 1.7 milyar dolar askeri yardım sağlamıştır.¹⁰⁵

1967 Savaşı'nın kaybedilmesiyle birlikte Nasır milliyetçiliği ve Pan-Arabizm çöküşe geçerken, Baas Partisi'nden Hafız Esad ve Salah Cedit isimleri ülke içerisinde güç kazanmıştır. Hafız Esad 1967 Savaşı'ndaki mağlubiyet için Salah Cedit'i sorumlu tutarken, ikili arasında bir nüfuz mücadelesi başlamıştır. Salah Cedit Baas Partisi'nin sivil kanadı üzerinde etkisini artırırken, Hafız Esad partinin askeri kanadı üzerinde hakimiyet kurmuştur. Nitekim 1970 Kasımında Hafız Esad, kansız bir darbe ile iktidarı ele geçirmiştir.¹⁰⁶

Suriye'de Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte ülke daha istikrarlı bir görünüm kazanmıştır. Özellikle Başkan Hafız Esad'ın 1971 yılında gerçekleşen ilk dış ziyaretinde Moskova'yı tercih etmesi de önemli bir mesaj olarak algılanmıştır. Ayrıca bu ziyaret sırasında varılan anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Suriye'nin Tartus limanında bir deniz üssü ve tesis kurma hakkı elde etmiştir.¹⁰⁷ Hafız Esad ve SSCB arasında ilişkilerin gelişmesinde Mısır'da yaşanan gelişmeler de önemli bir rol oynamıştır. Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılında Mısır lideri Cemal Abdül Nasır hayatını kaybederken Nasır'ın yerine iktidara gelen Enver Sedat ise Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak Batı bloğuna yaklaşmıştır. Ortadoğu'daki en önemli iki müttefikinden birini kaybeden Sovyetler Birliği için Suriye daha da değerli bir hale gelmiştir. Bu durum Suriye'yi Soğuk Savaş'ın sonuna kadar SSCB'nin Ortadoğu'daki temel müttefiki haline getirmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Talal Nizameddin, “**Squaring the Middle East Triangle in Lebanon: Russia and the Iran-Syria-Hezbollah Nexus**”, SEER, Cilt 86, Sayı 3, Temmuz 2008, s. 479.

¹⁰⁶ Salık, s. 50-51.

¹⁰⁷ Yılmaz, s. 159-160.

¹⁰⁸ Dmitri Trenin, **The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy**, Moskova: The Carnegie Center, 2013, s. 8.

Sovyetler Birliği, 1950'lerin ortalarından itibaren Suriye'ye askeri teçhizat sağlamaya başlasa da 6 Gün Savaşı'nın ardından gönderilen silah ve malzemelerde ciddi bir artış yaşanmıştır. Başkan Esad'ın 1971 yılındaki Moskova ziyaretinde 700 milyon dolarlık bir silah anlaşması imzalanırken, 1972 ve 1973 yıllarında da önemli miktarda Sovyet askeri teçhizatı Şam'a gönderilmiştir. Suriye'yi 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'na katılmaya teşvik eden en önemli neden ise Sovyetler Birliği'nden aldığı bu askeri destek olmuştur.¹⁰⁹

Sovyetler Birliği'nin Suriye politikasındaki en ciddi sorun, 1976 yılında Suriye'nin Lübnan'ı işgal etmesiyle yaşanmıştır. Moskova, birçok sebepten dolayı bu girişime sıcak bakmamıştır. Hafız Esad, bu kararıyla ülke içerisindeki gücünü pekiştirse de Arap dünyasından dışlanmış ve radikal bir devlet konumuna gelmiştir. Suudi Arabistan Şam'a sağladığı yardımları keserken, ABD ve İsrail, Suriye'nin Lübnan işgalini endişeyle karşılamışlardır. Bu gelişmelerin ardından ciddi bir ikilem yaşayan Moskova, çok istekli olmasa da Suriye'ye askeri teçhizat ve uzmanlar sağlamaya devam etmiştir.¹¹⁰

Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken Sovyetler Birliği ve ABD arasında devam eden nükleer silahlanma yarışı, iki süper gücü de ekonomik anlamda zorlamaya başlamıştır. 1969 yılında hem ABD hem de Sovyetler Birliği'nin girişimleriyle stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin görüşmeler başlamış ve 1972 Mayısında SALT I Anlaşması imzalanmıştır. Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki ilişkilerde bir yumuşama dönemi başlarken, Başkan Richard Nixon ve 1973'te göreve gelen Dışişleri Bakanı Henry Kissinger bu sürecin mimarları olmuşlardır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle son bulan yumuşama dönemi, Moskova-Washington çekişmesini petrol krizlerinin yaşandığı Ortadoğu'ya taşımıştır. Ayrıca aynı yıl içinde

¹⁰⁹ Antonenko, s. 8-9.

¹¹⁰ Golan, s. 151-152.

İran'da Amerikan karşıtı bir İslam cumhuriyetinin kurulması, ABD'nin çift sütun¹¹¹ politikasını da sonlandırmıştır.¹¹²

1979 yılında Ortadoğu'da gerçekleşen üçüncü önemli gelişme Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Sözleşmesi'dir. Camp David süreci ile Mısır ve İsrail'in anlaşması Suriye'nin tehdit algısını artırırken, Moskova'nın Şam üzerindeki etkinliği de daha fazla genişlemiştir. Özellikle 8 Ekim 1980 yılında imzalanan Sovyetler Birliği-Suriye Dostluk ve İşbirliği Anlaşması, ikili ilişkileri en üst seviyeye taşıyan belge olmuştur. Bir garantörlük ilişkisini andıran anlaşma, Suriye'nin tamamen bir Sovyet uydu haline geldiği tartışmalarına neden olmuştur. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali Batı Bloğu'nun yanında İslam dünyasının da büyük tepkisini çekerken, Şam Afganistan işgalini tanımıştır. Ayrıca Suriye'de görev yapan binlerce Sovyet uzmanının sayısı daha da artırılmıştır.¹¹³

Ortadoğu'daki tüm bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye olan askeri teçhizat miktarındaki artışı etkilemiştir. SIRPI'ya göre 1974-1985 yılları arasında Sovyetler Birliği Suriye'ye yüzlerce savaş uçağı, binlerce tank ve zırhlı personel taşıyıcı teslim etmiştir. 1971-1980 yılları arasında Sovyet ekonomik ve teknik yardımı üç katına çıkmıştır. Bu ekipmanların büyük bir kısmı 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşmasının imzalanmasının ardından teslim edilmiştir. Bu anlaşmayla birlikte Moskova için Suriye'nin öneminin daha fazla artması askeri teçhizatların gönderimini etkilemiştir. Nitekim 1980'li yıllarla birlikte Suriye'nin elindeki silahların %90'ı Sovyet yapımı haline gelmiştir. Böylelikle Suriye, en fazla Sovyet silahı alan Komünist olmayan ülke konumuna gelmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Başkan Nixon döneminde ABD, İran ve Suudi Arabistan yönetimlerini destekleyerek Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkinlik kurmasını engellemeye çalışmıştır. Suudi Arabistan'ın geniş finans kaynakları ile İran'ın askeri gücü birleştirilerek Körfez'de Amerika'nın bölgesel çıkarlarını koruyacak bir politika yürütülmesi amaçlanmıştır. Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 119.

¹¹² Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, s. 116-119.

¹¹³ Golan, s. 153-155.

¹¹⁴ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 15.

Moskova Suriye üzerinden Akdeniz'deki varlığını güçlendirirken, Başkan Carter yönetimindeki ABD bu durumdan endişe duymuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran Devrimi'nin ardından Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına ulaşımının tehlikeye girdiğini düşünen Başkan Carter, Körfez Bölgesi'ndeki Komünist tehdidi vurgulayarak bölgeye yönelik herhangi bir müdahaleye askeri güçle cevap vereceklerini ilan etmiştir. Carter'ın ardından 1981 yılında Başkanlık koltuğuna oturan Ronald Reagan ile birlikte ABD, yoğun bir askeri reform içerisine girmiştir. Reagan'ın belirlediği askeri strateji, Sovyetler'e karşı savaşabilecek bir deniz gücü ile Varşova Paktı ülkelerinin içine kadar ilerleyebilecek hava ve kara kuvvetlerinin oluşturulması üzerine planlanmıştır. Ayrıca nükleer kapasitenin artırılması hedeflenmiş ve 1981 Ekiminde stratejik modernizasyon programı duyurulmuştur. "Yıldız Savaşları" olarak bilinen bu girişim, bir kez daha Sovyetler Birliği ve ABD arasında silahlanma yarışına neden olmuştur.¹¹⁵

Sovyetler Birliği ABD ile bu silahlanma yarışını sürdürürken, Suriye'deki etkinliğini devam ettirmiştir. Özellikle 1980 yılında imzalanan anlaşma ile birlikte Doğu Bloku ülkeleri ile daha yakın bir ilişkiye giren Suriye, bir Sovyet uydusu gibi hareket etmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen Suriye birçok kez talepte bulunsa da Sovyetler Birliği hiçbir dönemde ABD'nin İsrail'e verdiği yardım ve koruma kadar Şam'ı desteklememiştir. Daha açık bir ifadeyle Moskova, ABD'nin İsrail'e verdiği gelişmiş silahları Suriye'ye vermekten çekinmiştir. Nitekim İsrail 1982 yılında Lübnan'ı işgal ettiğinde Sovyetler Birliği Suriye'yi korumak adına bir girişimde bulunmamıştır. Bu olay Hafız Esad'ın 1984 yılında Moskova'yı ziyaretinde belirgin bir soğukluğa neden olmuştur. Ancak Moskova'nın Şam'a bakışındaki dramatik değişim Mihail Gorbaçov'un 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin Başkanı olması ile gerçekleşmiştir.¹¹⁶

1985'te Gorbaçov'un SSCB'nin liderliğine gelmesi, Moskova'yı Ortadoğu'da güvenilir bir ortak olmaktan çıkarmıştır. Özellikle Reagan'ın başlattığı silahlanma politikası ile Sovyet ekonomisi büyük bir krizin içerisine girerken, Sovyet yönetimi ekonomik kaygıları öncelemeğe başlamıştır. Nitekim Gorbaçov ile birlikte Sovyetler

¹¹⁵ Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, s. 120-122.

¹¹⁶ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 16.

Birliği için ekonomik kaygılar, ideolojik kaygıların önüne geçmiştir. Bu sebeple Suriye'nin tüm itirazlarına rağmen 1987 yılında Sovyet-İsrail ilişkileri yeniden başlatılmıştır.¹¹⁷ Aynı yıl içerisinde Suriye hükümeti de Moskova'nın askeri alandaki yardımlarının yetersiz olduğunu söyleyerek, Moskova'ya yeni üs kolaylıkları vermeyeceğini açıklamıştır. 1980'lerin ortalarında Suriye'de 13 bin Sovyet uzman ve danışmanın varlığından bahsedilirken, Gorbaçov bu uzman ve danışmanların sayısını da 3 bin dolayına düşürecektir.¹¹⁸

Başkan Gorbaçov ile birlikte Sovyetler Birliği'nin Suriye politikasına verdiği önemin azalmasında, birlik içinde yaşanan krizler rol oynamıştır. Bu süreçte Sovyetler Birliği içerisindeki ekonomik krizin giderek derinleşmesi ve birlik üyelerinden gelen bağımsızlık talepleri ile birlikte, Sovyetler Birliği'nin büyük devlet statüsü anlamını yitirmeye başlamıştır. Sovyet yönetimine karşı gerçekleşen muhalefet, yeni bir adıma ihtiyacı artıracaktır. Bunun üzerinde 8 Aralık 1991'de Rusya, Belarus ve Ukrayna arasında imzalanan anlaşma ile Sovyetler Birliği'nin uluslararası hukukun bir öznesi ve jeopolitik bir gerçeklik olarak varlığının son bulduğu ilan edilmiştir.¹¹⁹

2.3. 1990'larda Rusya Federasyonu'nun Kimlik Arayışı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ABD küresel mücadelede tek hegemonik güç olarak belirirken, Rusya Federasyonu iç ve dış politikasını oldukça etkileyecek bir kimlik arayışına girmiştir. 1990'lar boyunca Rusya'nın 'Batılı' mı yoksa 'Doğulu' mu olduğu tartışmaları, Atlantikçilik ve Avrasyacılık olarak adlandırılan iki farklı anlayış üzerinden şekillenmiştir.¹²⁰ 1992 yılında hazırlanıp 1993 yılında onaylanan Rusya'nın ilk dış politika konsept belgesinde ortaya konulan görüş "Batılılaşmayı stratejik bir hedef" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu konsept belgesi, Soğuk Savaş

¹¹⁷ Yevgeny Primakov, **Russia and the Arabs: Behind the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present**, New York: Perseus Books Group, 2006, s. 40-41.

¹¹⁸ Tayyar Arı, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2012, s. 152-153.

¹¹⁹ Hosking, s. 815-816.

¹²⁰ Tepeyurt ve Coşkun, s. 237.

sonrası süreçte Rusya'nın "normal bir Batı ülkesi" olmasını hedeflemektedir. Atlantikçilerin sembol isimlerinden Andrey Kozirev'in 1990'dan 1996'ya kadar Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmesi de Batı yanlısı politikacıların bürokrasideki etkinliğini ortaya koymaktadır.¹²¹

Ancak Rusya, 1990'ların özellikle ilk yarısında dış politikadan ziyade sahip olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal problemlerle uğraşmıştır. Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in serbest piyasa ekonomisine geçmek için başlattığı reformlar ülkede büyük bir krize neden olmuştur. Reformların etkisiyle Rusya'da yoksulluk, yolsuzluk ve rüşvet gibi sorunlar artarken, özelleştirmelerin etkisiyle "oligarklar" olarak adlandırılan bir grup büyük servet sahibi olan iş adamı da ülkenin ekonomisine ve siyasetine yön verir hale gelmiştir.¹²²

Yeltsin başta Batı ile iş birliğine önem vererek dış politikasını yürütse de zamanla halkın ve muhaliflerin baskısı ile politikalarında değişiklikler yapacaktır. Özellikle 1993 yılında ilan edilen "Yakın Çevre" doktrini, eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya'ya muhalif yönetimleri iktidardan uzaklaştırmak düşüncesiyle bu ülkelerdeki siyasi ve etnik sorunların kullanılmasını hedeflemiştir. Ayrıca Orta Asya ve Hazar havzasının zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının Rusya toprakları üzerinden geçen boru hatlarıyla Batı'ya taşınması da Moskova açısından temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir.¹²³

Batı ile yakınlaşma ve iş birliği çabalarından yeterli sonuç alamayan Rusya, jeopolitiğinin öncelediği "yakın çevre"nin ekonomik entegrasyonu (Avrasya Birliği, Gümrük Birliği), askeri-siyasal ortaklığı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve geniş anlamda entegrasyonu amaçladığı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile bir dizi siyaset geliştirmiş ve bunları zamanla kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Rusya'nın oldukça zayıf olduğu 1990'ların ilk beş yılında, sürekli olarak askeri ve siyasi açıdan

¹²¹ Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**, İstanbul: Der Yayınevi, 2014, s. 476-477.

¹²² Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri YALÇIN ve Burhanettin DURAN (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri** içinde (149-174), İstanbul: SETA Yayınları, 2016, s. 150.

¹²³ Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 150-151.

güç kaybetmesine rağmen yakın çevresinde yaşanan bazı olaylara karşı müdahaleler geliştirmesi geri çekilişinin sınırlarını göstermektedir.¹²⁴

Buna rağmen Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki küresel nüfuz mücadelesinin en önemli alanlarından biri olan Ortadoğu, 1990'lar boyunca Yeltsin hükümetinin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. Bu süreçte ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, toplumsal dönüşümler, siyasi rekabet ve Çeçenistan'daki savaş gibi ciddi problemlerle karşılaşan Moskova, dış politikadaki önceliğini ABD, AB ve NATO ile ilişkilerini geliştirmeye vermiştir. Bundan dolayı özellikle 1990'ların ilk yarısında Körfez Savaşı ve Arap-İsrail barış süreci gibi olaylarda Rusya, büyük oranda Batı ile iş birliği içinde hareket etmiştir.¹²⁵

2.3.1. Boris Yeltsin Dönemi Suriye Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Rusya'nın Suriye politikasını etkileyen bir dizi olay yaşanmıştır. En önemli destekçisini kaybeden Suriye, 1990'ların başından itibaren ABD ve Batı ile anlaşmanın yollarını deneyecektir. Bu dönemde Hafız Esad, Başkan Bush ile görüşerek İsrail ile barışma konusunda açık kapı bırakmıştır.¹²⁶ Ayrıca 1991 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesine karşı ABD öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyona da katılarak sempati kazanmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortadoğu'daki etkinliği oldukça azalan Rusya ise Suriye'nin kendisini tamamen dışlayarak barış görüşmelerine katılma ihtimali sonrası harekete geçmiştir. Rus dış politikasının öncelikleri arasında Ortadoğu yer almasa da Suriye üzerinden Arap-İsrail barış görüşmelerinde rol almak Moskova'nın bölgede izlediği temel politikalarından biri olmuştur. Nitekim Rusya, 1990'ların başında gerçekleştirilen Golan tepeleri üzerindeki Suriye ve İsrail arasındaki müzakerelerde önemli bir rol

¹²⁴ Sönmezoglu ve Bayır, s. 473.

¹²⁵ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 153-154.

¹²⁶ Daniel Pipes, **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**, Washington DC: The Washington Institute, 1991, s. 15-17.

oynamıştır. Bu noktadan hareketle Başkan Yeltsin, Rusya'nın Suriye ve İsrail arasındaki problemlerin çözümünde belirleyici olabileceğini düşünecektir.¹²⁷

Ortadoğu'daki müzakereler bir tarafa Rusya'nın Suriye politikası 1992 Ekim'inde Şam'ı ziyaret eden bir Rus delegasyonunun, Sovyetler Birliği döneminden kalan borçları gündeme getirmesi nedeniyle sorunlu bir seyir izlemiştir. Rusya Dışişleri Bakanı, Rusya Ekonomi Bakanı ve Rusya Savunma Bakanı gibi yüksek profilli isimlerin bulunduğu delegasyon Suriye'nin tavrını sorumsuz bulmuştur. Çünkü Suriyeli yetkililer, borçlara itiraz etmiştir. Devam eden finansal müzakereler, iki ülke arasındaki politik bir problem olarak uzun süre varlığını korumuştur.¹²⁸

Kozirev 1994 Kasım'ında Hafız Esad ile Şam'da buluşmuş ancak kısa süre sonra çok farklı politik düşüncelere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Moskova Ortadoğu'daki varlığını ABD'nin yürüttüğü barış sürecinde rol alarak devam ettirebileceğini düşünürken, Suriyeli yetkililer Rusya'nın Ortadoğu'da daha aktif olmasını ve ABD-İsrail iş birliğine karşı Rusya-Suriye ortaklığını talep etmişlerdir. Ancak Moskova'nın öncelikleri dar ekonomisini Batı'nın desteğiyle düzeltmek olarak belirginleşmiştir. Bundan dolayı Rusya'nın Suriye'ye bakışında Şam'ın borçlarını ödemesi öncelikli görülmüştür.¹²⁹

Bu anlayışın aksine 1992 ile 1994 yılları arasında Rusya'nın Suriye Büyükelçisi olarak görev yapan Aleksandr Zotov, Gorbaçov döneminde bozulan ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini ve Rusya-Suriye ilişkilerinin geleneksel olarak jeopolitik hesaplara dayandığını belirtmiştir. Zotov ayrıca Rusya'nın Suriye'ye silah satışını devam ettirmesini desteklerken, bunların arasında stratejik öneme sahip modern hava savunma sistemlerinin de yer alması gerektiğini açıklamıştır.¹³⁰

¹²⁷ Talal Nizameddin, **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, New York: Palgrave Macmillan, 2000, s. 160-162.

¹²⁸ Nizameddin, **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, s. 163.

¹²⁹ Nizameddin, **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, s. 164.

¹³⁰ LO, 2002, s. 139.

Moskova'nın Suriye özelinde Ortadoğu'ya bakışı belirsizlikler üzerine devam ederken 1996 yılında Kozirev'in yerine Ortadoğu uzmanı ve jeopolitikçi olarak tanınan Yevgeni Primakov'un gelmesi Rus dış politikasında önemli bir değişim yaratmıştır. Kozirev'in gidişiyle Rus dış politikasının Batıcı eğilimleri gittikçe zayıflarken, Primakov ile birlikte Avrasyacılar dış politikada üstün bir konuma gelmişlerdir. Primakov doğrudan bir Avrasyacı olarak tarif edilmese de bürokrasideki Avrasyacı düşünce, Yeltsin'in ikinci döneminde Rusya'yı Batı'nın bütünleşik bir parçası olmak yerine "büyük bir güç" olarak tanımlanmasını isteyen savunmacı bir yapıya dönüştürmüştür.¹³¹

Primakov'un Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte Rusya, Ortadoğu ile ilişkilerini restore etmeye çalışmıştır. Bu noktada Suriye'ye bakış hem siyasette hem de medyada hızla değişmiştir. Yeni yönetim Suriye'yi öncelikle Ortadoğu'daki ticaret ortağı olarak görmüş ve Şam'a silah satışıyla ilgilenmiştir. Ayrıca Rusya 1995'ten itibaren Suriye-İsrail ve Lübnan ile görüşerek, Lübnan'daki dış güçlerin çekilmesi müzakerelerinde rol oynamaya çalışmıştır. Müzakerelerde taraf olmak, barış sürecinin etkili bir aktörü olarak yer almak Rusya'nın Ortadoğu'daki temel politikası olarak öne çıkmıştır.¹³²

Bu noktada 1996 Nisanında İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği operasyonda (Gazap Üzümleri Operasyonu) Rusya, taraflar arasında mekik diplomasisi izlemiştir. ABD ise bu olayda Rusya ile müzakere yürüterek, krize çözüm bulabileceğini düşünmüştür. Ayrıca Rusya kısa sürede Lübnan ile etkili bir ticaret geliştirirken, İsrail'in bölgeye yönelik müdahale sinyallerinde araya girmiş ve ABD ile Ortadoğu'daki sorunları görüşmüştür. Bu bir anlamda Rusya'nın Lübnan üzerinden İran ve Suriye ile kurduğu yakın ilişkilerle, ABD ile müzakere edebilecek bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Fransa, ABD, Suriye, Lübnan ve İsrail'in de katıldığı barış görüşmeleri ve ateşkes anlaşmasında Rusya da kendine yer bulmuştur.¹³³

Rusya'nın Ortadoğu'da bir aktör olarak kendine yer bulmaya çalışması Suriye ile geliştirdiği ilişkileri de daha stratejik bir hale getirmiştir. Bu stratejik ilişkiler 1999

¹³¹ Sönmezoğlu ve Bayır, s. 475-477.

¹³² Yevgeny Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, çev. Olga Tezcan, İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2010, s. 400-410.

¹³³ Nizameddin, **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, s. 170-172.

Mayısında Rusya ve Suriye arasında barışçıl bir işbirliğini öngören nükleer güç anlaşmasının imzalanmasına kadar ilerlemiştir. Ancak Sovyet döneminden kalan borçlar başta olmak üzere bir dizi problem Rusya'nın Suriye politikasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.¹³⁴

¹³⁴ Anna Borschhevskaya, **Russia in the Middle East: Motives, Consequences, Prospects**, Washington DC: The Washington Institute, 2016, s. 36.

3. VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI

3.1. Putin'in İktidara Gelişi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla serbest piyasa ekonomisine geçmek için reformlar gerçekleştiren Rusya, fiyatları serbest bırakmıştır. Batı ile iş birliğine önem vererek geçiş sürecini başarıyla atlattığını düşünen Moskova'nın hedefleri gerçekleşmezken, hiperenflasyon ve para değişimleri ile birlikte etkileri uzun yıllar sürecek bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Ayrıca 1994 yılının sonlarında devlete ait olan küçük işletmelerin %70'i özelleştirilirken, devletin sahip olduğu dev işletmelerin ise %35'i özelleştirilme kapsamına alınmıştır. Kısa süre içerisinde bu dev işletmeler de oldukça düşük rakamlarla birkaç kişinin eline geçmiş ve Rusya'nın yeni zengin sınıfı oluşmaya başlamıştır. Rusya'da özelleştirilmelerle birlikte büyük servet sahibi olan zenginler, Oligarklar olarak adlandırılırken bir süre sonra bu yeni zenginler ülke ekonomisine ve siyasetine yön verir hale gelmişlerdir.¹³⁵

Bu ekonomik sıkıntıların yanında 1991 yılının sonunda tek yanlı bir kararla bağımsızlık ilan eden Çeçenistan da Rusya'yı oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Çeçenistan bağımsızlığının Kafkasya'da domino etkisi yaratacağını düşünen Yeltsin yönetimi, 1994 Aralık ayında Rus ordusunu Çeçenistan'a sokmuştur. 1996 Ağustosuna kadar süren Birinci Çeçen Savaşı Çeçenler lehine sonuçlanırken, Rusya ağır bir yenilgi almıştır.¹³⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla büyük toprak ve nüfus kaybının yanında bu iç problemlerle de karşılaşan Rusya, uluslararası ilişkilerdeki güçlü konumunu da önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu noktada Eltchaninoff gibi birçok araştırmacı, Rus halkının hatta Rus yöneticilerin bu güç kaybını en fazla 1999 Martında NATO'nun Sırbistan'ı bombalaması olayıyla fark ettiklerini iddia etmiştir. Rus toplumunun tarihi olarak büyük

¹³⁵ Cenk Başlamış ve Okay Deprem, **Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider**, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s. 25-27.

¹³⁶ Jean-Robert Jouanny, **Putin Ne İstiyor?**, çev. Merve Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 26.

bir yakınlık duyduğu Sırbistan'ın bombalanması sürecinde, Moskova'nın tepki gösterememesi Rus toplumunda ciddi bir travma yaratmış ve Yeltsin'e yönelik tepkiler çoğalmıştır¹³⁷

Eleştirilerin odağında olan Yeltsin, 1999 boyunca birçok Başbakan değiştirmiştir. Primakov'un yerine gelen Sergey Stepaşin'in yeniden hareketlenen Çeçenistan'ı kastederek dile getirdiği, "Rusya Kafkasya'yı kaybediyor" sözü Rusya'da büyük bir tepkiye yol açmış ve Yeltsin iktidarına karşı eleştiriler daha da çoğalmıştır. Gelen tepkiler üzerinde Stepaşin'i de görevden alan Yeltsin, 1990'ların ikinci yarısından itibaren bürokrasi içerisinde hızla yükselen Vladimir Vladimiroviç Putin'i 1999 Ağustosunda Başbakan olarak görevlendirmiştir.¹³⁸ Bir anlamda Putin, Çeçen mücadelesinin ağır yükü altından zorlanan ülkenin yönetimine getirilmiştir.

Nitekim aynı ay içerisinde Çeçen silahlı grupların Dağıstan'ı işgal ederek onu da Çeçenistan gibi Rusya'dan koparma çabaları, İkinci Çeçen Savaşı'nı başlatmıştır. Güvenlik bürokrasisi içinde oldukça etkin olan Putin'in liderliğinde Rus birlikleri, 1999 Eylülünde Çeçen grupları Dağıstan topraklarından çıkarmayı başarmıştır. Ancak Çeçenistan'ın 1996 yılında Rusya'dan elde ettiği de facto bağımsızlık, Putin için asıl sorunu oluşturmuştur. Uluslararası kamuoyunda Çeçenlere duyulan sempati Rusya'nın kapsamlı bir askeri harekât düzenlemesini geciktirirken, 1999 Eylülünden itibaren Çeçenlerin Rusya'nın farklı noktalarında direkt sivilleri hedef alan¹³⁹ bombalı saldırıları sonucu yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesi Moskova'nın elini kuvvetlendirmiştir. Kitlesele terör saldırıları hem Rus halkını hem de uluslararası kamuoyunu, hükümetin alacağı her türlü askeri harekâtı destekleme noktasına getirmiştir.¹⁴⁰

Çeçen-Rus Savaşı devam ederken 31 Aralık 1999'da Yeltsin, televizyon ekranlarından bir açıklama yaparak görev süresinin dolmasına üç ay kala görevinden

¹³⁷ Michel Eltchaninoff, **Putin'in Aklında Ne Var?**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 26-27.

¹³⁸ Başlamış ve Deprem, s. 107-108.

¹³⁹ Bu süreçte dünya kamuoyunda Çeçenlere yönelik büyük bir sempati varken, sivilleri hedef alan terör saldırıları halen tartışmalı konulardır. Birçok araştırmacı Çeçenistan'a karşı gerçekleştirilecek kapsamlı bir müdahalenin tepki çekmemesi için bu saldırıları Rus istihbaratının düzenlediğini iddia etmektedir.

¹⁴⁰ Başlamış ve Deprem, s. 138.

çekildiğini ve Başbakan Vladimir Putin'in Devlet Başkanlığına vekâlet etmesi için bir kararname imzaladığını açıklamıştır. Üç ay boyunca Başkan vekilliği görevini yürütecek olan Putin, 2000 Martında yapılacak Başkanlık seçimlerine güçlü girebilmek için Çeçen-Rus Savaşı'nı bir araç olarak görmüştür. Bu süreçte Çeçenlerin apartman saldırıları ve okul bombalamaları toplumda büyük bir tepkiye yol açarken, Rus birlikleri 2000 Şubatında Grozni'yi ele geçirmiştir. Çeçenler Grozni'yi boşaltmak zorunda kalırken, Putin Mart seçimlerine bir ay kala Rus halkı nezdinde büyük bir değer kazanmıştır. Nitekim 2000 Martında yapılan Başkanlık seçimlerinde oyların %52.94'ünü alan Vladimir Putin, Rusya Federasyonu'nun ikinci Devlet Başkanı seçilmiştir.¹⁴¹

3.2. Putin'in Dış Politika Felsefesi

Pavel A. Tsygankov'un ifadeleriyle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kısa sürede olsa liberal ve Batıcı bir dış politikaya yönelen Rusya, özellikle Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle daha pragmatist bir dış politika izlemeye çalışmıştır.¹⁴² Vladimir Putin'in Rusya Başkanı olmasıyla birlikte Rus iç ve dış politikasında da yeni bir dönem başlamıştır. 28 Haziran 2000'de yayımlanan 'Dış Politika Algılaması' belgesi çok kutupluluk ve aktif dış politika hedefi ile Putin dönemi dış politikasına yön vermiştir. Putin açısından uluslararası politikanın en önemli kavramlarını realizm ve pragmatizm oluşturmuştur.¹⁴³

Sovyetler Birliği sonrası Rus dış politikasında liberalizm, realizm ve milliyetçilik tartışmaları ortaya çıkarken, Putin döneminde koşullara bağlı olarak bu üç doktrinden de yararlanılmış ancak söylemler zamanla liberalizmden milliyetçiliğe doğru

¹⁴¹ Başlamış ve Deprem, s. 113-120.

¹⁴² Andrei P. Tsygankov, **Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**, Maryland: The Rowman and Littlefield, 2010, s. 129-134.

¹⁴³ Elnur Hasan Mikail, **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 70-78.

kaymıştır. Bundan dolayı Jouanny, Putin'in dış politika felsefesinin melez bir yapıya sahip olduğunu savunmuştur.¹⁴⁴

İktidarının ilk döneminde (2000-2004) devletin herhangi bir ideoloji ile kısıtlanmasına karşı çıkan Putin, koşullara göre hareket ederek pragmatist bir anlayış benimsemiştir.¹⁴⁵ Nitekim Putin göreve geldiğinde ekonomik kriz ve Çeçenistan Savaşı ile karşı karşıya olan Rusya, bu iki büyük problemle de mücadele edebilmek için Batı ile iyi ilişkiler kurmaya ihtiyaç duymuştur. Komünizm fikrinin gerçekçi olmadığını çok sık bir şekilde dile getiren Putin, ekonomik anlamda kendisini liberal olarak tanımlamış ve Rusya'nın Batılı standartlara ulaşması için mücadele edeceğini belirtmiştir.¹⁴⁶

2001 Eylül'ünde Almanya'nın Bild gazetesinde yayımlanan bir röportajda da Vladimir Putin'den tarihte en beğendiği kişileri listelemesi istendiğinde, St. Petersburg'un kurucusu ve Rusya'nın Batılı yanını temsil eden I. Petro ilk sırada yer almaktadır. Aydınlanma hareketinde önemli bir role sahip St. Petersburg'da dünyaya gelen Putin, bu kente bağlılığını her fırsatta göstermektedir. St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Putin, öğrencilik döneminde Kant, Hobbes ve Locke üzerinde çalışmıştır. Putin özellikle Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine" isimli eserini, konuşmalarında çok sık şekilde dile getirir. Kant'ın kuvvetler ayrılığı ilkesinin günümüz dünyasında uygulandığına dikkat çeken Putin, düşünürün uluslararası ilişkilerdeki tartışmaların barışçıl yollarla çözülmesi konusundaki fikirlerinin de dinlenmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁴⁷

Putin başkanlığının ilk dönemindeki liberal söylemlerinin yanında Rusya'nın içinde bulunduğu durumu ortaya koyarak, Rus tarihinden de alıntılar yapmıştır. Nitekim Çeçenistan Savaşı üzerine Rusya'nın Ekim 1917'den beri ilk kez bölünme tehlikesi ile karşılaştığını dile getiren Putin, bundan dolayı toplumu birleştirmek amacıyla bir "Rus ülküsü" çağrısında bulunmuştur. Rus değerlerini vatanseverlik, güç, devletçilik ve sosyal

¹⁴⁴ Jouanny, s. 79.

¹⁴⁵ Jouanny, s. 59-65.

¹⁴⁶ Ilya Bourtnan, **Putin and Russia's Middle Eastern Policy**, Middle East Review of International Affairs, Cilt 10, Sayı 2, 2006, s. 5.

¹⁴⁷ Eltchaninoff, s.29-32.

dayanışma olarak Avrasyacılık düşüncesinin temel yapılarıyla tanımlayan Putin, Rus Çarlığı, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun birleşik bir tarihe sahip olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁸

Vladimir Putin'in dünya görüşünde ve dış politikasında belli başlı Rus düşünür ve fikir adamlarının etkilerini görmek mümkündür. Bu anlamda Putin'in söylemlerini şekillendiren düşünürlerden biri milliyetçi akımın simge ismi Aleksandr Soljenitsin'dir. Soljenitsin 2000 yılında Putin'in kendisine yaptığı ziyaret sırasında çevreleme politikasının teorisyeni George Kennan'a atfedilen "Rusya'nın sınırlarında yalnızca tebaası yahut düşmanları vardır" tespitini Putin'e hatırlatır.¹⁴⁹ Ayrıca Rusya'nın bir NATO kuşatmasına girmesinden duyduğu endişeyi dile getirir. Soljenitsin, 1990'da yayımladığı "Rusya Nasıl Kurtulur?" isimli eserinde yönetimleri maliyetli ve tam olarak bir Rus devlet iktidarı için engel olarak gördüğü diğer cumhuriyetlerden Rusya'nın ayrılması gerektiğini söylemekte ve daha sonraki eserlerinde de yeni bir Sovyetler Birliği kurmanın mantıksız olduğu üzerinde durmaktadır. Rusya'nın jeopolitik sınırlarında gerçekleşen değişimleri denetleme hakkına sahip olduğunu iddia eden Soljenitsin, Moskova'nın yeni dönemde bu denetim hakkını koruması gerektiğini dile getirmektedir.¹⁵⁰

Rus düşünür İvan İlyin'e de büyük önem veren Putin, İlyin'in Rus Ordusu'nun tüm Rus halkının birliğini ve gücünü temsil ettiği görüşünü çok sıklıkla dile getirmektedir. İlyin'in "Rus Ordusu'nun potansiyel dış tehditlere karşı hazır olması gerektiği" yönündeki düşüncelerini de Putin konuşmalarında önemle vurgulamaktadır.¹⁵¹

Liberal ve milliyetçi bu melez düşünsel yapı çerçevesinde dış politikayı yönlendiren Putin, 11 Eylül sonrası terörizme karşı mücadele ve iş birliğiyle Rusya ve ABD arasındaki ilişkileri geliştirmiştir. Ancak Washington'un zamanla güvenlik

¹⁴⁸ Jouanny, s. 60-65.

¹⁴⁹ Sovyetler Birliği döneminde sürgünde olan Aleksandr Soljenitsin, 1994 yılında Rusya'ya geri dönmüştür. Rusya'nın yeni devlet başkanı Vladimir Putin 2000 yılında Soljenitsin'i ziyaret ederken, medya bu buluşmaya büyük bir ilgi göstermiştir.

¹⁵⁰ Eltchaninoff, s. 65.

¹⁵¹ Anton Barbashin ve Hannah Thoburn, "Putin's Philosopher: Ivan Ilyin and the Ideology of Moscow's Rule", Foreign Affairs, 20 Eylül 2015.

politikalarında entegrasyon ve iş birliği yerine tek taraflı politikaları benimsemeyi tercih etmesi¹⁵² Putin'i rahatsız etmiştir. Özellikle Moskova'nın 'yakın çevresi' olarak algıladığı eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen yönetim değişiklikleri, Putin tarafından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. 2003 yılında Gürcistan'da, 2004 yılında Ukrayna'da ve 2005 yılında Kırgızistan'da gerçekleşen renkli devrimlerin yanında 2004 yılında AB ve NATO'nun Baltık bölgesi ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi, Putin tarafından Rusya'yı kendi sınırlarına hapsedmeyi hedefleyen çevreleme politikasının yeni bir evresi olarak algılanmıştır.¹⁵³

Nitekim Putin'in ikinci başkanlık dönemi (2004-2008) ile birlikte Rusya'nın jeopolitik olarak kuşatılma endişesi daha fazla belirginleşmiş ve Rus dış politikasında daha çok Realist akımın etkileri görülmüştür. Yevgeny Primakov ile birlikte Rus dış politikasında ön plana çıkan Realizm savunucularına göre, Rusya çok kutuplu dünya siyasetini ve uluslararası ilişkilerde öncelikle kendi çıkarlarını muhafaza etmelidir. Primakov'a göre Rusya Batı'nın yayılmacı politikasını engellemeli ve çevresindeki dönüşüm hareketlerine kayıtsız kalmamalıdır. Bu noktada realistlerin en önemli hedefi NATO'nun genişlemesini durdurmak ve uluslararası örgütlerde Rusya'nın çıkarlarını savunmak olarak belirginleşmiştir.¹⁵⁴

Bu süreçte Realist akım, Putin'in hem politikalarına hem de söylemlerine yansımıştır. 2005 Nisan'ında Federal Meclis'te yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği'nin çöküşünü yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak tanımlayan Putin, Sovyetler Birliği'nin Komünist ideolojiden önce vatan sevgisini öğrettiğini iddia etmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca aynı dönemde Aleksandr Dugin, Gennadi Zyuganov, Vladimir Jirinovski, Alexander Panarin ve Alexei Mitrofanov gibi düşünür ve siyasetçiler ortaya koydukları Neo-Avrasyacı ve yayılmacı jeopolitik görüşleriyle Rus dış politikasının

¹⁵² Selin M. Bölme, **NATO Zirvesi ve Füze Kalkamı Projesi**, Ankara: SETA, Aralık 2010, s. 5.

¹⁵³ Andrei P. Tsygankov ve Matthew Tarver-Wahlquist, **"Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide"**, San Francisco State University Foreign Policy Analysis, 2009, s. 310-311.

¹⁵⁴ Lo, s. 58-59.

¹⁵⁵ Andrei P. Tsygankov, **Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 124-125.

oluşturulmasında güçlü bir etkide bulunmuşlardır. Küreselleşme karşıtı olan bu isimler, Rusya'nın jeopolitik olarak toparlanabilmesi için önerilerde bulunmuşlardır.¹⁵⁶

Bu süreçte Başkan George W. Bush'un 2002 yılında 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Anlaşması'nı feshetmesinin ardından, ABD doğudaki "güvenilmez devletler"den¹⁵⁷ gelecek uzun menzilli füze tehdidine karşı ulusal füze savunma sistemi kurulmasını planlamıştır. Bu plan uyarınca 2007 yılında Çek Cumhuriyeti'ne radar, Polonya'ya önleyici füze sisteminin yerleştirilmesi öngörülürken, Putin ABD'nin füze savunma kalkını projesini saldırı amaçlı olarak tanımlamış ve Rusya'yı hedef aldığını iddia etmiştir.¹⁵⁸

Yaşanan bu gelişmelerin ardından 2007 Şubatında gerçekleştirilen 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda Vladimir Putin, oldukça ses getiren bir konuşma yaparak yeni Rus dış politikasının çerçevesini çizmiştir. Vladimir Putin;

*"...son yıllarda ABD politikalarındaki tek kutuplu bir dünya yaratma çabalarını tedirginlikle izliyorum. Bir ülke kendi kurallarını dünyanın geride kalanına, sanki kendi iç düzeniymiş gibi, kabul ettirmeye çalışırsa huzur ve istikrar değil, sorun bekleyin. Çağdaş dünyada tek efendi fikri mümkün olmadığı gibi, kabul edilemez de. ABD, tehlikeli biçimde güç kullanıyor. Avrupa'ya füze kalkını kurarsanız gereken cevabı veririz."*¹⁵⁹

Gerçekleştirdiği konuşmayla ABD'nin oluşturmaya çalıştığı tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olduğunu belirten Putin, NATO'nun genişlemesinden duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir. NATO'nun doğuya doğru jeopolitik genişlemesi ve Rus sınırlarına dayanmasının altını çizen Putin, buna rağmen Moskova'nın anlaşmalara riayet

¹⁵⁶ Meşdi İsmayilov, **Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 232-234.

¹⁵⁷ Proje ile alakalı olarak ABD yönetimi tarafından sadece İran ve Kuzey Kore'nin isimleri kullanılmıştır.

¹⁵⁸ Bölme, **NATO Zirvesi ve Füze Kalkını Projesi**, s. 3-5.

¹⁵⁹ Vladimir Putin'in 10 Şubat 2007 tarihinde yaptığı bu konuşmanın tam metni için bkz. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", President of Russia, 10 Şubat 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2018).

ederek bir karşılık vermediğini iddia etmiştir.¹⁶⁰ Rusya'nın bin yıllık tarihinde her zaman bağımsız bir dış politika izlediğini savunan Putin, yeni dönemde de Moskova'nın bundan vazgeçmeyeceğini ilan etmiştir. Soğuk Savaş sonrası Rus dış politikası açısından bir değişim sinyali olarak görülen bu konuşma, bir anlamda jeopolitik bir meydan okuma olarak kabul edilmektedir.¹⁶¹

Putin söylemleriyle küreselleşme karşıtı olduğunu gösterirken, Rusya'nın kültürel ve manevi köklerini muhafaza etmesi gerektiğini savunmuştur. Rusya'ya dünya nezdinde itibarını ve başat rolünü yeniden kazandırmanın en büyük tutkusu olduğunu sıklıkla dile getiren Putin, uluslararası ilişkilerde Rusya'nın gücüne yaraşır bir rol oynaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶²

Jouanny'e göre Putin, 2010'lu yılların sonlarına doğru dış politikada Rusya'nın kuşatılması ve çevrenmesi algısı üzerine bir politika izlemeye başlamıştır. Özellikle 2010 Aralık'ında başlayan Arap İsyanlarının kısa sürede geniş bir alana yayılması ve 2011 yılında Rusya'da gerçekleştirilen kitlesel sokak gösterileri Putin'i oldukça endişelendirmiştir.¹⁶³ Başlangıçta devletin ideolojik çerçeveler sunmasına karşı olan Putin, Mart 2012'de başlayan üçüncü başkanlık dönemiyle birlikte Rus ülküsüne ideolojik içerikler dâhil ederken, milliyetçi kavramları daha fazla benimsemiştir. Ayrıca Avrasyacılık düşüncesi giderek belirginleşmiştir. Özellikle çağdaş Rus milliyetçilerinin başta Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'ın kuzeyi olmak üzere ülke sınırları dışında yaşayan Rus diasporasını bir araya getirme düşüncesi, Rusya'da daha fazla gündeme gelmiştir. Ayrıca Rus milliyetçileri, Batı'nın kuşatmasından tam olarak kurtulabilmek için Rusya'nın sınırlarından uzak bölgelerde etkinlik sağlamasını önermişlerdir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Andrei P. Tsygankov, "Putın and the West, Russia's International Assertiveness: What Does it Mean for the West?", Problems of Post-Communism, Cilt 55, Sayı 2, 2008, s. 40-44.

¹⁶¹ Halit Mammadov, "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Sayı 16, 2014, s. 39.

¹⁶² Kari Roberts, "Understanding Putin: The Politics of identity and geopolitics in Russian foreign policy discourse", International Journal, Cilt 72, Sayı 1, 2017, s. 38-39.

¹⁶³ Jouanny, s. 88.

¹⁶⁴ Eltchaninoff, s. 73.

Nitekim çağdaş Rus milliyetçilerinin yanında Nikolay Danilevsky, Konstantin Leontiev, İvan İlyin ve Lev Gumilyov gibi Avrasyacı düşünürler,¹⁶⁵ üçüncü başkanlık dönemiyle birlikte Putin'in söylemlerini daha fazla etkilemeye başlamışlardır. Jouanny'e göre Putin, bu düşünürlerin fikirleriyle yeni ulusal ideolojisini Ortodoks dini ve Avrasyacılık üzerine temellendirmiştir.¹⁶⁶ Putin'e göre Ortodoks dini Rusya'nın Slav medeniyeti üzerinde söz söyleme hakkı oluştururken, Avrasyacılık ülkenin doğu ve güney sınırlarını kontrol edebilmesine yardımcı olacaktır. Bu süreçte Putin, metodolojik olarak Rusya'nın bölünme riskini ön plana çıkartmış ve egemenlik sözcüğünü sıklıkla kullanmıştır.¹⁶⁷

2014 yılında Federal Meclis'te yaptığı bir konuşmada hem Ukrayna hem de Suriye'deki krizleri gündeme getiren Putin, "Ya biz egemen olacağız ya da dağılacakız" diyerek Rusya'yı 'kuşatılmış kale' olarak tanımlamıştır. 'Tehlikedeki vatan' imgesini ön plana çıkaran Putin, Rus tarihine atıfta bulunarak Napolyon ve Hitler'in kaybettikleri Rus seferlerini hatırlatmıştır. Putin küresel krizler ve terörizm karşısında Rusya'nın aynı moral gücüyle hareket edeceğini belirtmiştir. Bir anlamda Putin, gerçekleştirdiği söylemlerle Rusya'nın kuşatılmasına karşı her türlü karşılığı vereceklerini ilan etmiştir.¹⁶⁸

3.3. Putin Dış Politikasında Suriye

Vladimir Putin döneminde Rusya'nın Suriye politikası dört dönem halinde incelenmiştir. Putin'in Başbakan olduğu 1999 yılından daha çok iç problemlerle uğraştığı 2005 yılına kadar olan süreç ilk dönem olarak ele alınmıştır. 2005'ten 2011 yılına (Arap İsyanlarının başlangıcına) kadar olan süreç ikinci dönem olarak belirtilmiştir. 2011'den 2014 yılına kadar olan süreç Suriye'nin Rus dış politikasında merkeze oturduğu dönem

¹⁶⁵ Andrei P. Tsygankov, "Self and Other in International Relations Theory: Learning From Russian Civilizational Debates", International Studies Review, Cilt 10, 2008, s. 763.

¹⁶⁶ Jouanny, s. 68-71.

¹⁶⁷ Andrei P. Tsygankov, **The Strong State in Russia: Development and Crisis**, New York: Oxford University Press, 2014, s. 40-44.

¹⁶⁸ Jouanny, s. 77-78.

olarak tasvir edilmiştir. Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye asker göndermesi ile başlayan süreç ise dördüncü dönem olarak kaleme alınmıştır.

3.3.1. Dondurulmuş Müttefiklik (1999-2005)

Vladimir Putin'in Rusya Başbakan'ı olduğu 1999 yılında Hafız Esad da Moskova'ya son ziyaretini gerçekleştirir. Görüşmeler sırasında Suriye'nin Sovyet döneminden kalma 13,4 milyar dolarlık borç sorunu ve dondurulmuş işbirliği konuları ele alınır. Bu ziyaretle birlikte Rusya Suriye'ye karşı tavrını yumuşatırken, Rus gazetesi *Izvestia* Moskova'nın Suriye ile ilişkilerini iyileştirmek istemesini üç nedene bağlamıştır:

- “Suriye'nin Tartus kentinde Rusya'nın Akdeniz'deki tek deniz üssünün bulunması
- Rusya'nın Şam'ı İsrail ile barış konusunda ikna edebileceğini düşünmesi
- Şam'ın Sovyet döneminden kalan borçlarının bir kısmını ödemeye hazır olması ve Moskova'nın hem eski Sovyet silahlarını hem de yeni Rus silahlarını Suriye'ye satma düşüncesi.”¹⁶⁹

Uzun yıllar ikili ilişkilerin önünde büyük bir problem olarak görülen Sovyet döneminden kalan borçlar, Şam'ın Rusya'dan satın alacağı silahlarla önemsiz hale gelmiştir. Bir başka söylemle Rusya, borçlara karşılık silah sanayisine sıcak para girmesini hesaplamıştır. Hafız Esad'ın ziyaretiyle birlikte ikili ilişkilere bir vizyon getirilmesine rağmen 2005 yılına kadar istenilen ilerleme sağlanamaz. İki ülkede de uzun yıllar iktidarda olan liderlerin değişmesi, bu gecikmenin ana sebeplerinden biridir. Boris Yeltsin'in yerine 31 Aralık 1999'da vekâleten Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Putin, Mart ayında yapılan seçimleri kazanarak liderliğini kesinleştirmiştir. Suriye'de ise Hafız Esad'ın 2000 Haziran'ında ölmesinin ardından Beşar Esad, Suriye'nin yeni devlet başkanı olmuştur.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Mark N. Katz, “**Putin's Foreign Policy Toward Syria**”, Middle East Review of International Affairs, Cilt 10, Sayı 1, 2006, s. 53.

¹⁷⁰ Katz, “**Putin's Foreign Policy Toward Syria**”, s. 54.

Suriye’de değişim gerçekleşirken Rus temsilci Gennadiy Seleznyov, Beşar Esad’a Rusya’nın Suriye ile dayanışma içinde olduğunu ve Hafız Esad için önemli olan Rusya-Suriye ilişkilerinin devam etmesini umut ettiklerini dile getirmiştir. Putin de Eylül 2000’de yeni Suriye liderine Moskova ve Şam ilişkilerinin geliştirilmesinin, iki ülkenin de yararına olacağını söyleyecektir. Bu açıklamalardan bir ay sonra Rusya Dışışleri Bakanı İgor İvanov, Şam’ı ziyaret ederek Beşar Esad ve Suriye Dışışleri Bakanı Faruk eş-Şara ile görüşmüştür. Bu sıcak görüşmelerin bir devamı olarak Suriye’nin Rusya Büyükelçisi Vahib Fadel de Suriye ve Rusya’nın geçici sorunları aşabileceğini ve ikili ilişkileri hızlandırması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁷¹

Putin yönetimi ile birlikte Rusya’nın Suriye’de tekrar etkin olma girişimleri, Esad rejimi tarafından karşılık bulmuştur. Nitekim 2001 Mayıs’ında bu kez Faruk eş-Şara ve Suriye Savunma Bakanı Mustafa Tlas Moskova’yı ziyaret ederken, iki ülke arasındaki askeri işbirliği ve Ortadoğu’daki gelişmeler ele alınmıştır. Görüşmeler sırasında önemli bir açıklama Rus yetkili Andrei Nikolayev’den gelecek ve Nikolayev Moskova’nın Şam’a silah satmaktan çekinmeyeceğini dile getirecektir.¹⁷²

İki ülkedeki değişimle birlikte karşılıklı diplomatik temaslar yoğunlaşırken, ABD’de 11 Eylül saldırıları gerçekleşir. Hem Putin hem de Esad, ABD’nin teröre karşı başlattığı savaşı desteklediklerini açıklayacaklardır. Putin bu yaklaşımla birlikte Çeçenler başta olmak üzere Kuzey Kafkasya’da rahatsızlık duyduğu unsurlarla dünya kamuoyunun tepkisini çekmeden savaşabileceğini hesaplarken, Esad da Batı’ya seküler bir lider olduğunu gösterme çabasındadır.¹⁷³ 11 Eylül saldırılarına uğramış ABD’nin tepkisi ile karşılaşmaktan çekinen iki ülke de benzer bir pozisyon alırken Rusya, Suriye ile olan ilişkilerinin geliştirilmesine dair adımlar atmaya devam etmiştir.

Rusya’nın Suriye politikasını bu süreçte belirleyen olayların başında Arap-İsrail barış görüşmeleri gelmektedir. Moskova, Washington’un domine ettiği Arap-İsrail barış sürecinde aktif bir rol oynamak istemiş ve bu durumun büyük güç olma iddiasını

¹⁷¹ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 26.

¹⁷² Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 26.

¹⁷³ Borschhevskaya, s. 37.

kanıtlamak açısından önemli olduğunu düşünmüştür. Moskova, Filistin otoritesine sözlü olarak destek verse de finansal olarak ABD, AB ve zengin Arap devletlerine nazaran çok ufak yardımlarda bulunmuştur. Gerçek anlamda Rusya'nın süreci çözüme ulaştırması zor da olsa Moskova taraflardan biri olarak kendine yer bulmak istemiştir. Nitekim daha Putin Başbakanlık görevindeyken *Nezavisimaya* gazetesi, Moskova'nın barış sürecinde liderlik rolü oynayabilmesinde Suriye'yi ön plana çıkartmış ancak Rusya'nın sadece Batı karşıtı olan ülke ve gruplarla değil bölgedeki tüm önemli aktörlerle iyi ilişkiler geliştirmesini tavsiye etmiştir.¹⁷⁴

Nitekim Putin'in liderliği ile birlikte bu dönemde Rusya-İsrail ilişkileri de hem güvenlik hem de ticaret alanında büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Suriye bu yakınlaşmadan rahatsızlık duysa da Moskova aynı zamanda Hamas ve Hizbullah ile de diyalog halinde olmuştur. Rusya yine bu dönemde Ürdün, Mısır ve Lübnan ile olan temaslarını da artırmıştır. Bir bakıma kısa süre içerisinde Rusya, bölgede bulunan tüm aktörlerle iyi ilişkiler kurmuştur. İsrail Rusya'nın Suriye'ye silah satışından rahatsız iken Suriye, Hamas ve Hizbullah ise Moskova'nın İsrail ile geliştirdiği yakınlıktan endişe duymuşlardır.¹⁷⁵ Ancak bu karşıtlığa rağmen bölgedeki tüm aktörler Moskova ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmişlerdir.

Rusya Ortadoğu'da bu diplomatik hamleleri gerçekleştirirken, Çeçenistan'da çatışmalar devam etmektedir. Bu noktada Suriye, Çeçenistan'ı Rusya'nın bir iç meselesi olarak görece ve Moskova'nın bölgeye olan müdahalesini destekleyecektir. Nitekim 2003 Ocak ayında Suriye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam, Moskova'ya ziyarette bulunarak bu desteği yinelemiştir. Ayrıca Haddam, Rusya-Suriye ilişkilerinin gelişmesinin Ortadoğu'daki istikrara yarar sağlayacağını dile getirmiştir. Ancak ziyaret sırasında çeşitli anlaşmalar imzalanırsa da Haddam'ın Suriye'de bir nükleer enerji santrali kurma isteği Rusya Atom Endüstrisi tarafından reddedilmiştir.¹⁷⁶ Moskova Esad rejimi

¹⁷⁴ Mark N. Katz, **Russia's Greater Middle East Policy: Securing Economic Interest, Courting Islam**, Paris: IFRI, 2010, s. 9.

¹⁷⁵ Katz, **Russia's Greater Middle East Policy: Securing Economic Interest, Courting Islam**, s. 9.

¹⁷⁶ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 27.

ile ilişkilerini geliştirerek Ortadoğu'da tekrardan etkin olmak istese de bu dönemde ABD'yi tedirgin edebilecek adımlar atmaktan çekinmiştir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahale etmesine ise hem Rusya hem de Suriye karşı çıkmıştır.¹⁷⁷ Irak'a yaptırımların sona ermesi için çağrıda bulunan Rusya ve Suriye, Bağdat'a karşı güç kullanılmasına itiraz edeceklerdir. Bu süreçte Rus medyası sıklıkla Irak'tan sonra ABD'nin Suriye'ye müdahale edeceğini iddia etmiştir. Putin de iddialar üzerine Suriye'de Irak rejimine benzer bir durumun ortaya çıkabileceğini dile getirmiş ve Suriye rejiminin dışarıdan müdahale ile değiştirilmesinin bölge için tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini eklemiştir. ABD ve İngiltere'nin Irak gibi Suriye'nin de kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia etmesi, Putin'in bu söylemde bulunmasına yol açmıştır.¹⁷⁸

Nitekim 2003 Nisan'ında ABD Kongresi'nde Lübnan'daki Suriye ordusunun varlığı tartışılmış ve Suriye'ye karşı yaptırımları öngören bir yasa kabul edilmiştir.¹⁷⁹ Bu gelişmeler üzerine Temmuz 2003'te Rusya Dışişleri Bakanı İvanov Beşar Esad'ı Rusya'ya davet ederek, Rusya'nın Şam'a olan desteğini göstermiştir. Bu davet ABD'nin Ortadoğu ve küresel hegemonyasına karşı bir tepki olarak yorumlanmıştır. Ancak ABD ve İsrail, Suriye'yi baskılamaya devam etmiştir. İsrail 2003 Ekim'inde Suriye'de teröristlerin barındığını iddia ederek bir hava saldırısı düzenleyecektir. Saldırının ardından Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Aleksandr Yakovenko, İsrail'i kınamış ve İsrail-Filistin çatışmasının coğrafi sınırlarını genişletmenin Ortadoğu açısından dramatik sonuçlara yol açabileceği uyarısında bulunmuştur. 2003 Aralık'ında ise ABD Suriye'ye karşı tek taraflı yaptırım uygulama kararı alırken, Rusya Dışişleri Bakanlığı bu kararı eleştirmiş ve Suriye'yi Ortadoğu'daki en önemli ortaklarından biri olarak gördüklerini açıklamıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Borschchevskaya, s. 37.

¹⁷⁸ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 29.

¹⁷⁹ Jülide Karakoç, "US Policy Towards Syria Since the Early 2000s", Critique: Journal of Socialist Theory, Cilt 41, Sayı 2, 2010, s. 230.

¹⁸⁰ Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**, s. 29.

Bu gelişmeler üzerine Moskova'nın desteği Esad rejimi için yaşamsal hale gelmeye başlamıştır. Nitekim ABD ve İsrail'in Suriye karşıtı tutumları Rusya'nın da Suriye politikasını daha fazla hareketlendirmiştir. Özellikle silah satışları konusunda Rusya yeni hamleler gerçekleştirmiştir.

Bu konuda Rus medyası sıklıkla iki tarafın 200 km mesafeli S-300 hava savunma füzesi konusunda anlaşmış yazmıştır. Ayrıca İskender balistik füzelerinin satışı da gündeme gelmiştir. İsrail Başbakanı Ariel Şaron ise Putin ile görüşerek bu konuda duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve daha uzun mesafeli silah satışlarının gerçekleşmesi halinde Rusya-İsrail ilişkilerinin zarar göreceğini belirtmiştir.¹⁸¹ Suriye'ye silah satışı konusunda ABD ve İsrail'in baskısıyla karşılaşan Moskova, geri adım atmak zorunda kalmış ve satışlar gerçekleştirilmemiştir.¹⁸² Hem Çeçenistan'da sürdürdüğü savaş hem de ekonomik kalkınma için Batı'nın desteğine ihtiyaç duyan Rusya, bu süreçte ABD ve İsrail ile ilişkilerinin bozulmasını istememiştir.

Ancak ABD'nin Irak işgaliyle birlikte gerginleşen Moskova-Washington ilişkileri, NATO'nun 2004 yılında Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi ve eski Sovyet coğrafyasındaki renkli devrimlerle birlikte daha da sorunlu hale gelmeye başlamıştır. 2003 yılında Gürcistan'da, 2004 yılında Ukrayna'da, 2005 yılında Kırgızistan'da ABD desteğiyle gerçekleştirilen yönetim değişiklikleri ve Doğu Avrupa'da genişleyen NATO varlığı, Rusya'nın jeopolitik olarak çevrelendiği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur.

Bu kaygıların yanında Putin'in ikinci başkanlık dönemi ile birlikte, Batı'dan Rusya'ya demokrasi ve insan hakları konusunda baskılar artmaya başlamıştır. Batılı kurumlar sıklıkla Rusya'daki demokratik işleyişin yetersizliğini gündeme getirmişlerdir. Yaşananlar Rusya ve Batı arasındaki ilişkileri daha da zedelemiştir.¹⁸³

Özellikle Ukrayna'da 2004 yılında yaşanan yönetim değişikliğinin ardından AB ve NATO'ya üyeliğin gündeme gelmesi, Rusya'da oldukça büyük bir rahatsızlığa yol

¹⁸¹ Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", s. 55.

¹⁸² Bourttman, s. 5.

¹⁸³ Tellal, s. 218-219.

açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın yaşadığı en önemli güvenlik problemlerinden biri, Karadeniz Filosunun Ukrayna'nın egemenlik alanında kalan Kırım'ın Sivastopol limanında bulunması olmuştur. Rusya ve Ukrayna arasında 1992'de başlayıp 1997'ye kadar süren müzakerelerde Karadeniz Filosunun statüsüne ilişkin sorun Sivastopol'daki üssün 20 yıllık bir süreyle kiralanması ile sonuçlanmış ancak Kırım'ın egemenlik meselesine dair tartışmalar devam etmiştir.¹⁸⁴ Bundan dolayı Ukrayna'da yaşanan yönetim değişikliği, Rusya'da büyük bir kaygı ile takip edilmiştir.

Bu süreçte Rusya'daki pek çok düşünür Ukrayna'daki Batı yanlısı eğilimin yakın dönemde Rusya'ya zarar verebileceğini belirtmiştir. Aleksandr Dugin de “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım” isimli kitabında, Kiev-Moskova eksenini Rus devletinin temeli olarak nitelmiş ve bu iki ülkenin kapsamlı bir entegrasyonla bir araya gelmesini savunmuştur. NATO'yu Rusya'nın jeopolitik düşmanı olarak tarif eden Dugin, bu durumun gerçekleşmemesi halinde Ukrayna'nın yakın bir zaman içinde NATO'nun üyesi haline geleceğini iddia etmiştir.¹⁸⁵

Ayrıca 2001 Temmuz'unda Vladimir Putin tarafından kaleme alınan Rusya Federasyonu'nun 2020 Deniz Doktrinine (*Maritime Doctrine of Russian Federation 2020*) göre Karadeniz Havzası'nın güvenliğinin Akdeniz'den başladığı dile getirilirken, Rusya'nın Karadeniz'in güvenliği için Akdeniz'de bir deniz gücü bulundurma gereksiniminden bahsedilmektedir.¹⁸⁶ Bu doktrinin de etkisiyle 2004 yılında Ukrayna'da yaşanan gelişmeler, Moskova için Suriye'nin Akdeniz'de bulunan Tartus kentindeki Rusya Deniz Kuvvetleri'ne ait Tartus Deniz Üssü'nün önemini daha fazla artırmıştır. Bir anlamda Moskova'nın yakın çevresinde hissettiği jeopolitik çevrelenme hissi, 2005 yılından itibaren Rusya'nın Suriye politikasını daha kapsamlı hale getirmesine yol açmıştır.

¹⁸⁴ Fulya Ereker ve Utku Özer, “On yedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası”, Sezgin Kaya (Ed.), *Rusya'nın Doğu Politikası* içinde (165-204), Bursa: Ekin Yayınları, 2013, s. 190-192.

¹⁸⁵ Dugin, s. 359-364.

¹⁸⁶ Vladimir Putin, “**Maritime Doctrine of Russian Federation 2020**”, 27 Temmuz 2001, s. 11-12. http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Russian_Maritime_Policy_2020.pdf.

3.3.2. Suriye'nin Önem Kazanması (2005-2011)

25 Ocak 2005 tarihinde Beşar Esad'ın Moskova'ya gerçekleştirdiği ilk ziyaret, Rusya'nın Suriye politikasında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu ziyaret sırasında Soğuk Savaş sonrası dönemde ikili ilişkilerde büyük bir problem haline dönüşen Suriye'nin 13,4 milyar dolarlık borcunun, %73'ü silinmiş¹⁸⁷ ve geri kalan 3 milyar 600 milyon dolarlık kısmı taksitlendirilmiştir. Buna ilaveten ABD ve İsrail'in itirazlarına rağmen Moskova, Suriye'nin uzun süredir talep ettiği gelişmiş hava savunma sistemlerinin satışını da kabul etmiştir. Rus *Kommersant* gazetesine göre 100 milyon doların üzerinde olan bu anlaşma, Putin'in talimatıyla aynı yıl içerisinde tamamlanmıştır. Ayrıca Rusya'nın Karadeniz Filosu'na bağlı Suriye'nin Tartus Limanı'nda bulunan teknik bakım istasyonunun, tam bir donanma üssüne çevrilmesi için anlaşılmıştır.¹⁸⁸

Bir anlamda Rusya'nın yakın çevresinde hissettiği jeopolitik kaygılar, Kremlin için Suriye'nin önemini artırmıştır. Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi Suriye'yi kendi çevresinin dışında etkinlik kurabileceği stratejik bir alan olarak tasavvur etmeye başlayan Moskova, 2005 yılından itibaren bu noktada strateji geliştirmeye çalışmıştır.

Nitekim bu süreçte Rusya'nın Suriye politikasını hareketlendiren ikinci olay, Lübnan'da gerçekleşmiştir. 2005 Şubat'ında Şam'a muhalif olan Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin suikasta uğraması, şüphelerin Suriye üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. 2004 yılında kabul edilen¹⁸⁹ Suriye ordusunun Lübnan'dan çıkarılması ve Hizbullah'ın silahsızlandırılmasını içeren 1559 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının¹⁹⁰

¹⁸⁷ Moskova 2004 yılında da Irak'ın borçlarının büyük bir kısmını silmesine rağmen Irak'ta hiçbir garanti alamamıştır. Ancak Rusya Suriye'de yaptığı hamle ile silah ve enerji alanında pek çok yarar sağlamayı hedeflemiştir.

¹⁸⁸ Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", s. 55-56.

¹⁸⁹ Rusya bu oylamada çekimser oy kullanmıştır.

¹⁹⁰ 1559 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, 2 Eylül 2004, <https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>, (10.07.2018).

varlığı Şam üzerinde büyük bir baskı oluştururken, Hariri suikastı ile birlikte Suriye çok daha büyük bir krizle karşılaşmıştır.¹⁹¹

Bu süreçte ABD ve AB, Suriye barış gücünün Lübnan'dan çekilmesi için baskılarını artırırken Hariri suikastinin ardından Suriye'nin yakın ilişki içinde olduğu Fransa ile de ilişkileri bozulmuştur. Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi önemli Arap devletleri de Şam yönetimine tepki göstermişlerdir.¹⁹² Uluslararası alanda yalnızlaşan Suriye, Rus desteğine çok daha fazla ihtiyaç duymaya başlamıştır. Ancak bu beklentileri hemen karşılık görmemiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Suriye'nin geçmişte Lübnan'da pozitif bir rol oynadığını ancak yeni dönemde böyle bir ihtiyaca gerek kalmadığını açıklamıştır. Moskova Suriye'ye yönelik yaptırımlarla ilgili tartışmalara karşı çıksa da Batı gibi Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Hatta Lavrov, Suriye karşıtı Lübnan muhalefet lideri Walid Jumblatt ile Moskova'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Silah, enerji ve daha birçok alanda Rusya ile önemli anlaşmalara imza atan Suriye rejimi ise Moskova'nın bu tutumundan rahatsız olmuştur.¹⁹³ Bununla birlikte Sovyetler Birliği döneminde de Suriye'nin Lübnan'daki varlığına çekinceli yaklaşan Moskova'nın tavrı şaşırtıcı değildir. Neticede aradığı desteği bulamayan Esad rejimi Lübnan konusunda Rusya'nın tavsiyelerini dinlemeyi seçmiş ve Moskova ile ilişkilerini artırarak devam ettirme çabası içine girmiştir.

Uluslararası alanda baskıların giderek artmasının ardından Suriye, 26 Nisan 2005 tarihinde Lübnan'daki askerlerinin tamamını çekmiş ve 2004 yılında kabul edilen 1559 sayılı kararın yerine getirildiğini açıklamıştır. Ancak dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye'nin Lübnan'daki askerlerinin tamamını çekmesine rağmen 1559 sayılı kararın diğer hükümlerinin hala yerine getirilmediğini belirtmiştir.¹⁹⁴ Bundan dolayı Suriye'ye yönelik baskılar devam etmiştir.

¹⁹¹ Muhammed Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde (31-67), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s. 255.

¹⁹² Andrej Kreutz, **Syria: Russia's Best Asset in the Middle East**, Paris: IFRI, 2010, s. 14.

¹⁹³ Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", s. 57.

¹⁹⁴ Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", s. 56.

Ekim 2005'te ABD, İngiltere ve Fransa, BM Güvenlik Konseyi'ne Hariri suikastında Suriye'nin rolü üzerine bir soruşturma önerisi sunmuşlardır. Buna karşın uluslararası mahkemelerin devlet egemenliğini ihlal ettiğini düşünen Moskova, Suriye'ye karşı alınması planlanan diplomatik ve ekonomik yaptırımların bir kısmının kaldırılmasını talep etmiştir. Suriye'ye karşı bir müdahale olasılığını engellemeye çalışan Rusya, Şam'a işbirliği çağrısında bulunmuştur. Tasarıdaki yaptırım tehditlerini daha farklı ifadelerle yumuşatmayı başaran Rusya, 2005 Kasım'ında diğer ülkelerle birlikte 1636 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını¹⁹⁵ kabul etmiştir. Şam yönetimi Moskova'nın veto hakkını kullanmamasından dolayı hayal kırıklığına uğrasa da Fransa ve ABD'nin rejim karşıtı girişimleri, Rusya'nın işbirliği önerisini daha değerli bir hale getirmiş ve bu öneri benimsenmiştir.¹⁹⁶

Rusya Hariri suikastında dengeleyici bir rol oynamaya çalışırken, aynı dönemde Suriye ile silah ve enerji başta olmak üzere önemli ticari ilişkiler geliştirmiştir. Bu noktada birçok Rus şirketi Suriye'deki faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle 2005 Mart'ında Rusya'nın *Tatneft* şirketi, Suriye'de yeni petrol ve gaz yatakları keşfetmek ve geliştirmek için Şam yönetimiyle bir anlaşma imzalamıştır.¹⁹⁷ Suriye tarafından oldukça olumlu karşılanan bu gelişme, daha çok Rus şirketinin bölgeye yatırım için gelmesini sağlamıştır. Nitekim Aralık 2005'de Rus *Stroytransgaz* şirketi de Şam yönetimi ile enerji alanında çeşitli anlaşmalar gerçekleştirmiştir.¹⁹⁸

Nisan 2005'de ise iki ülkenin ekonomi bakanları bir araya gelirken bankacılık, sanayi, petrol, ulaştırma, sağlık, turizm, iletişim, yükseköğretim, sulama, tarım ve yatırım gibi alanlarda işbirliğini geliştirmek amacıyla bir protokol imzalanmıştır. Dönemin Suriye Ekonomi Bakanı Amir Lütfi, Suriye hükümetinin turizm, büyük sanayi sitelerinin inşası, petrol ve doğal gaz çıkarma gibi alanlarda Rus yatırımını artırmak amacıyla her

¹⁹⁵ 1636 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, 14 Şubat 2005, <https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/1636>, (11.07.2018).

¹⁹⁶ Anna Borshchevskaya, **Russia in Middle East: Motives, Consequences, Prospects**, Washington: The Washington Institute, 2016, s. 37.

¹⁹⁷ Robert O. Freedman, "**Russia and the Middle East Under Putin**", Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Bölüm 3, 2010, s. 28.

¹⁹⁸ Katz, "**Putin's Foreign Policy Toward Syria**", s. 56.

türlü tedbiri almaya hazır olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Rus askeri akademilerinde eğitim gören Suriyelilerin sayısının artırılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁹ Bir anlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerde yaşanan göreceli durağanlık, bu süreçte giderek ortadan kalkmaya başlamıştır.

Rusya'nın Suriye politikasına ivme kazandıran en önemli gelişmeler ise savunma alanında yaşanmıştır. Moskova, 2005 Nisan'ında hava savunma sistemlerinin satışını gerçekleştirmiş ancak İsrail'in yoğun itirazları sonrası Şam'ın birçok kez talep ettiği İskender ve Igla gibi stratejik sistemlerin satışını reddetmiştir. Rusya bu süreçte Suriye'ye daha çok silah satmak istese de İsrail ile olan ticaretini de bozmak istememiştir. Nitekim Rusya'nın Suriye'ye gerçekleştirdiği silah satışlarının ardından ABD ve İsrail'de başlayan protestolara karşılık hem Putin hem de Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, silahların savunma amaçlı sistemlere sahip olduğu ve Ortadoğu'daki dengeleri sarsacak stratejik silahlar içermediği konusunda açıklamalarda bulunmuşlardır.²⁰⁰

Yaşanan gelişmeler Rusya'nın Ortadoğu'da tekrardan etkin bir aktör olmaya çalıştığının bir işaretidir.²⁰¹ Bu en fazla ABD'nin tepkisini çekecektir. Nitekim bu dönemde Suriye'ye satılan silahların Hamas ve Hizbullah'ın eline geçtiği iddiası ABD tarafından çok sık şekilde dile getirilmiş ve Rusya yaptırım tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Kremlin anlaşmalardan vazgeçmediği gibi 2006 Aralık ayında gerçekleşen Esad'ın ikinci Moskova ziyaretinde, Şam yönetimi ile yeni silah anlaşmaları da imzalanmıştır. ABD'nin itirazlarına rağmen Suriye ile ilişkilerini geliştirmeye devam edeceğinin mesajını veren Rusya, özellikle Akdeniz'deki askeri varlığını güçlendirerek NATO'nun genişlemesine karşılık vermeyi amaçlamıştır.²⁰² Bu noktada, güçlenen Rusya'nın sahip olduğu jeopolitik kaygılar Suriye politikasında daha aktif bir tutum sergilemesine yol açmıştır.

¹⁹⁹ Mark A. Smith, “Russia and Persian Gulf The Deepening of Moscow's Middle East Policy”, UK: Conflict Studies Research Center, 2007, s. 5.

²⁰⁰ Kreutz, Syria: Russia's Best Asset in the Middle East, s. 15.

²⁰¹ Freedman, s. 30.

²⁰² Kiraz, s. 304-305.

Talal Nizammetin'e göre de Putin'in ikinci başkanlık dönemi (2004-2008) ile birlikte Rusya'nın jeopolitik olarak kuşatılma endişesi daha fazla belirginleşmiştir. 2007 Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin'in yaptığı konuşma ile birlikte Moskova Soğuk Savaş'tan bu yana ilk kez ABD'nin hedeflerine meydan okumuştur.²⁰³ Putin'in Rus dış politikasının önüne yeni hedefler koyması ve Batı'nın buna tepkisi ilişkileri daha kırılğan bir hale getirmiş ve taraflar arası çekişme uluslararası arenaya yansımıştır. 2008 Şubat'ında ABD'nin desteğiyle Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi, Moskova tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca 2008 Nisan'ında NATO Bükreş Zirvesi sırasında Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliklerinin gündeme gelmesi, Moskova açısından çevreleme politikasının yeni bir evresi olarak görülmüştür.²⁰⁴ Rus yetkililer bu iki devletin NATO'ya üyeliklerinin savaş nedeni olarak görüleceğini belirtmiştir.²⁰⁵

Küresel siyasette bu gelişmeler yaşanırken, Rus yönetiminde de önemli bir değişim gerçekleşmiştir. 2 Mart 2008'de Rusya'da gerçekleştirilen başkanlık seçimlerini Putin tarafından desteklenen eski Başbakan Dmitri Medvedev kazanmış ve 7 Mayıs 2008'de göreve başlamıştır. Medvedev'in Başbakan olarak Putin'i ataması bir rol değişimi olarak okunmuş ve aralıksız en fazla iki dönem başkan olabilme kuralı gereği önu tıkanan Putin'in yönetimde kalma formülü olarak yorumlanmıştır. Nitekim Medvedev'in başkan olmasına rağmen Putin, hem iç hem de dış politikada asıl söz sahibi olmaya devam etmiştir.²⁰⁶ Yeni yönetimin ilk sınavı Gürcistan krizidir. 8 Ağustos 2008'de Gürcistan ordusunun Güney Osetya'ya operasyon düzenlemesini gerekçe gösteren Rusya, Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuş ve 26 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır.²⁰⁷ Bir anlamda Kosova'nın

²⁰³ Nizameddin, "Squaring the Middle East Triangle in Lebanon: Russia and the Iran-Syria-Hezbollah Nexus", s. 475.

²⁰⁴ Jouanny, s. 122-126.

²⁰⁵ Tellal, s. 204.

²⁰⁶ Andrei P. Tsygankov, **Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations**, s. 248.

²⁰⁷ Mitat Çelikpala, "Security in the Black Sea Region", Commission on the Black Sea Report, Cilt 2, 2010, s. 12-13.

tanınmasına karşılık veren Moskova, Gürcistan'ın AB ve NATO üyeliğini de dolaylı yönden engellemiştir.²⁰⁸

Gürcistan'ın Batı yanlısı bir siyaset izlemesini yakın çevresinde yaşanan jeopolitik bir meydan okuma olarak değerlendiren Moskova, bu ülkeye doğrudan müdahale ederek çevresindeki dönüşümlere kayıtsız kalmayacağını göstermiştir. Putin yönetimi, özellikle Gürcistan'ın Karadeniz'de bulunan kıyı şeridinin NATO kontrolüne geçmesini kabul edilemez olarak değerlendirmektedir. Nitekim Moskova'nın müdahale sonrası Abhazya'da askeri etkinliğini artırması, Karadeniz'de jeopolitik anlamda Rusya'ya önemli avantajlar sağlamıştır.

Bu süreçte Suriye, Moskova'yı destekleyen az sayıda devletten biri olmuştur. Savaşın hemen ardından 20-21 Ağustos 2008 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret eden Esad, uzun süredir istediği İskender füzelerini tekrar talep ederek stratejik ilişkilerin geliştirilmesini istemiştir.²⁰⁹ İsrail'in Gürcülere eğitim ve silah sağladığını iddia eden Esad, çatışma ortamını fırsata çevirmeye çalışmıştır. Görüşmeler sırasında Moskova'nın sadece Gürcistan müdahalesini desteklemediklerini ayrıca Batı'ya olan eleştirilerini haklı bulduklarını ifade eden Esad, Rusya'nın Ortadoğu'daki etkinliğini geliştirmesine destek vereceklerini ilan etmiştir.²¹⁰ Batı tarafından yoğun bir baskıya maruz kalan Esad rejimi, kendisi adına dengeleyici bir rol oynayabileceğini düşündüğü için Rusya'nın Ortadoğu'da daha etkin olmasını istemiştir.

Gürcistan'daki gelişmelere stratejik bir cevap olarak Suriye topraklarında, Rus füze sistemlerinin konuşlandırılması fikri Esad'ın ziyaretinin akabinde Rus medyasında ön plana çıkmıştır. Haberler Rusya'nın yeni adımları hakkında uluslararası arenaya mesaj niteliği taşımakla birlikte, Rus yönetimi bu adımları atmakta temkinli davranacaktır. Nitekim haberler üzerine Dışişleri Bakanı Lavrov, Suriye'nin yeni silah taleplerini gözden geçirdiklerini ancak bölgedeki stratejik dengelerin bozulmaması adına, Şam'a öncelikle savunma amaçlı silah sistemlerinin tedarik edilmeye devam edileceğini

²⁰⁸ Tsygankov ve Tarver-Wahlquist, "Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", s. 312-314.

²⁰⁹ Bourttman, s. 7-8.

²¹⁰ Kreutz, *Syria: Russia's Best Asset in the Middle East*, s. 12.

açıklamıştır. Bununla birlikte Kremlin, Akdeniz’de cesur adımlar atacağıın da sinyalini vermiştir. Nitekim Rusya’nın Akdeniz’deki varlığını artıracığı ilan edilirken, Suriye’deki Tartus Deniz Üssü işaret edilmiştir.²¹¹ Bu Rusya’nın 1971’de kendisine tahsis edilen ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile çekildiği limana geri dönmesi anlamına gelmektedir.

Rusya’nın bu adımlarının 2008 Gürcistan Savaşı ile önemli bir bağlantısı vardı. Karadeniz’de sıkışma ihtimaline karşı olarak Akdeniz’de etkinliği artırmak önemli bir seçenek olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim Ukrayna’da bir problem çıkması halinde Kırım’ın Sivastopol Limanı’nda bulunan Rusya’nın Karadeniz Filosu’nun bu bölgeye kaydırılması gerektiği aynı dönemde gündeme gelecektir.²¹² Gürcistan Savaşı’nın hemen ardından Rusya, Akdeniz’deki etkinliği artırmak amacıyla Tartus Limanı’na yatırım yapmaya başlamıştır. Tartus Deniz Üssü’nün Rus donanmasına daimi bir üs olarak hizmet verebilmesi için Tartus Limanı, genişletilmiş ve modernize edilmiştir. Üssün savaş kabiliyetleri geliştirilirken, Rusya Akdeniz’de ağırlığını artırmıştır. Bir anlamda Rusya’nın Suriye’deki varlığı Akdeniz üzerinden NATO’ya bir karşılık olarak görülmeye başlanmıştır.

Moskova için Şam’ın jeopolitik önemi daha fazla artarken, ticari ilişkilerde de buna paralel büyük bir gelişme yaşanmıştır. 2004 yılında Rusya ve Suriye arasındaki ticaret hacmi 200 milyon doların biraz üzerindeyken, 2005 yılından itibaren özellikle silah ve enerji alanında gerçekleştirilen anlaşmalarla birlikte 2008 yılında ticaret hacmi 2 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2009 Kasım ayında *Stroytransgaz* şirketi Sovyet döneminden itibaren en geniş projesini Suriye’de başlatmış ve ülkenin elektrik ihtiyacının yarısını karşılayabilecek bir tesis inşa etmiştir.²¹³ Ayrıca 2009 yılında Suriye’nin elindeki silahların %78’i Rus menşeli hale gelmiştir.²¹⁴ Bir anlamda Moskova’nın Suriye üzerindeki etkinliği giderek artış göstermiştir.

²¹¹ Borshchevskaya, s. 38.

²¹² Borshchevskaya, s. 39.

²¹³ Kreutz, **Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East**, s. 9-10.

²¹⁴ Borshchevskaya, s. 38.

Rusya'nın Suriye açılımı aslında daha geniş bir politikanın parçası olarak okunmalıdır. NATO ve Batı ile artan çekişme ile birlikte bir anlamda Soğuk Savaş güvenlik anlayışlarının canlanması söz konusudur. Nitekim Kremlin süreçte NATO'nun genişleme stratejisi ve ABD'nin Doğu Avrupa ülkelerine füze kalkanı yerleştirme çabalarını temel güvenlik meseleleri olarak ele almıştır. Bu doğrultuda 5 Şubat 2010'da Rusya yeni bir askeri doktrin kabul etmiştir.²¹⁵ Yeni doktrinde NATO ve onun izlediği politika, ana askeri tehditler arasında sayılmıştır. Rusya'nın bu yeni yaklaşımı Ortadoğu'daki faaliyetlerine de yansımıştır. Suriye'ye uygulanan Amerikan yaptırımları ve rejime karşı yeni bir tehdit söyleminin yükseldiği bir dönemde, 2010 Mayıs ayında Rusya Federasyonu Başkanı Dmitri Medvedev Şam'ı ziyaret ederek Rusya'nın desteğini göstermiştir.²¹⁶ Yeni silahlar konusunun gündeme geldiği bu ziyaret, asıl olarak Rusya'nın Suriye üzerindeki koruyucu rolünü ortaya koymaktadır.

Rusya ve Suriye arasındaki yakınlaşmanın hız kazandığı bu dönemde Rusya ile Batı arasındaki açıklık ise daha da derinleşmiştir. İlişkilerin gerginleşmesinde Füze Kalkanı projesi önemli bir rol oynamıştır. Proje, 2008 yılında George W. Bush döneminde Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile imzalanan anlaşmalarla ulusal füze savunma sistemi olarak planlamasına karşın Ocak 2009'da iktidara gelen Barack Obama projeyi NATO çatısı altında alarak hem gelen tepkileri yumuşatmayı hem de savunma alanını genişletmeyi hem de masrafları paylaşmayı hedeflemiştir. Kasım 2010 NATO Lizbon Zirvesi'nde füze sistemine dair alınan kararlar ise Rusya'yı daha çok endişelendirmiştir.²¹⁷ Soğuk Savaş'ın çevrelenme günlerine geri döndüğü söylemleri yaygınlaşırken, Rusya'nın kendini hedef haline getiren bu güvenlik sistemi karşısında jeostratejik olarak açılım arayışları daha da önem kazanacaktır.

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Aralık 2010'da Tunus'ta rejime karşı patlak veren ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki otoriter rejimlere karşı halk ayaklanmalarına dönüşen isyan dalgası Rusya'nın güvenlik endişelerine yeni bir boyut katacaktır. Tunus

²¹⁵ 2010 Rusya Askeri Doktrini, 5 Şubat 2010, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf, (15.07.2018).

²¹⁶ Kreutz, **Syria: Russia's Best Asset in the Middle East**, s. 17.

²¹⁷ Bölme, **NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi**, s. 3-7.

ve Mısır'daki gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip eden Moskova, olayların Libya ve Suriye'ye sıçramasının ardından bölgede daha aktif bir politika yürütmeye çalışmıştır. Ancak hiç şüphesiz Rusya açısından en sarsıcı olan bu isyanların 2005'ten itibaren jeostratejik hesaplarında önemli bir yer edinen Suriye'ye sıçraması olmuştur. Esad rejimine karşı isyanların başladığı Mart 2011'den itibaren Suriye, Rus dış politikasında en önemli konulardan biri haline gelmiştir.²¹⁸

3.3.3. Rus Dış Politikasında Suriye'nin Merkeze Oturması (2011-2014)

2011 Mart'ında Suriye'de Esad rejimine karşı başlayan protestoları, rejimin sert tedbirler uygulayarak bastırmaya çalışması²¹⁹ ve muhaliflerin rejimin şiddet politikasına yine şiddetle karşılık vermesi ülkede bir çatışma ortamı yaratmıştır. Kısa bir süre içerisinde Suriye'deki hak taleplerinin silahlı bir iç savaşa dönüşmesi ve savaşan tarafların rakiplerine üstünlük sağlamak amacıyla dış destek arayışına girmeleri, bölgesel ve küresel güçlerin sürece daha fazla dâhil olmalarına neden olmuştur.

Bu noktada özellikle Rusya 19 Mart 2011'de başlayan NATO'nun Libya'ya yönelik askeri operasyonunu²²⁰ eleştirirken, dış müdahalelerle rejim değişikliklerinin yaygınlaşmasından endişe duymaya başlamıştır.²²¹ Moskova sadece dış güçlerin Rusya'nın içişlerine müdahale imkanı vermesi bakımından değil, aynı zamanda müttefik

²¹⁸ Emre Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", Armağan GÖZKAMAN ve Perihan PAKSOY (Ed.), **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler** içinde (115-135), Ankara: Detay Yayıncılık, 2014, s. 116-117.

²¹⁹ Selin M. Bölme, "The Roots of Authoritarianism in the Middle East", Jülide KARAKOÇ (Ed.), **Authoritarianism in the Middle East** içinde (7-34), London: Palgrave Macmillan, 2015. Erdem Demirtaş, **Ortadoğu'da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s. 106-108. Mete Çubukçu, "Arap Baharı'nın Başlangıç ve Kırılma Noktaları: Mısır ve Suriye", Y. Doğan ÇETİNKAYA (der.), **Ortadoğu: Direniş, Devrim ve Emperyalizm** içinde (199-218), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

²²⁰ Arap ayaklanmalarının Libya'da çatışmaları artırmasının ardından BM Güvenlik Konseyi'ne "Libya'da sivilleri koruma amacıyla uçuşa yasak bölge oluşturulmasına yetki veren" 1973 sayılı bir tasarı sunulmuştur. Rusya karara çekimsiz oy kullanırken, 19 Mart 2011'de Libya'ya yönelik NATO müdahalesi başlamıştır. Selin M. Bölme, "The Impact of the Arab Spring on NATO's Policy Towards the Middle East", Jülide KARAKOÇ ve Duygu ERSOY (Ed.), **New Actors and Issues in the Post-Arab Uprising Period** içinde (119-146), Cambridge: Cambridge Publishing, 2016, s. 125-126.

²²¹ Gökhan Telatar, "Rusya ve Arap Baharı Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2015, s. 177-180.

rejimlere de benzer müdahale kapıları açması bakımından geleneksel olarak “insani müdahale” anlayışına sıcak bakmamaktadır. Böyle bir müdahalenin Suriye’ye de sıçraması ise Moskova açısından çok daha büyük bir kriz anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Suriye’de yaşanan gelişmelerin ardından bölgede daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

Kremlin yönetimi Suriye’deki gelişmelere hızla tepki vererek Şam rejimine orantısız güç kullanmaması, reformları hızla başlatması ve muhaliflerle görüşme çağrısında bulunmuştur. Moskova arabulucu olma isteğini de göstererek, rejim muhalifleriyle görüşmüş, şiddete başvurmayın ve rejimle uzlaşın çağrısı yapmıştır.²²² Bu süreçte Rusya meşru otorite olarak gördüğü Esad’ı desteklese de Suriye’deki krizin büyümesini engellemeye çalışmıştır.

Benzer şekilde Washington da Esad karşıtı gösterilerin başlamasıyla birlikte Suriye rejimine muhaliflerle diyalog kurma ve şiddete başvurmama çağrısında bulunmuştur. Ancak Suriye’deki gösterilerin çatışmaya dönüşmesinin ardından 2011 Ağustos’unda dönemin ABD Başkanı Barack Obama, Beşar Esad’ın Suriye yönetiminden çekilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu tarihten itibaren Obama yönetimi, açıkça muhaliflere destek vermeye başlamıştır.²²³

ABD’nin bu tutumunun ardından Vladimir Putin, yaşananları Suriye’nin iç meselesi olarak gördüğünü dile getirirken, Suriye’de gerçekleştirilecek bir dış müdahalenin bölgedeki radikal silahlı örgütlerin güçlenmesine katkı sunacağını iddia etmiştir. Putin bu örgütlerin güçlenmesiyle Kuzey Kafkasya’da Rusya için de olumsuz gelişmelerin yaşanabileceğini belirtmiştir. Medvedev ise uluslararası toplantılarda Suriye’nin Rus sınırlarına oldukça yakın olduğunu hatırlatırken, bölgedeki radikal silahlı örgütlerin Rusya için de tehlikeli olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı Rus liderler, Suriye’ye yönelik bir dış müdahaleyle rejim değişikliği fikrine karşı çıkmışlardır.²²⁴

²²² Barış Doster, “Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası”, Barış ADIBELLİ (der.), **Arap Baharı ve Suriye** içinde (47-68), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 54-55.

²²³ “Obama Esad’ı İlk Kez İstifaya Çağırıldı”, BBC, 18 Ağustos 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_obama_syria, (25.08.2018).

²²⁴ Telatar, s. 181-187.

Moskova bu noktada Suriye’de yaşanabilecek kırılmaların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Rusya’nın güvenliğini de tehlikeye atabileceğini düşünmüştür. 2011 yılının ilk aylarında Arap isyanlarıyla eş zamanlı olarak Rusya, Belarus ve Ukrayna’da başlayan protesto gösterilerinin “Arap Baharı” kavramına atfen bölgede bir “Slav Baharı” yaşanıyor şeklinde yorumlanması Rusya’nın rahatsızlığını artıran bir başka faktördür. Moskova, bu kaygılardan dolayı Esad’a olan desteğini net bir şekilde ortaya koymuştur.²²⁵ Rus dış politikasının Suriye konusundaki bu açık ve net tavrı, Putin’in jeopolitik bakış açısı ile açıklanabilir. Batı’nın girişimleriyle jeopolitik olarak çevrelendiğini düşünen Kremlin, yakın çevresinin dışında bulunan Suriye’de etkinlik kurarak bu düşünceleri kırmaya çalışmıştır.

Bu desteğin en somut göstergelerinden biri 4 Ekim 2011 tarihinde BMGK’da Suriye’ye yaptırımları öngören karar tasarısını Moskova’nın Çin ile birlikte veto etmesi olmuştur. Medvedev görüşmeler sırasında, Esad’ın gitme kararını NATO’nun yahut diğer Batılı örgütlerin belirleyemeyeceğini, bu duruma Suriye halkının karar vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Medvedev Suriye’ye yönelik askeri bir müdahaleyi Moskova’nın kırmızıçizgisi olarak ele alacağını belirtmiştir.²²⁶ Nitekim Rusya 2011 Kasım’ında üç savaş gemisini Tartus limanına gönderirken, Şam rejimine olan desteğinin süreceğini göstermiştir. Washington ise Moskova’nın bu hamlesine karşılık George Bush uçak gemisini Suriye açıklarına yollamıştır. Doğu Akdeniz’de tansiyon yükselirken, Rusya tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov’u da Suriye’ye göndererek²²⁷ bölgedeki jeopolitik mücadeleden kaçınmayacağını sembolik olarak ilan etmiştir.

Bu gelişmelerle birlikte Suriye’deki çatışmalar da artarken, 4 Şubat 2012 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’ne Suriye ile ilgili yaptırımları öngören bir karar tasarısı sunulmuş ancak Rusya ve Çin bu tasarımı da veto etmiştir.²²⁸ 6 Şubat 2012’de ise ABD ve İngiltere, Suriye ile diplomatik ilişkilerini kestiklerini açıklamışlardır. Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra Lavrov ve dönemin Rusya Dış İstihbarat Servisi

²²⁵ Erşen, “Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”, s. 162.

²²⁶ Doster, s. 53.

²²⁷ Doster, s. 50.

²²⁸ “BM’nin Suriye Karar Taslağına İkili Veto”, BBC, 4 Şubat 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate, (30.08.2018).

Başkanı Mihail Fradkov, Şam'a bir ziyarette bulunarak Beşar Esad'la görüşmüşlerdir. Lavrov Suriye'deki krizin siyasi diyalog yoluyla çözülmesinden yana olduklarını belirtirken, bu konuda Türkiye ve İran ile gerçekleştirilebilecek bölgesel bir işbirliği üzerinde çalıştıklarını açıklamıştır.²²⁹ Sürecin başından itibaren Türkiye'nin Esad karşıtı muhalefet üzerindeki etkinliği Moskova tarafından eleştirilse de bölgesel işbirliği çabaları yoğunlaşmıştır.

Ancak bu dönemde uzlaşma ortamı sağlanamamış aksine Suriye'deki kriz giderek derinleşmiştir. Vladimir Putin 2012 Şubat'ında kaleme aldığı "*Rusya ve Değişen Dünya*" isimli makalesinde bu kriz ortamından bahsederek Arap isyanları ve Ortadoğu ile ilgili düşüncelerini de ele almıştır. Putin, dikkat çeken bu makalesinde İran'a yönelik askeri müdahaleye karşı olduklarını ve Suriye'de Libya'ya benzer bir rejim değişikliğine izin vermeyeceklerinin altını çizmiştir.²³⁰ Moskova yönetimi, gerçekten de Batı'nın Suriye'ye yaptırım uygulamasına ve askeri müdahalede bulunma girişimlerine pek çok kez karşı çıkmıştır. Rusya genel anlamda kendi yakın çevresi olarak gördüğü Ortadoğu'ya Batı'nın yeni bir müdahale ile yerleşmesini ve Irak Savaşları sonrası yaşanana benzer bir şekilde bölgede alan ve nüfuz kaybetmek istememektedir. Özellikle Suriye'deki rejim değişikliği halinde Batı eksenli bir Şam yönetiminin, İran'ı bölgede yalnızlaştıracak olması, Moskova'nın Ortadoğu jeopolitiğinde alan kaybetmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Aleksandr Dugin Rusya'nın Ortadoğu politikasında Moskova-Tahran eksenini en stratejik hatlardan biri olarak değerlendirirken,²³¹ Suriye bu jeopolitik hattın tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Bu durum Arap isyanlarıyla birlikte Moskova-Tahran-Şam üçgeni arasındaki ilişkiler daha da kuvvetlenmiştir. Ayrıca Moskova için Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki konumu, süreç içerisinde jeopolitik olarak çok daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Bu dönemde sadece Rusya değil uluslararası kamuoyu da Suriye'deki gelişmelere odaklanmıştır. Özellikle Suriye'deki çatışmaların durdurulması ana gündem

²²⁹ Ömer Göksel İşyar, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde Doğu-Batı Rekabetinin Yeni Kırılma Noktası", Rusya'nın Doğu Politikası, der. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s. 120.

²³⁰ Vladimir Putin, "Russia and the Changing World", Russia Today, 27 Şubat 2012, <https://www.rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/>.

²³¹ Dugin, s. 373-374.

maddesi haline getirilmiştir. Bu düşünce üzerine Mart 2012’de BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, BM Özel Temsilcisi olarak Esad rejimi ile görüşmüş ve “Annan’ın 6 Maddelik Planı” olarak adlandırılan bir anlaşma hazırlamıştır.²³² Şam yönetimi bu planı kabul ettiğini açıklayarak 14 Nisan 2012’de ateşkes sağlanmış olsa da Suriye’deki krizin çözümüne dair uluslararası toplumun attığı ilk ciddi adım uzun sürmemiştir. Ateşkesin bozulmasının ardından Mayıs ayında çatışmalar daha da şiddetlenmiştir.²³³

Suriye’deki iç savaş devam ederken, Batılı güçler de bölgeye yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Özellikle Doğu Akdeniz’de ABD ve 18 müttefik ülkenin 12 bin askeri personelin katılımıyla 2012 Mayıs’ında gerçekleştirdiği, *Eager Lion* (Ateşli Aslan) isimli tatbikat dikkat çekicidir. Son on yıl içinde Ortadoğu’da gerçekleştirilen bu en büyük tatbikatın, Suriye’ye yönelik askeri müdahalenin bir hazırlığı olduğu öne sürülmüştür. Bu girişime cevap olarak Rusya, Akdeniz’den gelebilecek bir saldırıya karşı Suriye’nin savunmasına yardımcı olacağını fiilen ilan etmiştir. Suriye üzerinde koruyucu bir rol üstlenen Rusya, bu süreçte Esad rejimine önemli miktarda silah da sağlamıştır. İlerleyen dönemde Tartus Deniz Üssü askeri olarak daha fazla kuvvetlendirilirken, Şam’ın güneyinde bulunan elektronik dinleme ve keşif sistemleri modernize edilmiştir. Ayrıca Rusya’nın Suriye’deki eski radar istasyonları da yenilenirken, Moskova bu süreçte Suriye’ye çeşitli hava savunma sistemlerini de içeren modern silahlar göndermiştir.²³⁴ Bu adımları ile Rusya, Suriye üzerinden Ortadoğu politikalarında tekrardan söz sahibi bir aktör konumuna gelmeye çalışmıştır. Bu hedef doğrultusunda çatışmaktan çekinmeyeceğini de gösteren Putin yönetimi, Batı’nın Suriye konusunda net bir tutum sergilememesinden de yarar sağlamıştır.

Moskova ve Şam arasında yaşanan yoğun askeri faaliyetler ABD’nin eleştirileri ile karşı karşıya kalacaktır. Buna karşın Rusya kendi eleştirileri ile cevap verecektir. Dışişleri Bakanı Lavrov, Rusya’nın Suriye’deki meşru hükümet ile olan anlaşmalara riayet ettiğini belirtmiş ve Suriye’deki rejimi değiştirme çabalarının daha büyük bir

²³² “Suriye Annan Planı’nı Kabul Etti”, BBC, 27 Mart 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan, (30.08.2018).

²³³ “BM: Suriye Ateşkese Uymuyor”, BBC, 19 Nisan 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120418_syria_un, (30.08.2018).

²³⁴ İşyar, s. 126.

jeopolitik oyunun parçası olduğunu savunmuştur. Haziran 2012’de yayınlanan makalesinde sonraki aşamanın İran olacağını iddia eden Lavrov, ABD, Türkiye ve diğer NATO üyelerinin bu planın bir parçası olduğunu iddiasında bulunmuştur.²³⁵

Moskova’nın kaygılarından biri de Batı tarafından yürütülecek rejim değişikliklerinin Suriye ve İran üzerinden Rusya’ya kadar uzanabileceğidir. Nitekim Vladimir Putin’in 2012 Mart’ında başlayan üçüncü başkanlık dönemiyle birlikte, Rusya’da gerçekleştirilen protestolar Putin tarafından Arap isyanlarıyla karşılaştırılmış ve aralarında bir bağ olduğu savunulmuştur. Rus kamuoyu da Batı’nın önce Suriye’ye boyun eğdireceği, ardından sıranın Rusya’ya geleceğine dair söylemler kullanmıştır.²³⁶ Rusya, 19 Temmuz 2012’de Suriye’deki şiddetin sonlandırılması amacıyla BM Güvenlik Konseyi’ne getirilen tasarıyı veto etmiştir. Konuşmasında Suriye’deki krizle ilgili uluslararası hukuk kavramlarına sıklıkla vurgu yapan Putin, bölgeye yönelik dışarıdan müdahale fikrine kesinlikle karşı olduklarını bir kez daha dile getirmiştir.²³⁷

Rusya Suriye’deki savaşta giderek etkinliğini artırırken, izlediği politika kimyasal silahlar üzerinden önemli bir sınama ile karşılaşmıştır. 25 Nisan 2013 tarihinde dönemin ABD Savunma Bakanı Chuck Hegel’in Suriye’de kimyasal silah kullanıldığı sonucuna vardıklarını açıklaması, uluslararası kamuoyunda büyük bir krize yol açmıştır. Özellikle Barack Obama’nın birçok kez dile getirdiği Suriye’de kimyasal silah kullanımının kendisi ve Amerikan yönetimi için ‘kırmızıçizgi’ olduğu söylemi, Suriye’ye yönelik askeri müdahale beklentisini doğurmuştur. Ayrıca dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry de Esad yönetiminin “sarin gazı” kullandığını kamuoyuyla paylaşmıştır. Basında çıkan fotoğraflarla birlikte iddianın gerçekliği güçlenirken, ABD Esad’a gözdağı verebilmek amacıyla Akdeniz’e savaş gemilerini yollamıştır.²³⁸ Ancak bu konuda asıl kriz, 2013 Ağustos’unda Şam’ın Guta bölgesinde kimyasal silahların da

²³⁵ İşyar, s. 125.

²³⁶ Alexander Shumilin, “Russia’s Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics”, *Russie.Nei.Visions*, Sayı 93, 2016, s. 12-13.

²³⁷ Reyhan Güner, “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK (Ed.), *Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika* içinde (263-289), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016, s. 279.

²³⁸ Güner, s. 280-281.

kullanıldığı saldırıda yüzlerce insanın hayatını kaybetmesiyle başlamıştır. Batılı ülkeler saldırıların Esad yönetimi tarafından yapıldığını iddia ederek, Suriye'ye karşı askeri seçeneği gündeme getirmişlerdir. Moskova ise delilleri yetersiz bularak, herhangi bir askeri operasyona kesin bir dille karşı çıkmıştır.²³⁹ Rusya'nın sürecin başından itibaren öne sürdüğü meşru hükümet ve uluslararası hukuk normları, Esad rejiminin kimyasal silah kullanımıyla önemsiz hale gelmiştir. Ancak Moskova, jeopolitik çıkarları gereği Esad'ı desteklemeye devam etmiştir.

Nitekim Guta'da yaşanan gelişmelerin ardından BM Güvenlik Konseyi'ne Suriye'ye karşı askeri müdahaleyi öngören bir tasarı sunulmuş ancak öncekilerde olduğu gibi Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Ayrıca Rusya bu krizin çözümü adına yoğun bir diplomasi yürütmüştür. Bu doğrultuda Lavrov Suriye Dışişleri Bakanı Valid Mualllem ile 10 Eylül 2013 tarihinde bir araya gelirken, Beşar Esad aynı gün Moskova'nın Suriye'deki kimyasal silahların imhasını öngören önerisini kabul ettiklerini açıklamıştır. Bu buluşmadan üç gün sonra Lavrov, Cenevre'de John Kerry ile bir araya gelmiş ve Moskova- Washington arasında Suriye'deki kimyasal silahların imhası konusunda uzlaşma sağlanmıştır.²⁴⁰ Bir anlamda Rusya'nın yoğun diplomatik çabaları, ABD'nin Suriye'deki kırmızıçizgisini aşındırmakla kalmamış, ABD'nin imajını da yıpratmıştır.

Suriye'deki ABD baskısını kırmak amacıyla bir yandan diplomatik çaba harcayan Kremlin yönetimi, bir yandan da askeri seçeneklerin de var olduğu mesajını vermek istemiştir.²⁴¹ Nitekim diplomatik müzakerelerin sürdüğü 2013 Eylül'ünde Rus donanmasına bağlı Priazove CCB 201 istihbarat gemisi ile Minsk ve Novoçerkask destroyerleri Akdeniz'e gönderilmiştir. Bu süreçte Rusya Deniz Kuvvetleri Komutanı Viktor Çirkov, ikisi Karadeniz Donanması'ndan biri Baltık Donanması'ndan olmak üzere üç büyük savaş gemisinin Doğu Akdeniz'de faaliyetlerini yürüteceğini belirtirken, böylelikle bölgede bulunan Rus savaş gemilerinin sayısının 10'a çıkacağı bilgisini

²³⁹ Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", s. 126.

²⁴⁰ Borshchevskaya, s. 38-39.

²⁴¹ Shumilin, s. 16.

iletmiştir.²⁴² Ancak Rusya bunlarla sınırlı kalmamış, Rus Pasifik Filosu'na ait birkaç kruvazörü de Akdeniz'e yollayarak²⁴³ bölgede kalıcı olmak istediği mesajını vermiştir.

Rusya'nın bölgede hem diplomatik hem de askeri olarak ön plana çıktığı bu dönemde, tüm aktörlerin Suriye krizine bakışını değiştiren DAESH terör örgütü, Irak ve Suriye'deki etkinliğini artırmaya başlamıştır. Arap isyanlarının başından itibaren dış müdahalelerin bölgedeki radikal silahlı grupların önünü açacağını savunan Kremlin yönetimi, DAESH ile birlikte iddialarını kuvvetlendirmiştir.²⁴⁴ Ancak bu süreçte Ukrayna'da başlayan kriz, Rus dış politikasının dikkatini Suriye'den ziyade bu ülke üzerine yoğunlaştırmasına neden olmuştur.

3.3.4. Suriye Politikalarında 2014 Sonrası

3.3.4.1. Rusya'nın Jeopolitik Çözümü: Ukrayna

Suriye'de çatışmalar devam ederken 2013 Kasım'ında Kiev'de başlayan protestolar, dünya kamuoyunu Ukrayna krizine yoğunlaştırmıştır. Dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile yapılacak olan ortaklık anlaşmasını iptal ederek, Moskova ile işbirliği yapması muhaliflerin tepkisini çekmiştir. Kiev'de başlayıp kısa sürede ülkenin diğer şehirlerine de yayılan protesto gösterileri polis şiddetiyle bastırılmaya çalışılırken, ülkedeki gerginlik giderek artmıştır. Yaşanan çatışmalarda onlarca gösterici hayatını kaybederken, süreci yönetemeyen Yanukoviç 2014 Şubat'ında Ukrayna'yı terk etmek zorunda kalmıştır.

Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinin ardından Ukrayna Parlamentosu cumhurbaşkanını azlederek Rusya karşıtı geçici bir hükümet kurarken, bu süreç içerisinde AB muhaliflerle birlikte olduğunu göstermiş, Rusya ise Yanukoviç'e destek vermiştir. Ukrayna'nın AB ve NATO üyesi olması halinde Rusya'nın büyük bir güvenlik krizi yaşayacağını düşünen Moskova, böyle bir durumu kırmızıçizgisi olarak göreceğini pek

²⁴² Mustafa Öztürk, s. 58.

²⁴³ Dmitri Trenin, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", s. 12.

²⁴⁴ Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", s. 127-128.

çok kez belirtmiştir.²⁴⁵ Batı'nın uzun süredir Rusya'ya karşı çevreleme politikası uyguladığını düşünen Putin yönetimi, Ukrayna'daki gelişmeleri de jeopolitik bir meydan okuma olarak yorumlamıştır. Bu kaygılardan dolayı Rusya, bir savunma refleksi geliştirmiştir.

Bu noktada Moskova destekli Rusya yanlısı milisler, 27 Şubat 2014 tarihinde Kırım'da kontrolü ele geçirmiştir. Kırım Parlamentosu 16 Mart'ta bağımsızlığını ilan etmiş ve 18 Mart'ta gerçekleştirilen referandumla Kırım'ın Rusya'ya bağlanması yönünde çoğunluk sağlanmıştır.²⁴⁶ Rusya bu kararı tanıdığını ilan ederken, 21 Mart 2014 tarihinde Vladimir Putin Kırım'ı ve bu sayede Rusya'nın Karadeniz Filosuna ev sahipliği yapan Sivastopol'u Rusya Federasyonu'na bağlayan kararnameyi imzalamıştır. Ayrıca Doğu Ukrayna'da bulunan Donetsk ve Lugansk bölgelerinde, Rusya yanlısı milisler kontrolü ele geçirerek tek taraflı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Vladimir Putin Kırım'ın işgali hakkında konuşmasında en dikkat çekici nokta coğrafi zorunluluk söylemini kullanarak, jeopolitik gerçeklik vurgusu yapmış olmasıdır.²⁴⁷ Aynı şekilde Rus uzmanlara göre Rusya Batı'ya karşı bölgedeki haklarını kaybetmemek adına bir savunma gerçekleştirmiş ve bu açıdan Kırım'daki gelişmeler kaçınılmazdır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus dış politikasının en önemli problemlerinden biri olarak görülen Rusya'nın Karadeniz Filosunun güvenliği, Kırım'ın işgal edilmesiyle birlikte Moskova adına çözüme kavuşturulmuştur. Ancak işgal sonrası Rusya'nın Batı ile olan ilişkileri çok daha sorunlu bir hale gelmiştir. 2014 yılı boyunca dünya kamuoyunun ilgisi de Ukrayna krizi ve Rusya'nın Kırım'ı işgali üzerine yoğunlaşmışken, Moskova Batı ile olan jeopolitik mücadelesini Rus ana karasından oldukça uzakta bulunan Suriye'ye taşımıştır.

²⁴⁵ Mitat Çelikpala, "Escalating Rivalries and Diverging Interest: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region", Southeast European and Black Sea Studies, Cilt 10, Sayı 3, 2010, s. 292-293.

²⁴⁶ Rus milislerin baskısı altında gerçekleştirilen referandum, Avrupa Birliği, ABD, Türkiye gibi ülkeler tarafından yasa dışı olarak kabul edilmektedir.

²⁴⁷ Tim Marshall, **Coğrafya Mahkumları**, çev: Mert Doğruer, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018, s. 30-33.

3.3.4.2. Suriye'ye Askeri Müdahale

2013 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti,²⁴⁸ 'karşı güç', 'değişen güç dengesi' gibi ofansif unsurları içermektedir.²⁴⁹ Putin yönetimi tarafından dış politikadaki bu anlayış ilk olarak Ukrayna'da uygulanmıştır. Rus dış politikası için varoluşsal bir tehdit olarak algılanan Kırım ve Ukrayna'daki problemleri askeri güç kullanarak kendi lehine çözümleyen Moskova, 2014 yılından itibaren Suriye krizine daha fazla angaje olmaya başlamıştır.

Özellikle 2014 yılından itibaren DAES'in Irak ve Suriye'nin çeşitli bölgelerini ele geçirerek hilafet ilan etmesiyle birlikte, Kremlin yönetiminin sıklıkla dile getirdiği Esad'ın devrilmesi halinde bölgenin terör örgütlerinin kontrolüne geçeceği söyleminin gerçeklik payı yükselmiştir. Bu noktada bölgede DAES'in etkinliğini artırması, Rusya açısından büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁰ Güvenlik uzmanı Alexey Malashenko 2014 yılında DAES içerisinde iki binden fazla Rusya vatandaşının olduğunu belirtirken, Suriye ve Irak'taki savaş bittiğinde bunların Rusya'ya döneceğini ve Moskova için büyük bir güvenlik açığı oluşturacaklarını iddia etmiştir. Ayrıca aynı yıl Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de gerçekleştirilen terör saldırıları, Moskova'nın tehdit algısını daha da artırmıştır.²⁵¹

Bu gelişmelere rağmen Putin yönetimi, ABD'nin önderliğinde 2014 Ağustos'unda Suriye'de DAES'e karşı başlatılan hava operasyonlarından rahatsızlık duymuştur. Batı'nın asıl amacının Esad'ı devirmek olduğunu iddia eden Moskova, Suriye hükümetinin onayı ya da BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan DAES hedeflerine

²⁴⁸ Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti, 12 Şubat 2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186, (25.07.2018).

²⁴⁹ Mammadov, s. 64.

²⁵⁰ Jülide Karakoç, "Challenges to US Middle East Policy in the Post-Arab Uprising Period", Jülide KARAKOÇ ve Duygu ERSOY (Ed.), **New Actors and Issues in the Post-Arab Uprising Period** içinde (1-18), Cambridge: Cambridge Publishing, 2016, s. 7.

²⁵¹ John W. Parker, **Understanding Putin Through a Middle Eastern Looking Glass**, Washington: INSS, Sayı 19, 2015, s. 68.

yönelik saldırıların uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmuştur.²⁵² Ayrıca aynı dönemde Suriye’de işlenen savaş suçlarını Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne sevk etmeyi öngören BM Güvenlik Konseyi tasarısı da yine Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.²⁵³

Putin’in Suriye’deki koruyucu tavrı devam ederken, DAEŞ’in ortaya çıkışı ile birlikte bölgedeki çatışmalar da giderek artmıştır. Bu noktada Suriye muhalefeti, 2015 Mart’ında İdlib bölgesini ele geçirmiş ve Lazkiye’deki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Muhalefetin kazanımları Esad kadar Rusya’yı da bölgedeki askeri üslerinden dolayı tedirgin etmiştir.²⁵⁴ Bundan dolayı Moskova Nisan 2015’te Esad rejimi ile aralarında Kürt bölgesine hakim Suriye Demokratik Birlik Partisi (PYD) temsilcilerinin de bulunduğu Suriye muhalefeti arasında bir görüşme organize ederek, arabulucu bir rol üstlenmeye çalışmıştır. Ayrıca Türkiye’nin Suriye muhalefetine olan desteğinden rahatsızlık duyan Kremlin, Ankara’nın PKK’nın Suriye’deki uzantısı olarak kabul ettiği PYD’yi bu toplantıya davet ederek²⁵⁵ Türkiye’ye karşı bir hamle gerçekleştirmiştir.²⁵⁶

Bu gelişmelere rağmen özellikle 2015’in Ocak-Ağustos dönemi arasında Esad rejiminin, muhalefet ve DAEŞ karşısında yaklaşık yüzde 18 oranında toprak kaybetmesi, Rusya’yı giderek endişelendirirmeye başlamıştır.²⁵⁷ Nitekim bu süreçte İran da politika değişimine gidilmezse, Esad rejiminin düşeceği konusunda Moskova’ya uyarılarda bulunmuştur. İran’ın Suriye’deki askeri faaliyetlerini yürüttüğü iddia edilen Kasım Süleymani, 2015 Temmuz’unda Moskova’yı ziyaret ederek bölgedeki gidişat hakkında Rus yetkililere bilgi aktarmış ve Rusya’yı Suriye’deki askeri bir müdahale için ikna

²⁵² Güner, s. 283.

²⁵³ Telatar, s. 191.

²⁵⁴ “Suriye’de Muhalifler İdlib Vilayetini De Ele Geçirdi”, Hürriyet, 29 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/suriyede-muhalifler-idlib-vilayetini-de-ele-gecirdi-28584372>, (01.09.2018).

²⁵⁵ Orhan Gafarlı, “Rusya’nın PYD Politikası Değişiyor mu?”, Aljazeera Türk, 9 Eylül 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu>, (01.09.2018).

²⁵⁶ Rusya Türkiye’ye karşı böyle bir hamle gerçekleştirse de ABD’nin desteğiyle Suriye’de Akdeniz’e kadar uzanan bir koridor oluşturmak isteyen PYD’nin adımları, Moskova’nın jeopolitik çıkarları ile de uyumsuzlukta idi.

²⁵⁷ Erşen, “Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”, s. 166.

etmeye çalışmıştır.²⁵⁸ Ukrayna krizinde istediğini elde etmesi Moskova'yı rahatlatmış ve Batı ile olan jeopolitik mücadelesini, Ortadoğu'da sürdürme açısından avantaj sağlamıştır.

Bu amaçla Rusya, 2015 Ağustos'undan itibaren bölgedeki askeri varlığını artırmaya başlamıştır. Özellikle Eylül ayının başından itibaren Moskova'nın Suriye'deki askeri varlığını artırdığını gösteren haberler ve uydu görüntüleri hızlı bir şekilde uluslararası kamuoyunda yayılmıştır. Bu noktada Moskova'nın Lazkiye'de bulunan Basil Esad Havalimanı yakınında bir askeri üs kurduğu ve bölgeye yeni savaş uçakları, saldırı helikopterleri, hava savunma sistemleri ve insansız hava araçları gönderdiği belirtilmiştir. Hmeymim Hava Üssü olarak isimlendirilen bu üsle birlikte Moskova'nın Tartus Deniz Üssünü de güçlendirdiği ve bu noktada 1700 Rus askeri uzmanın bölgede bulunduğu iddia edilmiştir. Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığının sorgulanmaya başlamasıyla birlikte Rusya açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Lavrov, Moskova'nın Suriye'ye uzun süredir silah ve askeri uzman gönderdiğini kabul etmiş ancak buradaki temel amacın DAEŞ ve diğer aşırılık yanlısı gruplarla mücadele eden Esad'a destek vermek olduğunu savunmuştur.²⁵⁹

Nitekim DAEŞ'e karşı ABD öncülüğünde kurulan uluslararası koalisyonun yetersiz kaldığını dile getiren Putin, 30 Eylül 2015 tarihinde Suriye'ye Rus askeri birliklerinin gönderilmesi için parlamentonun üst kanadı olan Federasyon Konseyi'nden onay talep etmiş ve oybirliği ile olumlu karar çıkmıştır. Bu onayın ardından çok sayıda Rus savaş uçağı Suriye'ye gönderilmiştir. Bu girişimlerin Esad rejiminin talepleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini açıklayan Moskova, Rus askerlerinin görevini Suriye ordusunun DAEŞ'e karşı mücadelesinde hava desteği sağlamak olarak açıklamıştır. Bu tarihten itibaren de Rusya, hava operasyonlarıyla birlikte Suriye'deki savaşa fiilen dahil olmuştur.²⁶⁰ Bir anlamda Moskova Suriye'de askeri bir inisiyatif alarak, kriz bölgesini kendi sınırlarından oldukça uzak bir bölgeye taşımayı başarmıştır. Moskova Suriye'de

²⁵⁸ Brian Glyn Williams ve Robert Souza, "Operation "Retribution": Putin's Military Campaign in Syria, 2015-2016", Middle East Policy, Cilt XXIII, Sayı 4, 2016, s. 43-44.

²⁵⁹ Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 163.

²⁶⁰ Williams ve Souza, s. 44.

izlediği politikalarla kendi ülke savunmasını Ortadoğu'dan başlatıp, Batı'ya karşı savaşını bu topraklar üzerinden yürütmek istediğini de göstermektedir.

Nitekim Putin yönetimi Suriye'deki operasyonların DAEŞ'e karşı yapıldığını iddia etse de hedef alınan bölgelerin önemli bir bölümünün ABD ve müttefikleri tarafından desteklenen Esad karşıtı muhalefete yönelik olması, Moskova'nın operasyonlardaki asıl amacını da sorgulatmıştır.²⁶¹ Rusya'nın hava operasyonları sonrası ABD, Türkiye ve AB ülkeleri Moskova'nın DAEŞ'i değil muhalifleri hedef aldığını, bu durumun da Suriye'deki krizi daha karmaşık bir hale getirdiğini dile getirmişlerdir. Rusya ise gelen tepkilere aldırış etmeden İdlib, Hama ve Humus bölgelerinde hava operasyonlarına devam etmiştir.²⁶² Moskova, Suriye'deki savaşa doğrudan müdahale ederek bölgedeki müttefiki Esad'ın varlığını sağlamlaştırırken, ulusal düzeyde ise DAEŞ ve diğer muhalif gruplar çatısı altında bulunan militanları hedef almıştır. Özellikle bölgede Rusya, Kafkasya ve Orta Asya kökenli 7 bin civarında militanın olduğu iddiası, Moskova'nın bu kararlı tutumunda önemli bir rol oynamıştır.²⁶³

Rusya'nın yardımlarıyla Esad rejimi kendisini toparlarken, Suriye'deki dengeler de Esad lehine yeniden şekillenmeye başlamıştır.²⁶⁴ ABD Başkanı Obama'nın Suriye krizine doğrudan dâhil olmak istememesi, DAEŞ'e karşı kurulan koalisyonun istenilen başarıyı sağlayamaması ve AB için büyük bir kriz haline dönüşen mülteciler, Batı ve Rusya arasında yeni bir diyalogu zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla 2016 Şubat'ında gerçekleştirilen III. Cenevre görüşmeleri sırasında ABD ile birlikte en etkin rolü üstlenen Rusya, Suriye krizindeki küresel düzeydeki en önemli hedeflerinden birine ulaşmıştır.²⁶⁵

Bu anlamda Rusların Sovyetler Birliği sonrası yaşadıkları 'büyüklük sendromu' da Moskova'nın küresel politikalarda tekrardan etkin bir aktör olarak kabul edilmesiyle birlikte aşılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş dönemine benzer bir şekilde Ortadoğu denklemine etkisini Suriye üzerinden kuran Putin yönetimi, kendi çevresinin dışında

²⁶¹ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 164-165.

²⁶² Williams ve Souza, s. 47.

²⁶³ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 166.

²⁶⁴ Williams ve Souza, s. 42.

²⁶⁵ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s. 165-166.

faaliyet yürütebileceği stratejik bir alan yaratarak jeopolitik kazanımlar elde etmiştir. Suriye’de etkin bir rol oynayarak Ukrayna krizi nedeniyle uğradığı diplomatik baskıyı hafifletmeye çalışan Putin, bu konuda da istediğini almış gözükmektedir. Gerçekten de Kırım’ın işgalinin ardından Washington ve Moskova arasında askıya alınan üst düzey askeri görüşmelerin, Moskova’nın Suriye’ye askeri müdahalesinin ardından yeniden başlaması dikkat çekicidir.²⁶⁶

Bu kazanımlarla birlikte, Rusya için Suriye’nin önemi giderek daha stratejik bir hale gelmiştir. Gerçekten de Suriye, Soğuk Savaş döneminde de gözlemlenebileceği gibi Rusya’nın çevrelenmişlik düşüncesini kıran ülke konumundadır. Rusya’nın Suriye’de ekonomik, siyasi ve askeri olarak etkin bir şekilde bulunması, başta Ortadoğu olmak üzere küresel politikalarda söz sahibi bir ülke konumuna gelmesini sağlamaktadır.

Nitekim Rusya gibi Suriye’yi jeostratejik açıdan Ortadoğu’ya açılım noktası olarak gören Türkiye, süreç içerisinde Moskova ile pek çok kez karşı karşıya gelmiştir.²⁶⁷ Tarihi olarak Türkiye’nin kuzey komşusu olarak anılan Rusya’nın Suriye üzerinden Türkiye’nin güneyinde etkinlik göstermesi, Ankara açısından ciddi bir kriz olarak algılanmıştır. Özellikle 2015 Ekim’inden itibaren Rus savaş uçaklarının Türk hava sahasını ihlal ederek Suriye’deki Türkmen köylerini bombalaması, hem Türk kamuoyunun hem de Ankara’nın büyük tepkisini çekmiştir.²⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Rus yetkililere bu konuda duydukları rahatsızlığı dile getirseler de 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını bir kez daha ihlal eden Su-24 tipi Rus savaş uçağı, Türkiye’nin 2012 yılında ilan ettiği angajman kuralları gereği Türk jetleri tarafından düşürülmüştür. Bununla birlikte Türk-Rus ilişkileri Suriye savaşını da etkileyen ciddi bir krizin içine girmiştir.

Ancak Batı’nın Suriye’deki etkisini artırması halinde her iki ülkenin de jeostratejik açıdan bölgedeki açılım imkanlarının tıkanacak olması, Moskova ve Ankara

²⁶⁶ Williams ve Souza, s. 44.

²⁶⁷ Mitat Çelikpala, “**Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri**”, Bilig, Sayı 72, Kış 2015, s. 138.

²⁶⁸ “Turkey Summons Russian Envoy Over Bombing of Turkmens in Syria”, Reuters, 20 Kasım 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-russia-idUSKCN0T91MO20151120>, (01.09.2018).

arasındaki ilişkilerin onarımını gündeme getirmiştir. Nitekim 9 Ağustos 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin Moskova'da bir araya gelerek, Türk-Rus ilişkilerinin daha güçlü bir hale gelmesi konusunda görüşmüşlerdir.²⁶⁹ Ayrıca bu durum Suriye'deki savaşı da oldukça etkilemiştir. Türkiye için sınır güvenliği ve terör örgütleriyle mücadele Esad'ın gitmesinden daha önemli bir hale gelirken, Ankara Ağustos ayı içerisinde Suriye'de askeri bir operasyon başlatmıştır. Fırat Kalkanı Harekâtı olarak isimlendirilen bu askeri operasyonu, Türkiye'nin Rusya ile belli ölçüde anlaşarak gerçekleştirmesi, Suriye'deki belirleyici aktörün Rusya olduğu algısını daha da kuvvetlendirmiştir.

İlerleyen süreçte Rusya, Suriye'deki kazanımlarını koruyarak savaşı sona erdirmeyi planlamıştır. Bunun için politik bir sürecin yaşanması gerektiğini düşünen Moskova, çözüm üretmeyen Cenevre görüşmelerine alternatif olarak Türkiye ve İran ile birlikte Ocak 2017'de Astana görüşmelerine başlamıştır.²⁷⁰ Bu müzakereler sonucunda Rusya, Türkiye ve İran'ın garantörlüğünde belirli bölgelerde ateşkes sağlanması, önemli bir adım olarak görülmüştür. Ayrıca Rusya'nın liderliğinde Batı'nın dışlandığı bu müzakereler, Moskova için büyük bir prestij haline gelmiştir.

Yine 2017 Kasım'ında Rusya, Türkiye ve İran'ın katıldığı ABD ve AB'nin yer almadığı Soçi Zirvesi'nde de Suriye'nin geleceği ele alınmış ve savaşın son bulması için yapılması gerekenler tartışılmıştır.²⁷¹ Rusya'nın Suriye'deki askeri operasyonlarıyla birlikte, Batı'yı dışladığı barış müzakerelerini de yürütmesi, bölgedeki lider pozisyonunu daha da pekiştirmiştir. Bir anlamda Vladimir Putin'in Suriye krizinde aldığı inisiyatifler, savaşın da barışın da belirleyicisi olarak Rusya'yı ön plana çıkartmıştır.

Nitekim Aralık 2017'de Hmeymim Hava Üssü'nü ziyaret eden Putin, DAESH ve Esad muhaliflerine karşı yürütülen askeri kampanyanın zaferle sonuçlandığını ilan

²⁶⁹ Shaun Walker ve Jennifer Rankin, "Erdoğan and Putin Discuss Closer Ties in First Meeting Since Jet Downing", The Guardian, 9 Ağustos 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/09/erdogan-meets-putin-leaders-seek-mend-ties-jet-downing-russia-turkey>, (02.09.2018).

²⁷⁰ "Syrian War: All You Need to Know About the Astana Talks", Aljazeera, 30 Ekim 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/syrian-war-astana-talks-171029160554816.html>, (02.09.2018).

²⁷¹ Ivan Nechepurenko, "Russia, Turkey and Iran Propose Conference on Postwar Syria's Future", The New York Times, 22 Kasım 2017, <https://www.nytimes.com/2017/11/22/world/europe/russia-turkey-iran-syria-war-peace-talks.html>, (02.09.2018).

etmiştir. BM himayesinde Suriye’de siyasi bir çözüm bulunması için koşulların oluştuğunu dile getiren Putin, Rus birliklerine Suriye’den çekilme talimatı vermiştir. Sınırlı sayıda birlik Rusya’ya dönüş yaparken, Putin Tartus ve Hmeymim’deki askeri üslerinin faaliyetlerini kalıcı olarak sürdüreceğini açıklamıştır.²⁷² Bu açıklama aynı zamanda Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki varlığını devam ettireceği anlamına da gelmektedir.

Rusya’nın yakın çevresinde gerçekleşen devrimler karşısında doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulunması, bu ülkelerdeki haklarının kaybedilmemesi için verdiği bir savunma olarak değerlendirilebilir. Ancak Rusya’nın Suriye politikası bu durumdan oldukça farklıdır. Soğuk Savaş döneminde de gözlemlenebileceği gibi Suriye, Rusya’nın çevrelenmişlik düşüncesini kıran ülke konumundadır. Rusya’nın Suriye’de askeri, siyasi ve ekonomik olarak bulunması, kendi çevresinin dışındaki bir bölgede etkin olduğunu ispatlamaktadır. Nitekim Arap isyanları sürecinde görüldüğü gibi Rusya, Ortadoğu denklemine etkisini Suriye üzerinden kurmaya çalışmış ve küresel politikalarda başat bir aktör olarak kabul edilmiştir. Rusya’nın Suriye’deki varlığı rakiplerine karşı sadece savunmada olmadığını, özellikle Doğu Akdeniz üzerinden bir atak (hamle) alanı kazandığını da göstermektedir.

²⁷² Anton Lavrov, “Russia in Syria: a Military Analysis”, Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (Ed.), **Russia’s Return to the Middle East Building Sandcastles?** içinde (47-56), Institute for Security Studies, Sayı 46, 2018, s. 50.

5. SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü "asrın en büyük jeopolitik felaketlerinden biri" olarak tarif eden Vladimir Putin, dış politikada jeopolitiği her zaman ön plana çıkartmıştır. Putin 2014 yılında gerçekleştirilen Kırım'ın ilhakı hakkında konuşurken, coğrafi zorunluluktan bahsederek, Rusya'nın kendini geri çekilemeyeceği bir konumda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu noktada jeopolitik, kimi zaman Putin'in politikalarında yol gösterici olurken kimi zaman da bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim Putin döneminde izlenen Suriye politikasında da jeopolitik söylem etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Bu noktada Arap isyanlarının Suriye'ye sıçramasının ardından Rusya, sorunun küresel aktörlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Putin'in liderliği altındaki Rusya daha önce Ortadoğu'da hatta yakın çevresi dışında her hangi bir ülke üzerinde izlemediği kadar iddialı ve belirleyici bir politika izlemeye başlamıştır. Bu Rusya'nın bölgeye yönelik izlediği siyasete ilişkin soruları artırmıştır. Oysa çok uzun bir zaman önce değil, daha Soğuk Savaş yıllarında Ruslar Ortadoğu coğrafyasında en etkin politikayı izlemişler ve hatta küresel rakipleri ABD karşısında pek çok kez başarı elde etmişlerdir.

ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi İkinci Dünya Savaşı'nda başlamasına karşın, Rusya'nın bölgeye yönelik ilgisinin yüzyıllara dayanan bir tarihi vardır. Bu noktada çevrelenmişlik duygusu her daim Rusları tedirgin etmiştir. Öyle ki Rus modernleşmesinin öncüsü Çar I. Petro'nun iktidarı ile birlikte Rusya, güneye açılmayı yani Akdeniz'e ulaşmayı Rusya'nın güvenliği ve çıkarları adına temel bir hedef olarak görmüştür. I. Petro'nun ardılları da benzer bir politika izlemiş ve özellikle 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nda Karadeniz üzerinden alınan tehdit, Akdeniz'e ulaşma isteğini daha da kuvvetlendirmiştir. 19. yüzyıldaki gelişmelerle birlikte Rus Çarlığı'nın Akdeniz ve Ortadoğu'da etkin olma çabası, İngiltere ile jeopolitik bir mücadelenin içine girmesine neden olmuş ve Suriye bu mücadelede önemli bir yer edinmiştir.

Nitekim Soğuk Savaş döneminde de Sovyetler Birliği, Suriye üzerinden Ortadoğu ve Akdeniz'de etkinlik kurmuş ve jeopolitik mücadelesini ABD'ye karşı gerçekleştirmiştir. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin Sovyet sınırlarına bitişik olmayan

Suriye’de oldukça etkin bir konumda bulunması, ABD’nin 1950’li yıllarla birlikte dış politikasının önemli bir parçası haline getirdiği çevreleme stratejisini kırmıştır.

Bu çalışma ortaya koymaktadır ki Suriye, Vladimir Putin döneminde de Rusya’nın jeopolitik olarak çevrenmişlik düşüncesini kıran ülke konumundadır. Soğuk Savaş dönemine benzer bir şekilde Rusya’nın siyasi, askeri ve ekonomik olarak Suriye’de etkin olması, kendi çevresinin dışındaki bir bölgede varlık gösterebileceğini ispatlamaktadır.

Çalışma boyunca, jeopolitik teorilerinde vurgulandığı üzere, mekan ve güvenlik kavramlarının ilişkisi ön plana çıkarılmıştır. Özellikle Yeni Avrasyacıların Rusya’nın yakın çevresinde etkinliğini koruması gerektiğine dair düşünceleri ele alınmıştır. Ayrıca Yeni Avrasyacı olarak anılan Aleksandr Dugin, Aleksandr Prokhanov ve Aleksandr Panarin gibi düşünürlerin, Rusya’nın güvenliği ve jeopolitik olarak toparlanmasını Güney denizlerine açılmakla mümkün olabileceğini iddia ettikleri görüşlerinin²⁷³ üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle küresel düzeyde Rus dış politikasını anlamada açıklayıcı bir perspektif sağlayan Yeni Avrasyacılık, Putin dönemi Rusya’nın Ortadoğu politikasını ve bu politikanın dayanak noktası olan Suriye’ye yönelik geliştirdiği politikayı da açıklamada kapsayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak Rusya’nın yakın çevresinde gerçekleşen devrimler karşısında doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulunması, bu ülkelerdeki haklarının kaybedilmemesi için verdiği bir savunma olarak değerlendirilebilir. Ancak Arap isyanları sürecinde görüldüğü gibi Rusya, Ortadoğu denkleminde etkisini Suriye üzerinden kurmaya çalışmış ve küresel politikalarda başat bir aktör olarak kabul edilmiştir. Doğu Akdeniz’de varlığını kuvvetlendiren Rusya, Batı’ya karşı büyük bir jeopolitik kazanç elde etmiştir. Bu noktada Rusya’nın Suriye’deki varlığı rakiplerine karşı sadece savunmada olmadığını, özellikle Doğu Akdeniz üzerinden bir atak (hamle) alanı kazandığını da göstermektedir. Nitekim Ukrayna, Baltık Bölgesi ya da Gürcistan’da yaşanan bir çatışma veya probleme göre Suriye, Rus ana karasında oldukça uzaktır.

²⁷³ Dugin, s. 51-58.

Gelecekte bu çalışmanın, Rusya'nın Suriye politikasına dair farklı boyutlarıyla ele alınacak analizlerde bir ön kaynak olması ve bu açıdan literatüre katkı sağlaması umulmaktadır. Özellikle Rusya'nın Ortadoğu'daki temel müttefikinin Suriye olduğu göz önüne alındığında bu ilişkiler, farklı perspektifler üzerinden de incelenmelidir.

Bu çalışma bu alanda yapılacak diğer çalışmalara kaynak sağlayabileceği gibi, Rusya'nın genelde Ortadoğu siyasetini, özelde ise Suriye'ye yönelik politikalarını anlamada literatüre bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arı, Tayyar. **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. Bursa: MKM Yayıncılık, 2012.

Arı, Tayyar. **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**. Bursa: MKM Yayıncılık, 2010.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2: 1914-1995**. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.

Başlamış, Cenk ve Okay Deprem. **Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider**. İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.

Borchhevskaya, Anna. **Russia in the Middle East: Motives, Consequences, Prospects**. Washington DC: The Washington Institute, 2016.

Bölme, Selin M.. **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Bölme, Selin M.. "The Impact of the Arab Spring on NATO's Policy Towards the Middle East", Jülide Karakoç (Ed.), **New Actors and Issues in the Post-Arab Uprising Period** içinde. Cambridge: Cambridge Publishing, 2016.

Bölme, Selin M.. "The Roots of Authoritarianism in the Middle East", Jülide Karakoç (Ed.), **Authoritarianism in the Middle East** içinde. London: Palgrave Macmillan, 2015.

Bushkovitch, Paul. **Büyük Petro**. Berna Akkıyal (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Bushkovitch, Paul. **Rusya'nın Kısa Tarihi**. Mehmet Doğan (çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Chapman, Bert. **Geopolitics: A Guide to the Issues**. California: Praeger Publishers, 2011.

Cleveland, William L.. **Modern Ortadoğu Tarihi**. Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

- Çubukçu, Mete. “Arap Baharı’nın Başlangıç ve Kırılma Noktaları: Mısır ve Suriye”, Y. Doğan Çetinkaya (Ed.), **Ortadoğu: Direniş, Devrim ve Emperyalizm** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Dam, Nikolaos Van. **Suriye’de İktidar Mücadelesi**. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Demirtaş, Erdem. **Ortadoğu’da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme**. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Doster, Barış. “Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası”, Barış Adıbelli (der.), **Arap Baharı ve Suriye** içinde. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Douhet, Giulio. **The Command of the Air**. Washington DC: Coward-McCann, 1998.
- Dugin, Aleksandr. **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**. Vügar İmanov (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Eltchaninoff, Michel. **Putin’in Aklında Ne Var?**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Ereker, Fulya ve Utku Özer. “On yedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya’nın Doğu Politikası** içinde. Bursa: Ekin Yayınları, 2013.
- Erhan, Çağrı. “Jeopolitik Kuramlar”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Erhan, Çağrı. “Truman Doktrini”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Erşen, Emre. “Rusya’nın Arap Baharı Politikası”, Armağan Gözkaman ve Perihan Paksoy (Ed.), **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler** içinde. Ankara: Detay Yayıncılık, 2014.
- Erşen, Emre. “Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”, Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2016.

- Fromkin, David. **Barişa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?.** Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2013.
- Güner, Reyhan. “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.
- Golan, Galia. **Soviet Policies in the Middle East: from World War Two to Gorbachev.** Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Goldschmidt, Arthur ve Lawrence Davidson. **Kısa Ortadoğu Tarihi.** Aydemir Güler (çev.), İstanbul: Doruk Yayınları, 2011.
- Gombert, David C.. **Sea Power and American Interests in the Western Pacific.** California: RAND Corporation, 2013.
- Gray, Colin S.. **Airpower for Strategic Effect.** Alabama: Air University Press, 2012.
- Hasanov, Ali. **Jeopolitik.** İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2012.
- Hopkirk, Peter. **The Great Game: On Secret Service in High Asia.** London: John Murray, 2006.
- Hosking, Geoffrey. **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla.** Kezban Acar (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Hourani, Albert. **Arap Halkları Tarihi.** Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- İlhan, Suat. **Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları.** İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- İlhan, Suat. **Jeopolitik Duyarlılık.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- İmanov, Vügar. “Rusya'nın Ortadoğu Politikası: Putin Dönemi”, Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş (Ed.), **Orta Doğu Yıllığı 2007** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- İsmayılov, Meşdi. **Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği.** Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.

- İşyar, Ömer Göksel. “Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde Doğu-Batı Rekabetinin Yeni Kırılma Noktası”, Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya’nın Doğu Politikası** içinde. Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.
- Jouanny, Jean-Robert. **Putin Ne İstiyor?**. Merve Öztürk (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Karakoç, Jülide. “Challenges to US Middle East Policy in the Post-Arab Uprising Period”, Jülide Karakoç ve Duygu Ersoy (Ed.), **New Actors and Issues in the Post-Arab Uprising Period** içinde. Cambridge: Cambridge Publishing, 2016.
- Katz, Mark N.. **Russia’s Greater Middle East Policy: Securing Economic Interest, Courting Islam**. Paris: IFRI, 2010.
- Kiraz, Sami. “Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.
- Kreutz, Andrej. **Russia in the Middle East: Friend and Foe?**. London: Praeger Security International, 2007.
- Kreutz, Andrej. **Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East**. Paris: IFRI, 2010.
- Lavrov, Anton. “Russia in Syria: a Military Analysis”, Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (Ed.), **Russia’s Return to the Middle East Building Sandcastles?** içinde. Institute for Security Studies, 2018.
- Lapidus, Ira M.. **İslam Toplulukları Tarihi Cilt 2: 19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul**. Yasin Aktay (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Libbey, James K.. **Alexander P. De Seversky and The Quest For Air Power**. Washington DC: Potomac Books, 2013.
- Lo, Bobo. **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**. Cambridge: Palgrave Macmillan, 2002.
- Mackinder, Halford J.. **Democratic Ideals and Reality: a Study in the Politics of Reconstruction**. Washington DC: National Defense University Press Publications, 1942.

- Mahan, Alfred Thayer. **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1763**. A. Tunçer Büyükonat (çev.), İstanbul: Karadeniz Kitap, 2011.
- Marshall, Tim. **Coğrafya Mahkumları**. Mert Doğruer (çev.), İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018.
- Mercan, Muhammed Hüseyin. “1970’ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.
- Mikail, Elnur Hasan. **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Nizammeddin, Talal. **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**. New York: Palgrave Macmillan, 2000.
- Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Özey, Ramazan. **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Pipes, Daniel. **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**. Washington DC: The Washington Institute, 1991.
- Primakov, Yevgeny. **Rusların Gözüyle Ortadoğu**. Olga Tezcan (çev.), İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Primakov, Yevgeny. **Russia and the Arabs: Behind the Scenes in the Middle East from the Cold War to the Present**. New York: Perseus Books Group, 2006.
- Reda, Adel. **A Reading in Assad Thinking**, Cairo: Akhbar El-Yom, 1994.
- Royle, Trevor. **Crimea: The Great Crimean War 1854-1856**. Great Britain: Little, Brown and Company, 1999.
- Salık, Nuri Salık. “Modern Suriye’de Toplum ve Siyaset: 1946-2000”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde. Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.
- Sander, Oral. **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**. İstanbul: İmge Yayınları, 2012.

- Sander, Oral. **Siyasi Tarih: 1918-1994**. Ankara: İmge Yayınları, 2010.
- Sönmezoğlu, Faruk ve Özgün Erler Bayır. **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**. İstanbul: Der Yayınevi, 2014.
- Tepeyurt, Mehmet ve Bezen Balamir Coşkun. “Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu’da Rus Varlığı”, Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya’nın Doğu Politikası** içinde. Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**. İstanbul: Ülke Kitapları, 2005.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitik Yazılar**. İstanbul: Ülke Kitapları, 2007.
- Tsygankov, Andrei P.. **Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Tsygankov, Andrei P.. **Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**. Maryland: The Rowman and Littlefield, 2010.
- Tsygankov, Andrei P.. **The Strong State in Russia: Development and Crisis**. New York: Oxford University Press, 2014.
- Tuathail, Gearoid O.. “Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu”, Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya** içinde. Tuğrul Karabacak (Çev.), Ankara: ASAM Yayınları, 2003.
- Tuathail, Gearoid O., Simon Dalby ve Paul Routledge. **The Geopolitics Reader**. London: Routledge, 1998.
- Walberg, Eric. **Postmodern Imperialism: Geopolitics and The Great Games**. Atlanta: Clarity Press, 2011.
- Watson, Hugh Seton. **The Russian Empire: 1801-1917**. Oxford: Oxford University Press, 1967.
- Yılmaz, Salih. **Rusya Neden Suriye’de?**. Ankara: Yazar Yayınları, 2016.

Makaleler

- Antonenko, Oksana. "Russia's Military Involvement in the Middle East", **Middle East Review of International Affairs Journal**. Cilt.5, Sayı.1, Mart 2001.
- Barbashin, Anton ve Hannah Thoburn. "Putin's Philosopher: Ivan Ilyin and the Ideology of Moscow's Rule", **Foreign Affairs**. 20 Eylül 2015.
- Bourtman, Ilya. "Putin and Russia's Middle Eastern Policy", **Middle East Review of International Affairs**. Cilt.10, Sayı.2, 2006, ss.1-15.
- Bölme, Selin M.. "NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi", **SETA Yayınları**. Aralık 2010.
- Çelikpala, Mitat. "Escalating Rivalries and Diverging Interest: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region", **Southeast European and Black Sea Studies**. Cilt.10, Sayı.3, 2010.
- Çelikpala, Mitat. "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", **Bilig**. Sayı.72, Kış 2015.
- Çelikpala, Mitat. "Security in the Black Sea Region", **Commission on the Black Sea Report**. Cilt.2, 2010.
- Cafersoy, Nazım. "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**. Cilt.8, Sayı.4, Kış 2002, ss.51-101.
- Erşen, Emre. "The Rise of Geopolitics in Russia in the Post-Cold War Period", **Turkish Review of Eurasian Studies**. Cilt.5, 2005, ss.27-61.
- Foreign Relations of the United States (**FRUS**), Cilt.I, 14 Nisan 1950.
- Freedman, Robert O.. "Russia and the Middle East Under Putin", **Ortadoğu Etütleri**. Cilt.2, Sayı.3, 2010, ss.9-55.
- Friedman, Brandon. "Putin's Russia in the Middle East", **The Middle East Book Review**. Cilt.6, Sayı.1-2, 2015, ss.92-119.
- Iliopoulos, Ilias. "Strategy and Geopolitics of Sea Power through History", **Baltic Security & Defence Review**. Cilt.11, Sayı.2, 2009, ss.5-20.

- İşcan, İsmail Hakkı. “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.2, Yaz 2004, ss.47-79.
- Karabulut, Bilal. “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**. Sayı.15, Güz 2007, ss.69-91.
- Karakoç, Jülide. “US Policy Towards Syria Since the Early 2000s”, **Critique: Journal of Socialist Theory**. Cilt.41, Sayı.2, 2010, ss. 223-243.
- Katz, Mark N.. “Putin’s Foreign Policy Toward Syria”, **Middle East Review of International Affairs**. Cilt.10, Sayı.1, 2006, ss.53-62.
- Kennan, George F.. “The Sources of Soviet Conduct”, **Foreign Affairs**. 1947.
- Kolossov, Vladimir ve Rostislav Turovsky. “Russian Geopolitics at the Fin-de-siecle”, **Geopolitics**. Cilt.6, Sayı.1, 2001, ss.141-164.
- Mackinder, Halford J.. “The Geographical Pivot of History”, **The Geographical Journal**. Cilt.XXIII, Nisan 1904, ss.298-321.
- Mammadov, Halit. “Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin’in Dış Politika Doktrini”, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi**. Sayı.16, 2014.
- Modelski, George. “Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus-Devlet”, Burcu Yavuz (Çev.), **Uluslararası İlişkiler**. Cilt.2, Sayı.7, Güz 2005, ss.3-30.
- Nizameddin, Talal. “Squaring the Middle East Triangle in Lebanon: Russia and the Iran-Syria-Hezbollah Nexus”, **SEER**. Cilt.86, Sayı.3, Temmuz 2008, ss.475-500.
- Öztürk, Mustafa. “Çarlık’tan Federasyon’a Rusya’nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirilmesi” **Ortadoğu Analiz**. Cilt.5, Sayı.60, Aralık 2013, ss.52-59.
- Pandeva, Irena Rajchinovska. “The Soviet-Middle East Nexus: Foreign Policy of the Soviet Union Towards the Middle East”, **Iustinianus Primus Law Review**. Cilt.6, Sayı.1, 2014, ss.1-9.

- Parker, John W.. “Understanding Putin Through a Middle Eastern Looking Glass”, Washington: **INSS**. Sayı.19, 2015.
- Roberts, Kari. “Understanding Putin: The Politics of identity and geopolitics in Russian foreign policy discourse”, **International Journal**. Cilt.72, Sayı.1, 2017, ss.28-55.
- Senderov, Valerii. “Neo-Eurasianism: Realities, Dangers, Prospects”, **Russian Politics & Law**. Cilt.47, Sayı.1, 2009, ss.24-46.
- Shumilin, Alexander. “Russia’s Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics”, **Russie.Nei.Visions**. Sayı.93, 2016, ss.1-24.
- Silvius, Ray. “The Russian State, Eurasianism, and Civilisations in the Contemporary Global Political Economy”, **Journal of Global Faultlines**. Cilt.2, Sayı.1, 2014, ss.44-69.
- Smith, Mark A.. “**Russia and Persian Gulf The Deepening of Moskow’s Middle East Policy**”, UK: Conflict Studies Research Center, 2007.
- Solovyev, Eduard G.. “Geopolitics in Russia – Science or Vocation”, **Communist and Post-Communist Studies**. Cilt.37, 2004, ss.85-96.
- Sorby, Karol. “The Seperatist Period in Syria: 1961-1963”, **Asian and African Studies**. Cilt.18, Sayı.2, 2009, ss.145-168.
- Telatar, Gökhan. “Rusya ve Arap Baharı Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt.15, Sayı.1, 2015, ss.175-202.
- Tellal, Erel. “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.65, Sayı.3, 2010, ss.189-236.
- Trenin, Dmitri. “The Mythical Alliance: Russia’s Syria Policy, Moskow”, **The Carnegie Center**. 2013.
- Trenin, Dmitri. “Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri”, Nazim Cafersoy (çev.), **Avrasya Dosyası**. Cilt.6, Sayı.4, Kış 2001, ss.283-296.
- Tsygankov, Andrei P.. “Putin and the West, Russia’s International Assertiveness: What Does it Mean for the West?”, **Problems of Post-Communism**. Cilt.55, Sayı.2, 2008, ss.38-55.

Tsygankov, Andrei P.. “Self and Other in International Relations Theory: Learning From Russian Civilizational Debates”, **International Studies Review**. Cilt.10, 2008, ss.762-775.

Tsygankov, Andrei P. ve Matthew Tarver-Wahlquist. “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, **San Francisco State University Foreign Policy Analysis**. 2009, ss.307-326.

Williams, Brian Glyn ve Robert Souza. “Operation “Retribution”: Putin’s Military Campaign in Syria, 2015-2016”, **Middle East Policy**. Cilt.XXIII, Sayı.4, 2016, ss.42-60.

Yılmaz, Salih. “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı.34, Bahar 2015, ss.111-120.

Haber Kaynakları

Aljazeera. “Syrian War: All You Need to Know About the Astana Talks”, 30 Ekim 2017.
<https://www.aljazeera.com/news/2017/10/syrian-war-astana-talks-171029160554816.html> (02.09.2018).

BBC Türkçe. “BM’nin Suriye Karar Taslağına İkili Veto”, 4 Şubat 2012.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate (30.08.2018).

BBC Türkçe. “BM: Suriye Ateşkese Uymuyor”, 19 Nisan 2012.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120418_syria_un (30.08.2018).

BBC Türkçe. “Obama Esad’ı İlk Kez İstifaya Çağırıldı”, 18 Ağustos 2011.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_obama_syria (25.08.2018).

BBC Türkçe. “Suriye Annan Planı’nı Kabul Etti”, 27 Mart 2012.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan
(30.08.2018).

Gafarlı, Orhan. “Rusya’nın PYD Politikası Değişiyor mu?”, **Aljazeera Türk.** 9 Eylül 2016.
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu> (01.09.2018).

Hürriyet. “Suriye’de Muhalifler İdlib Vilayetini De Ele Geçirdi”, 29 Mart 2015.
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/suriyede-muhalifler-idlib-vilayetini-de-ele-gecirdi-28584372> (01.09.2018).

Nechepurenko, Ivan. “Russia, Turkey and Iran Propose Conference on Postwar Syria’s Future”, **The New York Times.** 22 Kasım 2017.
<https://www.nytimes.com/2017/11/22/world/europe/russia-turkey-iran-syria-war-peace-talks.html> (02.09.2018).

Putin, Vladimir. “Russia and the Changing World”, **Russia Today.** 27 Şubat 2012.
<https://www.rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/>
(02.08.2018).

Reuters. “Turkey Summons Russian Envoy Over Bombing of Turkmens in Syria”, 20 Kasım 2015. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-russia-idUSKCN0T91MO20151120> (01.09.2018).

Walker, Shaun ve Jennifer Rankin. “Erdoğan and Putin Discuss Closer Ties in First Meeting Since Jet Downing”, **The Guardian.** 9 Ağustos 2016.
<https://www.theguardian.com/world/2016/aug/09/erdogan-meets-putin-leaders-seek-mend-ties-jet-downing-russia-turkey> (02.09.2018).

Doktrin ve BM Kararları

- 2020 *Rusya Federasyonu Deniz Doktrini.* 27 Temmuz 2001.
http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Russian_Maritime_Policy_2020.pdf.
- Vladimir Putin'in 2007 Münih Güvenlik Konferansı Konuşması.* 10 Şubat 2007.
<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (8 Ağustos 2018).
- 1559 sayılı *BM Güvenlik Konseyi Kararı.* 2 Eylül 2004.
<https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>, (10.07.2018).
- 2010 *Rusya Askeri Doktrini.* 5 Şubat 2010.
https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf,
(15.07.2018).
- 1636 sayılı *BM Güvenlik Konseyi Kararı.* 14 Şubat 2005.
<https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/1636>, (11.07.2018).